

Abuzər XƏLƏFOV

*Əməkdar elm xadimi,
tarix elmləri doktoru, professor*

Mehmanəli MƏMMƏDOV

Pedaqoji elmlər namizədi, dosent

**AZƏRBAYCAN GƏNCLİYİ DÖVLƏT
PROQRAMININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ
RESPUBLİKA GƏNCLƏR KİTABXANASININ
ROLU**

Son illərdə ölkəmizdə gedən demokratik dəyişikliklər və görülən tədbirlər gənclərin hərtərəfli inkişafının təmin olunması üçün siyasi, sosial-iqtisadi, təşkilati-hüquqi şərait yaradılmasını sürətləndirmiş, onların ictimai-siyasi fəallığının artmasına müsbət təsir göstərmişdir. Hələ 1999-cu ildə ölkə prezidenti, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış «Dövlət gənclər siyasəti haqqında»¹ fərmanı dövlət gənclər siyasətinin həyata keçirilməsinə, uşaq və gənclərlə işləyən kadrların hazırlanmasına, gənclərin həyatında baş verən proseslərin elmi şəkildə öyrənilməsinə, ayrı-ayrı dövlət orqanlarının gənclərlə iş sahəsində əlaqəli və məqsədyönlü fəaliyyət göstərməsinə, uşaq, yeniyetmə və gənclərin üzləşdikləri problemlərin həlli istiqamətində əməli tədbirlərin görülməsinə şərait yaratmışdır.

Həmin fərmanla müəyyənləşdirilmiş vəzifələrin icrasını təmin etmək məqsədi ilə 1999-2004-cü illər ərzində bir sıra məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirilmiş, o cümlədən normativ hüquqi aktlar qəbul edilmiş, Azərbaycan Respublikası Gənclər, İdman və Turizm (indiki Gənclər və İdman) Nazirliyinin nəzdində Gənclərin Problemləri üzrə Elmi Araşdırmalar Mərkəzi və Respublika Uşaq İstirahət və Sağlamlıq Mərkəzi yaradılmışdır.

Uşaq və gənclərin hərtərəfli inkişafını təmin etmək, onların problemlərinin həlli və hüquqlarının müdafiəsi sahəsində daha təsirli tədbirlər görmək, həyata keçirilən gənclər siyasətini tənzimləmək məqsədi ilə 2002-ci ildə «Gənclər siyasəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir.

Qanunda gənclər siyasətinin əsas prinsipləri öz əksini tapmış, gənclərin vətənpərvərlik, azərbaycançılıq, dövlətçilik, dünyəvilik prinsipləri əsasında, Azərbaycan xalqının tarixinə, mədəni irsinə, adət-ənənələrinə, dövlət dilinə və rəmzlərinə, milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərə hörmət ruhunda tərbiyə olunması, onların yaradıcılıq potensialının ölkənin inkişafına və ümummilliyet problemlərinin həllinə səfərbər olunması, hüquq və azadlıqların hər hansı şəkildə məhdudlaşdırılmasının yolverilməzliyi əsas istiqamətlər kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasında dövlət gənclər siyasətini daha da inkişaf etdirmək, gəncləri dövlət idarəçiliyində aparıcı yerlərdən birini tutan qüvvəyə çevirmək və onların sosial-iqtisadi problemlərinin həllini təmin etmək məqsədi ilə ölkə prezidenti cənab İlham Əliyev 30 avqust 2005-ci ildə «Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramı»nın təsdiq edilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır.² 2005-2009-cu illər üçün nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramının məqsədi gənclərin hərtərəfli inkişafını, cəmiyyətin həyatında onların fəal iştirakını təmin etmək üçün sosial-iqtisadi və təşkilati-hüquqi şərait yaratmaqdır.

Dövlət Proqramının məqsədinə uyğun olaraq aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- gənc nəslin vətənə məhəbbəti, Azərbaycan xalqının tarixinə, mədəni irsinə, dövlət dilinə və rəmzlərinə, milli-mənəvi dəyərlərinə hörmət ruhunda tərbiyə olunması;

- gənclərin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi işinin gücləndirilməsi, onların hərbi xidmətə hazırlanması;

- gənclər arasında hüquq pozuntularının, narkomanıyanın və digər zərərli vərdişlərin profilaktikası sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- istedadlı gənclərin aşkar edilməsi, onların öz qabiliyyətlərini inkişaf etdirə bilmələri üçün şəraitin yaradılması;

- gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinin dəstəklənməsi, bazar iqtisadiyyatının əsaslarına dair biliklərə yiyələnməsi, peşə hazırlığının yüksəldilməsi və məşğulluğunun təmin edilməsi məqsədi ilə tədbirlərin həyata keçirilməsi;

- sosial müdafiəyə ehtiyacı olan gənclərin, o cümlədən gənc ailələrin problemlərinin həllinə köməklik göstərilməsi;

- gənclərin sağlamlığının qorunması sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsi, kütləvi bədən tərbiyəsinin və idmanın inkişaf etdirilməsi;

- ölkənin ictimai-siyasi həyatında gənclərin fəal iştirakı, uşaq və gənclər üzrə təşkilatın formalaşması və inkişafı üçün şəraitin yaradılması;

- gənclərin beynəlxalq əməkdaşlığı sahəsində layihələrin həyata keçirilməsinə, gənclər təşkilatlarının beynəlxalq əlaqələrinin qurulmasına, onların nümayəndələrinin beynəlxalq tədbirlərdə iştirakına köməklik göstərilməsi.

Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramı 7 bölmədən ibarət olub aşağıdakı məsələləri əks etdirir:

1. Gənclərin vətənpərvərlik və vətəndaşlıq tərbiyəsi;

2. Gənclər arasında hüquq pozuntuları, narkomanlıq, QİÇS və digər neqativ halların profilaktikası;

3. İstedadlı və yaradıcı gənclərə dövlət qayğısı;

4. Gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinin dəstəklənməsi və məşğulluğun təmin edilməsi;

5. Gənc ailələrə dövlət yardımı;

6. Ölkənin ictimai-siyasi həyatında gənclərin fəal iştirakı üçün şəraitin yaradılması. Uşaq və gənclər təşkilatına dövlət yardımı;

7. Gənclərin beynəlxalq əməkdaşlığının və turizmin inkişafı.

Proqramın hər bir bölməsi bir neçə yarım bölməyə bölünərək 2005-2009-cu illərdə həyata keçiriləcək tədbirlər planını özündə əks etdirir. Ayrı-ayrı yarım bölmələrdə Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramı üzrə həyata keçiriləcək tədbirlərin adı, məqsədi, icraçıları və icra müddəti dəqiqliklə göstərilmişdir.

Dövlət proqramında həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan əsas tədbirlərdən biri Azərbaycan gənclərinin IV forumunun keçirilməsi olmuşdur.³ 14 oktyabr 2005-ci ildə keçirilən bu möhtəşəm tədbirin əsas məqsədi forumlararası işlər haqqında hesabatların ictimaiyyətə çatdırılması, dövlət gənclər siyasəti sahəsində yeni vəzifələrin müəyyən edilməsi və digər məsələlər təşkil etmişdir.

Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Gənclərinin III forumundan ötən dövr Azərbaycanın əsaslı iqtisadi inkişafı və siyasi yüksəliş mərhələsi olmuşdur. Bu müddət ərzində respublikamızın Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən daxili ictimai-siyasi sabitliyin qorunması, ölkənin iqtisadi qüdrətinin artırılması və xalqın həyat səviyyəsinin

yüksəldilməsi, beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın mövqeyinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində çoxsaylı tədbirlər həyata keçirilmiş, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına xidmət edən fərmanlar, sərəncamlar imzalanmış, dövlət proqramları təsdiq olunmuşdur.

Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramının tərkib hissəsi olan Azərbaycan Gənclərinin IV forumunda çıxış edən ölkə Prezidenti forumlararası müddət ərzində görülən işlərlə yanaşı mövcud problemləri, o cümlədən məşğulluq problemi, məişət problemləri, ev və digər problemlər haqqında məlumat vermiş və onların aradan qaldırılması yollarını göstərmişdir.

Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramında bilavasitə Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən icrası nəzərdə tutulan bir sıra məsələlər öz əksini tapıb. Bura daxildir: gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin aktual məsələləri üzrə elmi-praktik konfransların, müşavirələrin, dəyirmi masaların, mədəni-kütləvi tədbirlərin keçirilməsi; yeniyetmə və gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinə xidmət edən bədii-tərtibat işlərinin aparılması; yeniyetmə və gənclərin hərbi xidmətə həvəsləndirilməsi məqsədi ilə mədəni-kütləvi tədbirlərin keçirilməsi; gənclərə sağlam həyat tərzini aşılayan bədii tərtibat materiallarının, əyani vəsaitlərin hazırlanması və s. tədbirlərin keçirilməsi.

Dövlət proqramında qarşıya qoyulan bütün bu və digər məsələlərin yerinə yetirilməsində Mədəniyyət Nazirliyinin mühüm tərkib hissəsi olan kitabxanalar mühüm rol oynamalıdır. Mədəniyyət Nazirliyinin tərkibində fəaliyyət göstərən bütün kitabxanalar özlərinin fəaliyyət planlarında Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramının ayrı-ayrı müddəalarını əsas götürməli və onların yerinə yetirilməsinə səy göstərməlidirlər. Bu cəhətdən Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin tərkibində müstəqil qurum kimi fəaliyyət göstərən C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası daha böyük imkanlara malikdir. 1976-cı ildə Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin 5 fevral tarixli 54 №-li əmrinə əsasən yaradılmış Respublika Gənclər Kitabxanası universal məzmunlu kitabxana olub, IX sinif şagirdlərindən başlayıb ali məktəb tələbələrinə qədər uşaq və gənclərə xidmət edir.⁴ Kitab fondu və bütün iş üsulları gənclərin təhsil sistemində, onların mənəvi tərbiyəsinə, əmək tərbiyəsinə, peşə yönümünə, elmi-siyasi dünyagörüşünə, bədii-estetik zövqünə xidmət etməyə yönəlmişdir. Eyni zamanda bu kitabxana respublikanın digər gənclər kitabxanasına

metodik köməklik edir, onların fəaliyyətini istiqamətləndirir. Bundan əlavə orta ixtisas peşə təmayüllü liseylərin kitabxanaları da gənclər kitabxanası vasitəsi ilə istiqamətləndirilir. Kitabxanada çoxlu sayda mədəni-kütləvi tədbirlər keçirilir: ədəbi-bədii gecələr, şair və yazıçılarla görüşlər, kitab müzakirələri, oxucu konfransları və s.

Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramında irəli sürülən bir çox mühüm vəzifələr digər təhsil, tərbiyə, təbliğat və informasiya müəssisələri ilə yanaşı sosial institut kimi formalaşan kitabxanaların, ilk növbədə məhz gənc nəslin nümayəndələri ilə birbaşa iş aparan gənclər kitabxanalarının fəaliyyətində ciddi dönüş yaradılmasını tələb edir. Çünki gənc oxucuların ümumi və elmi dünyagörüşünün genişlənməsində, milli vətənpərvərlik və milli dövlətçilik duyğularının formalaşmasında, ideya və mənəvi tərbiyəsinin inkişafında, əsl vətəndaş və əsl şəxsiyyət kimi yetkinləşməsində gənclər kitabxanaları mühüm rol oynamaq iqtidarındadırlar. Başqa sözlə, kitaba şüurlu və fəal münasibət bəsləyən, müxtəlif elm sahələrinə dair ədəbiyyatı yaradıcı şəkildə mütaliə edən, oxuduqlarını dərk edən, mənimsəyən, qiymətləndirən, nəticələr çıxaran və ondan faydalanan yüksək səviyyəli oxucunun yetişdirilməsi nəticədə cəmiyyətimizə, müstəqilliyimizə layiq yetkin şəxsiyyətlərin meydana çıxması deməkdir.

Bu baxımdan Azərbaycan gənclərinin ayrı-ayrı təbəqələrinin müəyyən qismi ilə işgüzar əlaqə saxlayan C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası böyük iş təcrübəsinə malikdir. Gənclər kitabxanasının bütün fəaliyyəti ayrıca yaş kateqoriyası olmaqla gənclərin xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması əsasında qurulur. Gənclər kitabxanası gənc nəslin müxtəlif kateqoriyaları ilə kitabxanaların işi üçün gənclərin ideya-siyasi, estetik, əxlaqi tərbiyəsinə kömək olaraq elmi cəhətdən əsaslandırılmış tövsiyələr işləyib hazırlayır və həyata keçirir. Bu kitabxananın strukturunda abonomentdən və oxu zallarından əlavə sorğu və tələblərə müvafiq olaraq incəsənət və fonoteka şöbəsi, bibliografiya, elmi metodika və digər şöbələr yaradılmışdır.

Kitabxananın əsas şöbələrindən biri «Hərbi vətənpərvərlik və kütləvi işlər» şöbəsidir. Hazırda bu şöbənin əsas vəzifəsi Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramının ayrı-ayrı bəndlərini diqqətlə öyrənib gənclər arasında yaymaqdan ibarət olmalıdır. Qeyd edilməlidir ki, «Hərbi vətənpərvərlik və kütləvi işlər» şöbəsinin bu sahədə müəyyən

təcrübəsi vardır. Belə ki, şöbə əməkdaşlarının yaxından köməkliyi ilə 90-cı illərdə Beyləqan və Zaqatala rayonlarında keçirilən zona müşavirələrində gənclərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi ilə əlaqədar mədəni-maarif müəssisələri, o cümlədən kitabxanaların qarşısında duran məsələlər müzakirə edilmiş, respublikamızın iqtisadi, siyasi və hərbi qüdrətinin möhkəmləndirilməsi üçün tövsiyələr verilmişdir.

Respublika Gənclər Kitabxanasının 1995-ci ildə «Azərbaycan Ordusu» qəzeti ilə birlikdə Cəlilabad rayonunda «Müasir dövr və gənclərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində kitabxanaların iştirakı» mövzusunda elmi-praktik konfransı da maraqlı keçmişdir. Konfransda «Azərbaycan Ordusu» qəzetinin əməkdaşı K.Aslan «Gənclərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində qəzetin rolu», Cəlilabad rayon hərbi komissarı F.Cəfərov «Çağırış yaşlı yeniyetmələrlə iş», C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının direktoru T.Sadıqov «Gənclərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində kitabxanaçıların iştirakı» mövzularında çıxış etmişlər. Çıxışlarda müasir dövrdə gənclərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi sahəsində kitabxanalar, hərbi komissarlıqlar, pedaqoji kollektivlər və başqa ictimai təşkilatların birgə fəaliyyətinin aktual məsələlərinə toxunulmuşdur. Konfransda Cəlilabad, Biləsuvar, Masallı, Lənkəran, Astara, Lerik, Yardımlı rayon mədəniyyət şöbə müdirləri, qabaqcıl kitabxana işçiləri və ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri iştirak etmişlər.

Hazırda kitabxana rəhbərliyinin qarşısında duran ən mühüm vəzifə Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramının həyata keçirilməsi ilə bağlı tədbirlər planını işləyib hazırlamaqdır. Şübhəsiz ki, tədbirlər planında respublikanın ictimai-siyasi həyatında gənclərin iştirakı, elm, təhsil və mədəniyyət sahələri üzrə dövlət idarəetmə orqanlarında gənclərin məsul işlərə cəlb olunması, Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramının ən mühüm məsələləri üzrə təkliflərin hazırlanması, gənclərin sosial problemləri, ordu quruculuğu, hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi və kitabxananın vəzifələri öz gəniş əksini tapmalıdır.

Son illərdə Respublika Gənclər Kitabxanasında aparılan quruculuq işləri qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsinə tam zəmanət verir. Belə ki, kitabxana 2003-cü ildə Mədəniyyət Nazirliyinin göstərişi ilə tam təmir olunmuş və bu məqsədlə son beş ildə kitabxanaya 90 milyon manat vəsait ayrılmışdır. Kitabxananın girişi, sərgi salonu, dövrü mətbuat fondu və oxu zalları yüksək səviyyədə

təmir olunmuş, mebellərlə təchiz edilmiş və oxucuların istifadəsinə verilmişdir.

Məlum olduğu kimi, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası ölkəmizdə ən iri kitabxanalardan biridir. Kitabxananın respublikamızın ayrı-ayrı rayonlarında 50-dən çox filialı fəaliyyət göstərir. Kitabxananın «Elmi metodik şöbəsi» müntəzəm olaraq filial kitabxanaları ilə əlaqə saxlayır, onların fəaliyyətinə nəzarət edir, hesabatları alınır və ildə bir dəfə rayon kitabxanalarına ezamiyyətlər təşkil edilir.

Son 5-6 ildə Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana işinə və onun fondunun lazımı ədəbiyyatla müntəzəm şəkildə komplektləşdirilməsi məsələlərinə xüsusi diqqət verilməsinin nəticəsi olaraq kitabxana fonduna hər il 1000-dən çox ədəbiyyat daxil olur. Təkcə 2005-ci ildə hörmətli prezidentimiz İlham Əliyevin 12 yanvar 2004-cü il tarixli 56 sayılı «Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında» sərəncamına müvafiq olaraq kitabxanaya 7 min nüsxə ədəbiyyat alınmışdır. Kitabxanada fondun komplektləşdirilməsi üçün ayrılan maliyyə vəsaiti ildən-ilə artır. Müqayisə üçün göstərmək olar ki, əgər 2000-ci ildə kitabxana fondunun komplektləşdirilməsi üçün ayrılan maliyyə vəsaiti 800 min manat olmuşdursa, 2005-ci ildə bu rəqəm 55 milyon manat olmuşdur. Nəticədə kitabxananın fondu xeyli artmış və 127785 nüsxəyə çatdırılmışdır. Fondun dil üzrə bölgüsündə ən çox hissəsini-77345 nüsxəsini rus dilində, 50440 nüsxəsini isə Azərbaycan dilində olan ədəbiyyat təşkil edir. Kitabxana fondunda saxlanılan ədəbiyyatın çox hissəsinin rus dilində olmasının əsas səbəbi sovet hakimiyyəti illərində kitabxananın rus abonementi şöbəsinə daha çox diqqət yetirilməsi olmuşdur.

Kitabxanaya ayrılan maliyyə vəsaitinin bir hissəsi də dövri nəşrlərin alınmasına xərclənir. Məlum olduğu kimi, dövri nəşrlər ən operativ informasiya forması olub oxucular tərəfindən daha çox istifadə olunur. Bunu nəzərə alaraq kitabxananın rəhbərliyi hər il 20-25 dövri və ardi davam edən nəşrlərə abunə yazılırlar. Hazırda kitabxana 16 adda qəzet və 7 adda jurnal alır.

Son illərdə kitabxanada oxuculara xidmət sisteminin modernləşdirilməsi məqsədi ilə yeni informasiya texnologiyasının tətbiqi sahəsində də bəzi işlər görülmüşdür. Kitabxana Soros fondunun yerli Açıq Cəmiyyət İnstitutunun Yardım Fondu ilə müqavilələr bağlamış və 2003-cü ildə «Puşkin kitabxanası» layihəsi

çərçivəsində 88 nüsxə kitab alaraq fonda daxil etmişdir. Ümumiyyətlə, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası son illərdə Soros fonduna iki layihə təqdim etmişdir.

Gənclər kitabxanasının «Soraq biblioqrafiya aparatının yenidən təşkili» adlı layihəsi kitabxanada soraq biblioqrafiya aparatının qısa müddət ərzində yenidən qurulması məqsədilə tərtib edilmişdir. Layihədə biblioqrafiya şöbəsi üçün mebel, kompüter, printer və digər avadanlıqların alınması nəzərdə tutulmuşdur.

2002-ci ilin dekabr ayından başlayaraq Biblioqrafiya şöbəsi kitabxananın öz vəsaiti hesabına əsaslı təmir edilmişdir. Bundan sonra, yəni 2003-cü ilin yanvar ayından layihənin icrasına başlanmış və ilk növbədə şöbə üçün 2.496.000 manat həcmində 3 ədəd kitab şkafı, 3 ədəd kompüter, 1 ədəd printer və surətçixarma aparatı alınmışdır.

Soros fondu layihənin həyata keçirilməsi üçün 2525 ABŞ dolları məbləğində vəsait ayırmışdır.

Kitabxananın rəhbərliyi mövcud layihə əsasında kitabxananın web səhifəsinin yaradılması və kitabxana fondunda mövcud olan Azərbaycan dilində ədəbiyyatın MS word proqramının köməyi ilə kompüter yaddaşına keçirilməsi prosesinə başlamışdır. Lakin sonralar maliyyə çatışmazlığından bu iş müvəqqəti olaraq dayandırılmışdır.

C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası 2003-cü ilin sonunda Soros fondunun yerli Açıq Cəmiyyət İnstitutunun Yardım Fondunun elan etdiyi müsabiqədə yardımçı təşkilat kimi iştirak etmişdir. Müsabiqənin nəticəsinə əsasən ACİYF bu layihənin həyata keçirilməsini məqsədəuyğun hesab etmiş və 2003-cü ilin noyabr ayının 20-dən 2004-cü ilin noyabr ayının 20-dək icrası nəzərdə tutulan bu layihə üçün öz maliyyə dəstəyini elan etmişdir.

Regionların ümumi inkişafına dəstək vermək üçün irəli sürülən bu layihə Azərbaycan Respublikasının Ucar rayon Mərkəzləşmiş Kitabxana Sistemini müasir texniki avadanlıqlarla təmin etməklə, bu kitabxanayı kompüterləşdirmək məqsədi daşmışdır.

Bu layihə əsasında kitabxana Soros fondundan 2550 ABŞ dolları məbləğində qrant almış və bu məbləğlə Ucar rayon Mərkəzləşmiş Kitabxana Sistemində avtomatlaşdırma və kompüterləşdirmə prosesinə başlamaq məqsədilə aşağıdakı avadanlıqları alaraq kitabxanaya bağışlamışdır.

1. Kompüter. Hp Comrac d220 P4 2.66/
monitor Hp V7550-1 ədəd
2. Fax-modem 56 robotics ext-1 ədəd
3. UPS MGE 800-1 ədəd
4. Printer Hp LaserJet 1015-1ədəd
5. Copier Canon A4 PC860-1 ədəd
6. Scaner Hp ScanJet 3970-1 ədəd
7. OSR software «Fine reader»-1 ədəd

Hazırda Respublika Gənclər Kitabxanasında yeni informasiya texnologiyasının tətbiqi sahəsində planlı işlər həyata keçirilir. 2005-ci ildə 7254 oxucuya xidmət göstərən kitabxana malik olduğu sənəd-informasiya resursları, kadr potensialı, maddi-texniki bazası və ən başlıcası isə Respublika Mədəniyyət Nazirliyinin rəhbərliyi tərəfindən göstərilən qayğı onun Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramının yerinə yetirilməsinə yardımçı olmasına imkanları artırır.

ƏDƏBİYYAT

1. «Dövlət gənclər siyasəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı // Azərbaycan.-1999.-3 iyul
2. Azərbaycan Gəncliyi Dövlət Proqramı (2005-2009-cü illər) // Azərbaycan.- 2005.-1 sentyabr.-S.3
3. Əliyev İ.H. cəmiyyətimizin ən aparıcı hissəsi olan gənclər Azərbaycanın hərtərəfli inkişafında, demokratik proseslərin gücləndirilməsində çox fəal iştirak edirlər// Azərbaycan.- 2005.-15 oktyabr
4. Sadıqov T. 70 yaşlı kitabxananın tarixinə və bu gününə bir nəzər // Mədəni – maarif. – 1999.-№2 – S. 30-32

*Абузар Халафов,
Мехманали Мамедов*

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ ЮНЕШОСКОЙ БИБЛИОТЕКИ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ МОЛОДОСТЬ АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

Для социального развития Азербайджанской молодежи особое значение приобретает «О государственной молодежной политике». Этот директивный документ ставит особые задачи и передь библиотеками и другими информационными учреждениями. В статье рассматривается задачи Государственной Юнешоской библиотеки им. Дж. Джаббарлы в свете этой программы и других директивных документов, обозначается пути развития и технического перевооружения этой библиотеки для решения насущных задач государственной молодежной политике.

Xəlil İSMAYILOV
*Tarix elmləri doktoru,
professor*

KITABXANA STATİSTİKASININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Kitabxana statistikasının ayrı-ayrı sahələrinin öyrənilməsində sosial-iqtisadi statistikanın nəzəri, təcrübi və metodoloji proqramlarından istifadə olunur. Kitabxana statistikasını kitabxana işində bütün proseslərin kəmiyyət baxımından öyrənilməsinə xidmət edir.

Kitabxana işinin həyata keçirilməsi, ona nəzarət edilməsi, statistik ümumiləşmələrin aparılması, rəqəm göstəriciləri əsasında statistik təhlil verilməsi kitabxana statistikasına verilən əsas tələblərdəndir. Kitabxana statistikasını vasitəsi ilə kitabxana işinin kəmiyyət göstəriciləri, inkişaf dinamikası, real tapşırıqlarının və normaların yerinə yetirilməsi, miqdarca bölgüsü və müqayisəsi, ümumi miqdarın müəyyənləşdirilməsi, konkret olaraq vaxt və iş şəraitindən asılı olaraq müxtəlif statistik ümumiləşdirmələrin aparılmasından ibarətdir.

Kitabxana statistikasının əsas məqsədi kitabxanalarda toplanmış fondun uçotunu aparmaq, onun vəziyyəti, inkişafı, istifadəsi, ölkənin mədəni səviyyəsinə təsiri; kitabxana şəbəkələri - onların tipinə, növünə görə, əhatəsinə, inzibati təbəçiliyinə görə məsələləri özündə əks etdirir.

Lakin yeri gəlmişkən bir məsələni qeyd etmək lazımdır ki, statistik ümumiləşmələr əsasında əlbəttə kitabxana işi haqqında tam təsəvvür yaratmaq, bitkin fikir söyləmək, hər-hansı prosesə mükəmməl qiymət vermək mümkün deyildir. Ona görə də məsələnin tam mahiyyətini, onun məzmununu təsir dairəsini və s. cəhətlər əhatəli təhlil edilməli, müşahidələr və sorğular əsasında statistik təhlillər nəzərə alınmaqla hadisələri və iş proseslərini qiymətləndirmək olar.

Kitabxana statistikasını mətbuat və kitab ticarəti statistikasını ilə sıx şəkildə bağlıdır, onlar bütövlükdə mətbuatı və ümumiyyətlə sənəd kütləsinin inkişaf xüsusiyyətlərini xarak-

terizə edir. Kitabxana statistikasının əsas göstəriciləri nəinki idarəədaxili əhəmiyyət kəsb edir, onlar həm də bütün mədəniyyət işçiləri və geniş ziyalı kütləsi üçün maraq doğurur. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, kitabxana statistikasını əsasında toplanmış materiallar xüsusi əhəmiyyət kəsb estə də, kitabxana işinin ümumi inkişaf qanunauyğunluqları və inkişaf perspektivləri haqqında yalnız statistik ümumiləşmələr əsasında fikir yürütmək düzgün olmaz. Bunun üçün kitabxana işinə dair digər materiallar və sənədlərdən də geniş istifadə olunmalıdır. Hər bir kitabxana işçisi statistik biliyə malik olmalı, ümumi statistikadan baş çıxarmalı, elm kimi statistikanın qanunlarını bilməli, onun metodlarından istifadə etməyi bacarmalıdır. Kitabxana statistikasının qarşısında duran əsas vəzifələri yerinə yetirmək üçün kitabxana statistikasını ilə məşğul olan əməkdaşlar onun özünün mahiyyətini aydınlaşdırmalı, onun struktur quruluşunu bilməli və onun metodlarını öyrənməlidir. Kitabxana praktikasında statistik işin

həyata keçirilməsi əsas etibarilə üç mərhələdə həyata keçirilir: 1. Müşahidə 2. Toplama və qruplaşdırma 3. Materialların təhlili.

Statistik müşahidələr zamanı müxtəlif iş proseslərinə uyğun məlumatlar toplanır, bununla da statistik işin həyata keçirilməsi başlanır. Kitabxanalarda məlumatlar uçot-qeyd üsulu ilə toplanır və bu zaman ilkin uçot meydana gəlir, kitabxana gündəlikləri hazırlanır. Kitabxanalar və digər mədəniyyət orqanları tərəfindən hazırlanan hesabatlarda məhz statistik müşahidələr əsasında aparılır. Statistik müşahidələrin aparılması, statistik məlumatların tamlığına və keyfiyyətinə təsir göstərən başlıca amillərdəndir. Statistik müşahidələr bütün forma və növlərdə düşünülmüş proqram əsasında, müəyyən müddətdə, dəqiq şəkildə işlənilib hazırlanmış hesablamalar əsasında həyata keçirilir.

Statistik müşahidələr öyrənilən hadisələrin uçotu baxımından tam və natamam ola bilər.

Kitablar, kitabxanalar və oxucular tədqiq edilib öyrənilirsə, belə müşahidələr tam müşahidələr hesab olunur. Məsələn, fondun hər bir kitabının qeydə alınması ilə kitabxanaya daxil olan və çıxarılan ədəbiyyatın uçotu, kitab verilişi məntəqələrində ümumi kitab verilişinin uçotu və s. tam müşahidə ilə nəzərdən keçirilirsə və bu zaman fondada olan bütün çap məhsulatu haqqında məlumatlar toplanırsa bunları tam müşahidələrin nəticələri adlandırmaq olar.

Bir sıra hesabat xarakterli məlumatların və illik statistik hesabatların hazırlanmasında müşahidələr əsasında hazırlanmış materialların olduqca böyük əhəmiyyəti vardır.

Lakin hesabat məlumatları kitabxanalara rəhbərlik məqsədilə aparılan tədqiqat işlərinin ehtiyacı üçün heç də həmişə kifayət etmir. Belə hallarda xüsusi təşkil edilmiş müşahidələrlə statistik tədqiqatlar həyata keçirilir. Məsələn: "Kitabxana və məlumat", "Kiçik şəhərlərin həyatında kitab və mütaliə", "Azərbaycan kəndinin həyatında kitab və mütaliə" və s. xüsusi tədqiqatlardır.

Kitabxana işində, statistik işin həyata keçirilməsində natamam müşahidələrdən də (seçmə metodundan) istifadə olunur. Bu zaman öyrənilən məlumatların ancaq müəyyən hissəsi qeydə alınır və təhlil edilir. Seçmə metodu tətbiq edilərkən görülən bütün işlərin ancaq bir hissəsini, yəni vacib olanları seçmə yolu ilə təhlil olunur.

Seçmə metodu - tam metodla müqayisədə bir çox üstünlüklərə malikdir - o ucuz başa gəlir və az zəhmət tələb edir. Bundan başqa

seçmə metodu zamanı qeydlərin sayı az olur ki, bu da onların işlənməsini və təhlilini xeyli asanlaşdırır. Əksər hallarda müşahidələr yalnız seçmə metodu vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Seçmə metodu cari uçot vasitəsilə alınması mümkün olmayan məlumatları əldə etmək üçün tətbiq edilir. Bu məlumatlara oxucu sorğuları, kitab bağlamalarının işləmə müddəti, tələbnamələrin ödənilməsi vaxtı, açıq rəf üsulunda oxucu tələbatı və s. bu kimi məlumatlar daxildir. Həmçinin bu metoddan kitabxana şəbəkələrindən əhalinin istifadə etmə dərəcəsini öyrənmək üçün daha geniş istifadə edilir. Yeri gəlmişkən göstərmək istərdik ki, Azərbaycanda 60-70-ci illərdə bir sıra kitabxanaların iş təcrübəsini özündə əks etdirən statistik ümumiləşmələr aparılsa da, son illərdə statistik ümumiləşmələr və eksperimentlər heç bir kitabxana şəbəkəsi və sistemində həyata keçirilmir. Hətta ayrı-ayrı kitabxanaların təcrübəsində belə statistik müşahidələr və ümumiləşmələr aparılmır. Elə bunun nəticəsidir ki, bu gün kitabxanalar, onların ayrı-ayrı şəbəkələri, iş prosesləri, kadrları, kitabxana fondları haqqında oxucu, kitab verilişi və s. haqqında respublika üzrə heç bir ümumiləşdirilmiş statistik məlumat yoxdur. Halbuki respublika üzrə kitabxanaların sayının dəqiqləşdirilməsinə bu gün olduqca ciddi ehtiyac vardır.

Azərbaycan Respublikasında müstəqillik əldə edildikdən sonra bütün sahələrdə olduğu kimi elm, maarif mədəniyyət, kitabxana işi, informasiya, informasiyalaşdırma və informasiya təminatı haqqında bir sıra qanunlar və digər dövlət sənədləri qəbul edilmişdir ki, həmin sənədlər kitabxana işinin tənzimlənməsində də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə kitabxana işinə dair qəbul edilmiş "Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu" (1999) Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 88 №-li qərarı (1996) və s. rəsmi sənədlərdə kitabxana statistikasına, uçot və hesabat sənədlərinin aparılmasına xüsusi yer verilmişdir. 1996-cı ildə qəbul olunmuş Nazirlər Kabinetinin 88 №-li dövlət qərarında çox konkret proqram nəzərdə tutulmasına baxmayaraq bu mühüm dövlət sənədinin müddəaları bu gün də yerinə yetirilməmiş qalmışdır. Məsələn, Qərarın üçüncü bəndində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi təbəçiliyində kitabxana müəssisəsi olan nazirlik, idarə, müəssisə və ictimai təşkilatlarla birlikdə bir il müddətində respublika

ərazisində fəaliyyət göstərən bütün kitabxanaların pasportlaşdırılmasını həyata keçirsin.¹ Bu bənddə doğrudan da uzun müddət həllini gözləyən bir məsələyə toxunulmuşdur. Bütün idarə müəssisə və nazirliklər üzrə kitabxanaların sayı haqqında heç bir rəsmi sənəddə son illərdə bitkin məlumat yoxdur. Demək olar ki, 1934-cü ildən üzü bəri respublikada fəaliyyət göstərən bütün kitabxanaların qeydiyyatı, uçotu və ya pasportlaşdırılması aparılmamışdır. Hətta respublika statistika idarəsinin hazırladığı xüsusi buraxılışlarda "Azərbaycan XX əsrdə" I-II hissə, "Azərbaycanın statistik göstəriciləri" 2002, "Müstəqil Azərbaycan" 10 il.2001 və s. statistik məcmuələrdə belə kitabxana statistikasına haqqında, onların ümumi sayı, fondu, oxucusu, kitab verilişi, komplektləşdirmə, hətta kitab çapı haqqında geniş məlumat verilmir. Təkcə kütləvi kitabxanaların sayı və fondu bu statistik məcmuələrdə göstərilir ki, bu da lazımi səviyyədə deyil və ya statistik ümumiləşdirmələri tam əks etdirmir. Bu gün Azərbaycan öz müstəqilliyinin 15-ci ilini yaşadığı bir dövrdə respublika əhalisinə xidmət edən bütün kitabxanaların işinə dair statistik məlumatlar, kitabxana işinin ümumi inkişafında kitabxana problemlərinin düzgün həll edilməsində, kitabxana proqramlarının hazırlanmasında, planlaşdırılmasında, müəyyən inkişaf proqnozlarının hazırlanmasında, kitabxanaların statistik məlumatlarının olması və ondan istifadə edilməsi olduqca vacib şərtlərdən biridir. Müstəqil respublikamızın əsas informasiya mənbəyi olan kitabxanaların pasportlaşdırılmaması, sayının dəqiqləşdirilməməsi çox ciddi nöqsandır. Belə olan halda kitabxanaların kadr təminatının bugünkü durumu əşya və avadanlıqlarla təminatı, maliyyələşdirilməsi, planlaşdırılması ümumiyyətlə, respublikada kitabxana quruculuğunun həyata keçirilməsi vəziyyəti sual altında qalır. Son illərdə bir sıra beynəlxalq təminatlar Azərbaycanda xeyirxah missiyalar həyata keçirməklə kitabxanalara yardımlar və qrantlar verməklə onların maliyyə vəziyyətini yaxşılaşdırmağa səy göstərirlər. Bir sıra rayon MKS-lərində eləcə də respublika və şəhər kitabxanalarında bu sahədə işlər aparılır və beynəlxalq təminatların maliyyə dəstəyi nəzərə çarpır. Xüsusilə, əşya və avadanlıqların əldə olunmasında, texniki

---

¹ Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında.-B., 1996.-№88. -9 iyul

avadanlıqların təminatı nəzər diqqəti cəlb edir. Həmçinin tədbirlərin yeni kursların (təreynlərin) keçirilməsi, yeni kitabların təqdimmə mərasimləri, xarici ölkələrin təcrübəsini öyrənmək məqsədilə kitabxana işçilərinin bir sıra ölkələrə səfərləri ardıcıl olaraq aparılır. Dövlət tərəfindən kitabxana işinin yaxşılaşdırılması məqsədilə son dövrlərdə bir sıra əməli işlər də həyata keçirilmişdir. Lakin bütün bunlar yəni aparılan işlər, bu günkü kitabxana quruluşu, kitabxanaların maliyyələşdirilməsi respublika üzrə ümumiləşdirilmir. Yeri gəlmişkən kitabla bağlı bir məsələni qeyd etmək yerinə düşərdi. Bu gün respublikamızda kitab çapı ilə məşğul olan 130-a yaxın mətbəə və nəşriyyatlarda çap olunan kitablar haqqında heç bir ümumiləşdirilmiş məlumat yoxdur. Halbuki respublikamızda çap olunan bütün nəşrlərin uçotu aparılmalı, elm sahələri üzrə ümumiləşmələr, statistik dəqiqləşmələr aparılmaqla aidiyyəti orqanlara təqdim olunmalıdır. Xüsusilə respublika statistika idarəsinə statistik rəqəmlər təqdim olunmalıdır ki, bunlar rəsmi məlumatlar kimi nəşr olunsun və yeri gəldikcə ondan bütün sahələrdə istifadə etmək mümkün olsun. Həmçinin daha geniş statistik məlumatlar kitabxanaların aidiyyəti olan baş idarələrə və nazirliklərə göndərilməlidir. Daha doğrusu yuxarı təşkilatlar vaxtaşırı belə statistik məlumatları tələb etməlidirlər. Bəzi statistik ümumiləşmələr aparılmadığından bir sıra dünya təminatlarının kitab və kitabxana ilə bağlı sorğularına cavab vermək çətinlik yaradır. Məsələn YUNESKO təşkilatı Azərbaycanın bir sıra təşkilatlarına tərcümə ədəbiyyatının nəşri ilə bağlı müraciət etməsinə baxmayaraq lazımi məlumatları əldə etmək mümkün olmamışdır. Bu məsələ xüsusilə kitab çapının uçotunun aparılması, beynəlxalq standart nömrələrinin kitablarda verilməsilə bağlıdır. Halbuki, kitab xalqımızın milli sərvəti və tarixi yaddaşımız kimi daim qorunmalı, uçotu aparılmalı və təbliğ olunmalıdır. Xüsusilə müharibə şəraiti ilə bağlı kitabxanaların fəaliyyəti müasir dövrdə çox aktiv bir müəssisə kimi özünü göstərməlidir. Yəni müharibə dövründə erməni işğalçılarının vəhşilikləri, xalqımıza qarşı yönəldilən soyqırımı, torpaqlarımızın işğalı, o cümlədən kitablarımızın işğal altında qalması 1000-ə yaxın kitabxanaların məhv edilməsi, onların fondunun talan edilməsi kitabxanaların bugünkü fəaliyyətlərinin əsas mövzusu olmalıdır. Həmçinin belə tədbirlər statistik rəqəmlər və diaqramlarla müşahidə edilməlidir. Çox təəssüf hissi ilə qeyd olunmalıdır ki, kitabxanaların

bu sahədəki fəaliyyəti o qədər də qənaətbəxş deyildir. Xüsusilə ayrı-ayrı rayonların işğal günləri, həmin rayonlardan olan milli qəhrəmanlar, ayrı-ayrı əsgər və mülki vətəndaşların müharibədə göstərdiyi şücaətlər və s. haqqında müharibə ilə bağlı kitabxanaların fəaliyyəti də öndə durmalıdır. Gənclərlə bağlı bütün tədbirlərdə ən aktual problem Qarabağ problemi olmalı və torpaqlarımızın düşmən tapdağından azad olması üçün güclü tərbiyəvi işlər aparılmalıdır.

Respublikamızda kitabxana şəbəkələrinin yeniləşdirilməsi və qaydaya salınması işində də çoxlu uyğunsuzluqlar mövcuddur. Artıq çoxdan vaxtı çatmışdır ki, ən çox kitabxanaları olan Mədəniyyət Nazirliyi kitabxanaların şəbəkə kimi qaydaya salınması, kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsi sahəsində statik ümumiləşmələr aparsın və konkret tədbirlər həyata keçirsin. Yəni kitabxana şəbəkəsinin qaydaya salınması üçün geniş tədbirlərin həyata keçirilməsinə ciddi ehtiyac vardır. Bu zaman ərazi, əhalinin sayı və s. mütləq nəzərə alınmalıdır. Əhalinin hər min və ya 10 min nəfərinə düşən kitabxanalar müəyyənləşdirilməlidir. Xüsusilə, şəhərlərdə kitabxanaların yerləşdirilməsində çox ciddi qüsurlar mövcuddur. Bir sıra kütləvi və mərkəzi kitabxanalar bəzən yan-yana, bəzilərinə isə əhalinin seyrək yaşadığı massivlərdə yaradılır. Kitabxanaçı kadrlarının yerləşdirilməsi işində çox ciddi uyğunsuzluqlar vardır. Bu həm ixtisaslı mütəxəssislərin yerləşdirilməsində həm də onların ştat etibarilə hər bir meyar nəzərə alınmadan yerləşdirilməsi ilə bağlıdır. Həmçinin qeyd etməliyik ki, xeyli təsadüfi, kitabxana işi ilə heç bir əlaqəsi və marağı olmayan insanlar kitabxanalarda işlə təmin olunmuşdur. Xüsusilə rayon MKS-lərində belə hallar daha geniş yayılmışdır. Kadrlar yerləşdirilərkən kitabxana müdirləri yeni işçilərin bir sıra şəxsi keyfiyyətlərini, təhsilini, marağını, iş qabiliyyətini, həvəsini, təşkilatçılığını mütləq nəzərə almalıdır. Həm də bu onların vətəndaşlıq borcu və xalqımız qarşısında məsuliyyəti hissindən irəli gəlməlidir, aidiyyəti orqanlar isə bu işə diqqəti artırmalı və tələbkar olmalıdırlar.

Kitabxanaların statistik fəaliyyətindən danışarkən bir məsələni xüsusi vurğulamaq istərdik. Keçmiş Sovet rejimində olduğu kimi bu gün də kitabxanaların işində nəzərə çarpan saxta və şişirdilmiş rəqəmlərin yuxarı təşkilatlara təqdim olunması hələ də davam etdirilir. Əlbəttə bu ciddi nöqsandır və qarşısı alınmalıdır. Doğrudur bu gün oxucuların sayının azalması prosesi gedir, bu azalmanın obyektiv və subyektiv

səbəbləri vardır. Əlbəttə bu səbəblər araşdırılmalı, təhlil edilməli və izah olunmalıdır. Oxucuların sayı, kitabxanalara gəliş, kitab verilişi, fondun uçotu və s. rəqəmlər respublika səviyyəsində təhlil edilməli perspektiv planlar təhlil edilərkən ondan istifadə olunmalıdır. Bunun üçün statistik blanklar hazırlanmalı və ona uyğun materiallar toplanılıb təhlil edilməlidir. Statistik blanklar hazırlanarkən kitabxana işi təcrübəsində çox geniş yayılmış statistik diaqramlardan geniş istifadə olunmalıdır. Xüsusilə kitabxana işçiləri ilə onların bu gün tədbirlərdə nümayiş etdirilməklə təhlil aparılması olduqca vacibdir. Belə materiallar hazırlanarkən xətti diaqramlardan, sektorlu (dairəvi) diaqramlardan həmçinin sütunlu diaqramlardan istifadə olunması daha məqsədəuyğundur. Diaqramlar kitabxana işinin bütün proseslərini əhatə etməlidir. Diaqramlar ayrı-ayrı kitabxanaların respublika və ayrı-ayrı şəbəkələrin işini özündə əks etdirməlidir. Diaqramlar tərtib edilərkən şərti işarələr əyri xətlər və sütunlarla verilməli, rəngli xətlərlə müşayiət edilməlidir.

Kitabxanaçı kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsi prosesində statistik göstəricilərdən geniş istifadə olunmalıdır. Vaxtaşırı attestasiyaların keçirilməsində kitabxana işçilərinin haqqında xüsusilə onların təhsili, stajı, ixtisasartırma kurslarında iştirakı və s. göstəricilər toplanılmalı və təhlil edilməlidir. Statistik göstəricilərin cədvəl və qrafik şəklində tərtib edilmiş mütləq və nisbi göstəricilərin təhlili əsasında, mütləq ölçülərin və statistik əmsalların necə inkişaf etməsi, kitabxana fondunun tərkibinin və kitab verilişinin qiymətləndirilməsi və hər bir kitabxanaçıya düşən yükün necə yerinə yetirildiyi göstəricilərin dəyişmə səbəbləri və onları yaradan amillər haqqında nəticələr çıxarılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Бочек Л. Секция статистики ИФЛА в 1983-1988 гг. Обзор проблематики //Библиотековедение и библиография за рубежом.-1990.-№ 6.-С.38-17.
2. Дворкина М.Я. Что представляет собой библиотечная услуга//Сов. библиотековедение.-1991.-№1-6.-С.20-26.
3. Зубарев И.Х. Влияние использования читателями нескольких библиотек на искажение показателей библиотечной статистики/ Теория и практика библиотечного дела в период развитого социализма:Межвуз.сб.науч.тр.-М.,1984.- С.21-23.

4. Зубарева М.З. Альтернативы при новых условиях хозяйствования // Сов.библиотекосведение. -1991. -№1-6. -С.11-17.
5. Карташов Н.С. Актуальные задачи внедрения НОТ в библиотеках // Сов.библиотекосведение. -1983. -№5-6. -С.8-17.
6. Калегова О.Д., Астакович Е.П. Какие показатели нужны библиотекам // Науч.техн.библиотеки СССР. -1990. -№6. -С.13-17.
7. Матульский Р.С. Все ли знает статистика? // Библиотекарь. -1990. -№7. -С.32-33.
8. Матульский Р.С. Основные показатели и единицы учета статистики библиотечного фонда // Сов.библиотекосведение. -1991. -№5. -С.76.
9. Моргенштерн И.Н. Пробелы профессионального знания // Науч. и техн. биб-ки СССР. -1986. -№12. -С.15-17.
10. Научная организация в библиотеках: Практ. пособие / А.Н.Ванеев, В.Г.Горев, Л.В.Ковяленок, Н.А.Смирнова. -М.: Книга, 1987. -С.87
11. Низовой Н.А. Библиотечная статистика и статистика печати // Сов.библиотекосведение. -1991. -№5. -С.68-74.
12. Низовой Н.А. О единице учета библиотечных фондов // Библиотекарь. -1978. -№11. -С.73.
13. О мерах по коренному улучшению дела статистики в стране // Совр. постановление правительства СССР. -1987. -№5-6. -С.706-716.
14. Фенелонов Е.А. Организация внедрения передового библиотечного опыта // Сов.библиотекосведение. -1983. -№1-6. -С.3

Халил Исмаилов

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СТАТИСТИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ БИБЛИОТЕЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности применения статистического метода анализа библиотечной деятельности.

Наряду с достижениями отмечаются недостатки библиотечной статистике в Азербайджане за годы независимости. И указаны пути устранения этих недостатков.

Əli RÜSTƏMOV
Pedaqoji elmlər namizədi, dosent
Nuriyə MUSTAFAYEVA
«Kompüter mərkəzi»nin mühəndisi

ELEKTRON KİTABXANA PROBLEMI

3-cü məqalə

Elektron kitabxanaların komplektləşdirilməsinin bəzi məsələləri

Məlum olduğu kimi, kitabxana fondlarının ənənəvi komplektləşdirilməsində ədəbiyyatın alınması əvvəlcə planlaşdırılır. Belə halda komplektləşdirmə mənbələri kitabxana kollektoru, əlaqədar kitab mağazaları, dövrü nəşrlərin əlaqədar abunə agentliyi və əvvəlcədən məlum olmayan ayrı-ayrı şəxslərin və təşkilatların müəyyən kitabxanaya verdiyi kitab hədiyyələridir. Elektron nəşrlərin, sənədlərin və digər bu kimi elektron resursların kitabxanalara komplektləşdirilməsi mənbələri və üsulları xeyli fərqlidir.

Elektron sənədlərin və digər resursların kitabxana fondlarına komplektləşdirilməsi üçün ilk növbədə kitabxananın internetlə geniş əlaqələndirilmiş elektron kitabxanası və ya heç olmasa inkişaf etmiş lokal kompüter şəbəkəsi olmalıdır. Sonuncu deyilən halda kitabxana uzaqlaşdırılmış informasiya resursları ilə komplektləşdirilə bilməz, ancaq optik və digər tip disklərdə yazılan kitablar, jurnallar və profilə uyğun olan məlumat bazaları ilə komplektləşdirilə bilər. Digər tərəfdən, əlaqədar kitabxanada çap sənəd fondunda geniş, dünyəvi maraq kəsb edən nadir və qiymətli nüsxələr (milli ədəbiyyat) rəqəmləşdirilmiş formata keçirilib, yəni «skanirovka» edilib elektron kitabxanaya daxil edilə bilər. Bu da elektron sənədlərlə komplektləşdirmənin daxili mənbəyi hesab edilir. Optik və digər tip disklərdə buraxılan elektron nəşrlər və məlumat bazaları nəşriyyatlardan və digər əlaqədar təşkilatlardan adi çap əsərləri kimi pulköçürmə yolu ilə alınə bilər.

Elektron sənədlərin və digər əlaqədar resursların (məsələn: bibliografik məlumat bazaları, elektron kataloqlar, web-saytlar və s.) əsas komplektləşdirmə mənbəyi internet resurslarıdır. Bu texnologiyadan istifadə etdikdə tez-tez yeniləşdirilən, əlavələr edilən və pulsuz yayılan elektron sənəd növlərinin komplektləşdirilməsi əlverişli deyil. Belə halda əlaqədar elektron sənəd növünün və massivinin vaxtaşırı aktuallaşdırılmasını həmin resursu istehsal etmiş (hazırlamış) qurumun öz üzərinə qoymaq, resursa dair bibliografik və ünvan məlumatlarını isə ya kitabxananın məxsusi elektron kataloquna, ya da xüsusi registrinə (istifadə üçün tövsiyə olunan informasiya resurslarının siyahısı) daxil etmək daha məqsəduyğundur.

İnternetdə olan pullu informasiya resurslarından kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsinin hazırda istifadə edilən ən kütləvi üsulu müraciət (istifadə) üçün lisenziyanın (pulödəmə əsasında bağlanan müqavilə) alınması, istifadə ediləcək elektron sənədlərin bibliografik yazılarının (təsvirlərinin) tərtibi və internet şəbəkəsi vasitəsilə kitabxananın oxucularına təqdim olunmasıdır. Bu üsul xeyli maliyyə və əmək sərfi tələb edir. Çünki bu prosesdə bir sıra hüquqi və təcrübi məsələlər [1,2] zaman etibarilə təkmiləşdirilməlidir. Bununla komplektləşdirilən elektron materiallar fiziki olaraq sahibkarın, yəni informasiya təchizatçısının ixtiyarında qalır, kitabxanalar isə alınmış lisenziyanın şərtlərindən asılı olaraq onlardan müvəqqəti və ya daimi istifadə hüququna malik olur.

İstənilən komplektləşdirmə üsulunda sənədlərin profilə uyğun olaraq dəqiq seçilməsi oxucu sorğusunun və tələbatının dərindən öyrənilməsi ilə bağlıdır. Çap və elektron sənədlərin istifadəsi üçün ştrix-kodlaşdırma sistemi tətbiq etmiş, həmçinin registrasiya (qeydiyyat) edilmiş elektron resursları olan avtomatlaşdırılmış kitabxanalarda oxucu sorğularının təhlili çox sadə və asandır. Ştrix-kod sistemi hər bir çap və elektron sənədin istifadəsinin kompleks xarakteristikasını (sənədin adı, növü, tipi, istifadə intensivliyi və s.) aşkarlamağa və ümumiyyətlə fondun istifadəsinin bütün cəhətlərini müəyyən etməyə imkan verir. Bu prosesdə əl üsulu ilə hesablama demək olar ki, yoxdur.

İstər ənənəvi, istərsə də elektron kitabxanaların vacib problemlərindən biri ədəqədər kitabxananın profilinə uyğun olan yüksək keyfiyyətli sənədlərin seçilməsidir. Bəzi mütəxəssislərin fikrincə elektron sənədlərin komplektləşdirilməsində seçmə üsulunun istifadəsi qismən lazımdır. Bu üsul ancaq optik disklərdə buraxılan nəşrlər üçün tətbiq edilməlidir; digər uzaqlaşdırılmış elektron-informasiya resurslarının komplektləşdirilməsində isə seçmə aparmaq gərəksizdir. Çünki həmin resursların tərkibi və məzmunu tez-tez dəyişir və aktuallaşdırılır, yeniləşdirilir, əlavə edilir və s.

Digər qrup mütəxəssislər komplektləşdirmə üçün çap əsərlərində olduğu kimi elektron nəşrlərin və sənədlərin (resursların) seçilməsini vacib hesab edirlər. Onların arqumentləri aşağıdakı fikirlərlə əsaslandırılır:

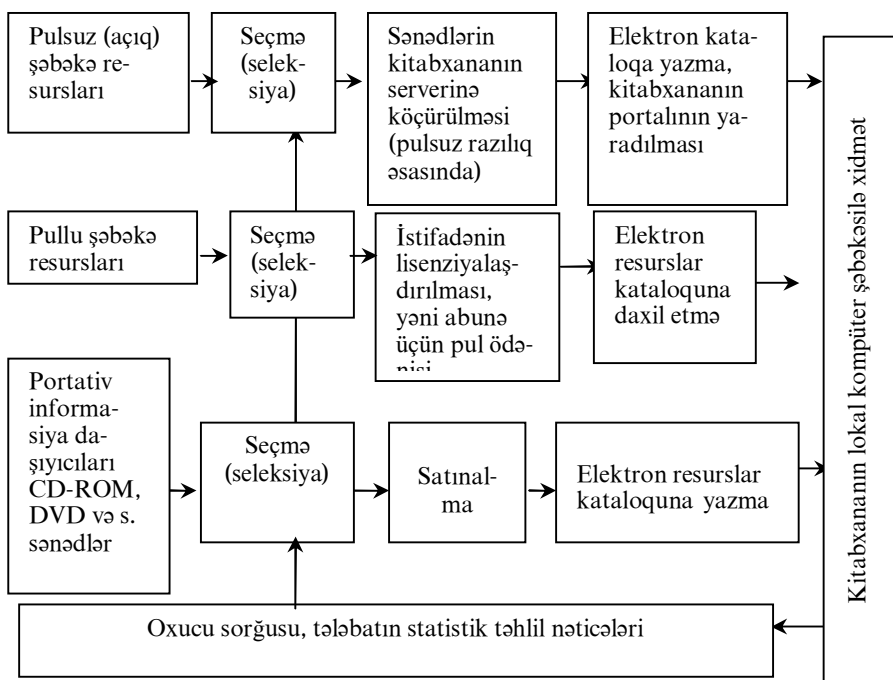
1. Müraciət (axtarış, istifadə) üçün çoxlu sayda elektron informasiyalar təqdim olunur, onların adları və sayı sürətlə artır. Buna görə də seçmədə səhvlərin olması ehtimalı artır.

2. Uzaqlaşdırılmış şəbəkə resursları getdikcə daha çox ikinci növ sənədlərlə təqdim olunur. Məsələn: referatlar, annotasiyalar, tezislər və s. Təcrübələr göstərir ki, referatların çox hissəsi əsasında ilkin nəşrin (orijinalların) məzmun keyfiyyətini dəqiq müəyyən etmək çətindir.

3. Sürətlə artan elektron resurslar tam şəkildə elektron variantda dərc edilir. Onlar üçün referatlaşdırma metodları və mexanizmi işlənmişdir.

Deyilən səbəblərə görə elektron kitabxanalara açıq web-saytların kəmiyyətini deyil, seçmə yolu ilə onların komplektləşdirmə keyfiyyətini artırmağa çalışırlar. Elektron informasiyaların

komplektləşdirmə mənbələrinin seçilməsində peşəkar kitabxanaçının aparıcı rolunu əvəz edən başqa bir vasitə yoxdur. Qeyd edək ki, kitabxanaçının vacib funksiyalarından biri təkcə komplektləşdirmə prosesində deyil, həmçinin sənədlərin təkrar komplektləşdirilməsində, ədəbiyyatın fonda çıxarılmasında və depozitar fondun təşkilində [3] seçmə aparmaqdır. Ən böyük kolleksiyaya (115000 adda), yəni fonda malik olan ABŞ-ın Konqres Kitabxanası bir sıra obyektiv və subyektiv amilləri nəzərə alaraq komplektləşdirmə aparır. Elektron resursların formalaşdırılmasına xüsusilə böyük diqqət yetirilir. Xarici elektron resurslarla elektron kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi və oxuculara xidmət texnologiyası aşağıdakı şəkildə (şəkil 1) verilmişdir [4, c.58].

Şəkil 1. Xarici elektron informasiya resurslarının kompleksləşdirilməsinin və onlarla oxuculara xidmətin texnoloji sistemi.

Beləliklə şəkildən görürük ki, bütün mövcud olan elektron informasiya resursları 3 tərkib hissədən ibarətdir:

1. Pulsuz, yəni hamı üçün açıq olan şəbəkə (internet) resursları. Bu resursları istifadə etmək, yəni öz məxsusi serverinə (elektron saxlayıcısına) keçirmək üçün resurs sahiblərindən icazə almaq lazımdır. Çox zaman yalnız birdəfəlik istifadə üçün razılıq almaq da lazım gəlmir. Ancaq kitabxana hər hansı bir web-sənədi, yaxud bibliografik məlumat bazasını öz elektron fonduna keçirmək və mühafizə etmək istəyirsə, sənəd sahibindən təqribi razılıq almalıdır, yəni onun saytında sadəcə olaraq qeydiyyatdan keçməlidir. Burada heç bir pul tələb olunmur.

2. Portativ informasiya daşıyıcılarında olan kitab, jurnal və digər növ sənədləri komplektləşdirmək kağız sənədlərdə olduğu kimidir. Onları əlaqədar kitab mağazalarından və abunə agentliklərindən pulödəmə yolu ilə alıb elektron kitabxanaya daxil etmək olar. Nəşriyyatlar da birbaşa belə sənədləri satırlar. Baxmayaraq ki, bu komplektləşdirmə üsulu xarici ölkə kitabxanalarında hələ XX əsrin 80-ci illərindən tətbiq edilir, respublikada bu sahədə işlər zəifdir. Çünki nəşriyyatlarımız da belə məhsulları hazırlamır. Xarici ədəbiyyatı deyilən formada almaq isə baha başa gəlir. Əlaqədar kitabxanada çap versiyası əsasında belə elektron kitabları hazırlamaq çoxlu texniki avadanlıq tələb edir, mürəkkəb prosesdir və hazır şəkildə almağa nisbətən daha bahadır.

3. Pullu şəbəkə resurslarına elektron informasiyaların komplektləşdirilməsi ən vacib əhəmiyyət daşıyır. Çünki ən aktual, keyfiyyətli sənədlər məhz bu tip resurslarda mühafizə olunur. Onların çox hissəsinin ümumiyyətlə, çap versiyası olmur. Burada lisenziyalaşdırma üsulu istifadə edilir. Lisenziya müqaviləsi informasiya təchizatçısı (sahibi) ilə onun tələbatçısının əlaqələndirilməsidir. Lisenziyanın hüquqi əsası müəlliflik hüququ haqqında qanundur. Azərbaycan Respublikasında da bu istiqamətdə «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» qanun qəbul edilmişdir. Lakin burada intellektual elektron mülkiyyətin, daha dəqiq desək elektron informasiyaların lisenziyalaşdırılması məsələləri dolğun şəkildə öz əksini tapmamışdır. Elektron informasiyanın lisenziyasının əsas xüsusiyyəti odur ki, o sahiblik hüququ deyil, yalnız istifadə hüququ verir. Lisenziya ilə elektron informasiyanın istifadəsinə müxtəlif şərtlər və məhdudiyətlər qoyulur (məsələn, istifadə yeri, istifadəçi yerinin miqdarı, istifadənin yoxlanması,

arxivləşdirmə (ehtiyat surətin yaradılması), arxiv materiallarına müraciət və s.)).

Pullu istifadə üçün hazırlanmış elektron informasiya resurslarının komplektləşdirilməsini təmin etmək üçün konkret lisenziya müqaviləsinin əsas şərtlərini qısaca olaraq göstərək [1, s. 107]:

1. Lisenziya materialları milli və beynəlxalq qanunlarla qorunan müəlliflik və sahiblik obyektidir;
2. Elektron resurslara müraciət hüququ olan istifadəçilərin tərkibi lisenziya müqaviləsi ilə təsdiq edilir. Müraciət hüququ ancaq əlaqədar təşkilatda qoyulmuş kompüterlərə verilir;
3. Əlaqədar təşkilatın kompüterində işləmək şərti ilə istifadəçilərə icazə verilir ki, axtarış, baxmaq (oxumaq) və yükləmək əməliyyatları aparsın, şəxsi istifadə məqsədilə alınmış informasiyanı çapa versin, yaxud öz kompüterinin yaddaşında saxlasın və digər informasiya daşıyıcısına keçirsin. Lisenziyası olmayan digər təşkilatların istifadəçiləri elektron jurnallardakı məqalələrin mündəricatına, bibliografik təsvirlərinə (referat və məqalələrin tam mətni istisna olmaqla) baxmaq (oxumaq), həmçinin digər axtarış imkanlarını istifadə etmək hüququna malikdirlər;
4. Fərdi qeydiyyat şəraitində müəyyən bir istifadəçinin istifadə etdiyi informasiya digərləri üçün ümumaçıq informasiya ola bilməz. Lisenziya verən təminat verir ki, istifadəçinin razılığı olmadan onun istənilən qeydiyyat materialları reklam vermək məqsədilə istifadə edilə və icazə olmadan üçüncü şəxsə bildirilə bilməz;
5. Əlaqədar lisenziya obyektini olan saytdakı materiallar aşağıdakı hallarda birbaşa, yaxud dolayı yolla istifadə edilə bilməz:
  - a) geniş yaymaq məqsədilə və sistemlik olaraq surətlərin alınması, yaxud nümayiş (qismən jurnalların buraxılışının surətini çıxarmaq qadağandır);
  - b) kütləvi informasiya vasitələrində dərcetmə, yaxud açıq istifadə üçün internetdə yerləşdirmə;
  - c) təkrar yayma, satma, yaxud sublisenziyalaşdırma, o cümlədən pullu xidmət üçün istifadəetmə, lisenziya almış təşkilatın istifadəçi olmayan istənilən şəxsə istənilən formada sistemli şəkildə xidmət və ya təminat (fasiləsiz xidmət).

Lisenziya əsasında istifadəsinə icazə verilmiş informasiya məhsulunun ilk elektron formatdan forma və məzmunca dəyişmək, hər hansı bir digər elektron sistemə adaptasiya və digər dilə tərcümə edib kütləvi

tirajla yaymaq müəllif və digər mülkiyyət hüquqlarının pozulması hesab edilir. Lisenziya müqaviləsi informasiya məhsulunun sahibi (naşir və nəşriyyat) tərəfindən çap formasında olan təşkilatın rəhbəri tərəfindən imzalandıqdan, möhürlə təsdiq edildikdən və alındıqdan sonra rəsmi qüvvəyə minir.

Kitabxanalarda lisenziyalaşdırma məsələləri ingilis mütəxəssisi T.Xaavistonun rus dilinə də tərcümə edilmiş məqaləsində [1] nisbətən dolğun əks etdirilmişdir.

Qeyd etməliyik ki, lisenziya istifadəçi dairəsinin dəqiq qeydiyyatını və uçotunu tələb edir. Lisenziyalaşdırılmış elektron informasiya məhsullarının istifadəsində aşağıdakı qrup istifadəçilərə qiymətdə güzəşt edilir:

- tələbələr;
- professor-müəllim heyəti;
- universitetin digər əməkdaşları və elmi işçilər;
- universitet tərkibinə daxil olmayan qeyri-kommersiya idarələrinin elmi işçiləri.

Lisenziya müqaviləsində bu hallar da nəzərə alınır:

1. İstifadəçinin avtorizasiyası (həqiqi istifadəçi imtiyazı). Bu baxımdan bir sıra cavabı mübahisəli olan suallar vardır: istifadəçinin avtorizasiyasını necə təmin etmək lazımdır?, yəni lisenziya müqaviləsinə uyğun olaraq şəbəkə resursundan əlaqədar istifadəçi kateqoriyası üçün müəyyən edilmiş imtiyazları təyin və onlara əməl etmək necə təşkil edilməlidir? Məsələn, ancaq universitet işçilərinə xidmət edilirmi? Buraya ancaq daimi işləyən işçilər (ştat vahidləri) aiddirmi, universitetə ezamiyyətə gələn işçilər buraya daxildirmi? Universitetin fəxri üzvlərinə (doktorlarına) xidmət edilirmi? Əlaqədar universitetin bütün tələbələrinə, yoxsa lisenziyalaşdırılmış resursun tematikasına uyğun olan fakültələrin tələbələrinə xidmət edilir? İstifadə yerinə görə məhdudiyət qoyulurmu? İstifadəçilərin avtomatlaşdırılmış işçi yerləri ərazi üzrə necə yerləşdirilmişdir və avadanlıqlarla necə təchiz edilmişdir? Kitabxananın qeydiyyatdan keçmiş işçilərinə necə xidmət etməli?

2. İstifadə yerinə görə məhdudiyət. Ən məqsəduyğun variant ancaq kitabxananın binası daxilində istifadədir. Lakin bu tədbir tələbələr və əməkdaşlar üçün heç də həmişə əlverişli deyil. Buna görə də əlaqədar universitetin bütün ərazisindən elektron resursa müraciət etmək üçün imkan yaradılmalıdır. Tələbə yataqxanalarından, müəyyən ərazidən

elektron resurslara müraciətin təşkil edilməsi lisenziya müqaviləsində nəzərə alınmalıdır.

3. Lisenziya müqaviləsinin mətnində yazılmış xüsusi şərtlər və qeydlər. Müqavilədə lisenziya resursunun istifadə qaydalarının müəyyən edilməsi mürəkkəb məsələdir. Mütəxəssislərin fikrinə görə mövcud lisenziyalarda mənfi cəhət xüsusi şərtlərin çoxunun naşirə, yəni onun hüququnun təmin edilməsinə yönəlməsidir. Əyani olmaq üçün nümunəvi lisenziyanın [1] «xüsusi şərtlər» bölməsinin bir hissəsini qeyd edək. Bu hissə müəyyən məqalənin hər hansı bir hissəsini mühafizə etmək üçün icazə almaq məsələsinə aiddir: Fotosurətlərin, cədvəllərin, məqalə siyahılarının istifadəsinin yuxarıda verilən hallar istisna olmaqla naşirin razılığı olmadan məqalənin heç bir hissəsi kompüter sistemində nümayiş və mühafizə edilə bilməz və ya hər hansı digər üsullarla yayıla bilməz.

4. Texniki problemlər. Elektron resursun istifadəsinə dair müəyyən kitabxana ilə lisenziya müqaviləsi bağlamış naşiri hətta kitabxananın icazəsi olsa da, texniki vasitələri qaydasında olmayan istifadəçiyə həmin resursdan istifadəyə icazə vermir. Elektron resurslardan istifadənin müxtəlif tipli və məzmunlu lisenziya müqavilələrinin olmasına baxmayaraq onlar getdikcə vahid formaya gətirilir və sayca ixtisar olunur. Aparat-proqram vasitələri də vahidləşmə istiqamətində inkişaf edir. Hazırda istifadəçinin marağını və naşirlərin imkanlarını nəzərə alan 4 tip standart lisenziya müqaviləsinin modeli işlənmişdir:

1. Ayrıca tədris və elmi idarələr üçün; 2. Elmi idarələr konsorsiumu üçün; 3. Ümumi, kütləvi və xüsusi dövlət kitabxanaları üçün; 4. Kommersiya, şirkət, kompaniya və digər sahibkar qurumların kitabxanaları üçün.

Hazırda əsas problem kitabxanaların, yaxud digər istifadəçilərin naşirlərlə müəlliflik hüququ baxımından münasibətləri tənzim etmək deyil, müəlliflərlə naşirlərin münasibətlərinin səmərəli təşkili problemdir.

Elektron kitabların və bu növə daxil edilən digər birdəfəlik nəşrlərin (soraq kitabları, lüğətlər və s.) kitabxana fondlarına alınması həm qiymət, həm də komplektləşdirmə mexanizmi baxımından xüsusi problem yaratmır. Çünki onların komplektləşdirilməsi çap kitablarının komplektləşdirilməsi prosedurasına yaxındır. Lakin elektron kitabların qiymətləri nisbətən bahadır. Elektron kitabların formaları və alınması haqda yuxarıda qısaca deyildi.

Nisbətən mürəkkəb və hələlik tam araşdırılmamış, həll edilməmiş problem elektron jurnallara qiymətqoyma problemdir. Bu istiqamətdə nəşirlər müxtəlif modelləri təcrübədən keçirir. Məsələn: elektron versiyanın çap versiyası ilə əlaqələndirilməsi, birləşdirilməsi; jurnalların mümkün istifadə yerinin lisenziyalaşdırılması; kitabxana konsorsiumları üçün xüsusi qiymətlər qoyulması [5] və s.

Elektron jurnallara abunə qiymətini müəyyən edərkən əlaqədar nəşir bir qayda olaraq, informasiya bazarında öz yerini qoruyub saxlamağa və ənənəvi (çap) nəşirlərdən gəlir əldə etməyə çalışır. Belə ki, elektron jurnalların abunə qiymətləri çap jurnallarına nisbətən bahadır, lakin onlar vasitəsilə operativ və daha geniş dairədə yəni uzaq məsafədən şəbəkə vasitəsilə müraciət etmək və bazar rəqabətində davam gətirmək mümkündür. Bazarda isə iqtisadi vəziyyət getdikcə çətinləşir: jurnallar getdikcə bahalaşır, kitabxanaların lazımı abunə vəsaiti çatmır və buna görə də abunəçilərin çayı getdikcə azalır. Bütün bunlara görə bir sıra yeni qiymətqoyma strategiyası işlənib tətbiq edilir. Bunlar əsasən aşağıdakılardır:

1. Elektron və çap jurnallarının ayrılmaz kombinasiyası. Belə halda elektron versiyasının qiyməti qəsdən ayrılmır. Bu strategiyayı kitabxanalar daha çox dəstəkləyir;

2. Elektron və çap versiyasının kombinasiyası. Belə halda elektron versiyanın abunəsi üçün 1 çap vahidinin qiymətinə 10%-dən 20%-ə qədər əlavə edilir.

3. Jurnalın elektron versiyasına ayrıca abunə yazılışı. Belə halda çap versiyasına abunə qiymətindən 90-95% artıq qiymət əlavə edilir. Bu strategiya nəşriyyatlar və abunə agentlikləri tərəfindən bəyənilir, kitabxanalarda isə dəstəklənmir.

4. Kitabxana konsorsiumlarına elektron jurnallara abunə üçün xüsusi qiymətlər müəyyən etməyə çalışırlar. Bu istiqamətdə bir neçə ümumi cəhətləri qeyd etmək olar:

a) çap versiyasının qiymətinə əlavələr konsorsiumun üzvlərinə müqavilədə müəyyən edilmiş əlaqədar jurnalın elektron versiyalarına, bəzən də həmin nəşriyyatın bütün elektron publikasiyalarından istifadə hüququ vardır;

b) çap versiyasına abunə qiyməti baza qiyməti kimi götürülür, elektron versiyaya 15-20% əlavə edilir;

c) müqavilə 3 il müddətinə bağlanılır;

d) bəzən konsorsiumun üzvü olan kitabxanaların sayına münasib olaraq abunə qiymətində güzəştlər edilir;

e) bəzən jurnalın elektron versiyasına abunə qiyməti baza qiyməti kimi götürülür və bununla çap versiyasının abunə qiymətində xeyli güzəşt edilir, yəni ancaq alıcının istəyi nəzərə alınır;

5. Ayrıca məsələlərlə təchizetmə metodu (metod «Plati za prosmotr»). Bu metoddan istifadə etdikdə abunə qiyməti 16-20 dollar arasında dəyişir.

6. Müəyyən jurnal məqaləsinin dərc edilməsi üçün kitabxanadan və oxuculardan deyil, müəllifdən (müəlliflərdən) pul almaq. Bir sıra nəşirlər bu metoddan istifadə edir. Belə halda abunə üçün verilmiş pullardan 15-20%-i müəllifə (müəlliflərə) verilir. Məsələn, 1998-ci ildən buraxılan “New Journal physics”-in (Yeni fizika jurnalı) çapında bu metod tətbiq edilir [4, c.132]. Bu jurnal ABŞ Fizika İnstitutu və Almaniya Fiziklər Cəmiyyəti tərəfindən nəşr edilir. Müəlliflərin sayından asılı olmayaraq 1 məqalənin dərci üçün 500 dollar pul ödənilir. Jurnalın abunəçilərinin sayından asılı olaraq satışdan müəlliflərə 10-12% pul ödənilir.

7. Digər qiymətqoyma metodları da vardır. Məsələn:

- müəyyən nəşirin bütün jurnallarından əlaqədar mövzuda seçilmiş məqalələr toplusuna (paketinə) qoyulan qiymət. Bununla sifarişə uyğun olaraq ya elektron, ya da çap versiyası, yaxud hər iki versiya abunəçiyə verilə bilər.

- abunəçi olan müəyyən idarədə ştatda olan əməkdaşların sayını ya elektron materiallardan eyni vaxtda (paralel) istifadə edən şəxslərin sayını, ya da həmin idarədən internetə müraciət edən işçi stansiyaların ümumi sayını nəzərə alaraq qoyulan abunə qiyməti.

- proqram təminatına abunəçinin əlavə ödənişi. Bu qiymət də abunə qiymətinə əlavə edilir.

Elektron jurnala abunə yazılan kitabxana və ya hər hansı bir şəxs ona baxa (oxuya), axtarış apara və ehtiyacına uyğun olaraq öz kompüterinə köçürə bilər. Kitabxanalar üçün əhəmiyyətli olan digər cəhətlər də vardır. Məsələn, əlaqədar kitabxana abunə yazıldığı elektron jurnalları pullu kitabxanalararası abonement üçün istifadə edə bilər. Abunə müddəti qurtardıqdan sonra da həmin jurnallardan istifadə edə bilər, öz elektron kitabxanasında onların arxivini yarada bilər. və s.

Elektron nəşrlərin və sənədlərin, ümumiyyətlə elektron resursların kitabxanalarda mühafizəsindən danışarkən qeyd etməliyə ki, burada müxtəlif üsullar tətbiq edilir:

Optik disklərdə (məsələn: CD-ROM) olan elektron kitablar, jurnallar və digər belə sənədlərin çap əsərləri kimi biblioqrafik təsviri verilir [6], əlaqədar kitabxananın kartoçka və elektron kataloquna qoyulur. Bu növ sənədlərin özləri isə xüsusi qutularda mühafizə edilir. Hər bir optik diskin üzərinə etiket yapışdırılır və nəşrin adı buraya yazılır. Digər elektron resurslar (şəbəkə resursları) elektron kitabxanada ayrı-ayrı fayllar formasında mühafizə edilir. Kitabxananın elektron kataloqunda əlaqədar faylın ünvanı, adı, ona müraciət rejimi qeyd edilir [7]. Bəzən elə olur ki, müəyyən kitabxananın komplektləşdirdiyi elektron sənədlər əlaqədar informasiya təchizatçısının elektron kitabxanasında saxlanılır, onların axtarış əlamətləri isə əlaqədar kitabxananın elektron kataloqunda mühafizə edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Хаависто Т. Лицензирование и публичные библиотеки// Науч. и техн. б-ки, 2001.-№3.-С.107-113;
2. Серго А. Лицензионное соглашение библиотеки// Науч. и техн. б-ки.- 2002.-№3.-С. 17-23.
3. Евстигнеева Г.А., А.И. Электронные версии депозитарных фондов научных библиотек// Науч. и техн. б-ки.- 2003.-№7.-С.5-21.
4. Шрайберг Я.Л., Земсков А.И. Электронные библиотеки: Учебник.-М., 2003.-352 с.
5. Мэррей Р. Компоненты цифровой библиотеки и их взаимодействие// Науч. и техн. б-ки.-2000.-№ 6.-С.56-68.
6. ГОСТ 7.1.2003. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. библиографическая запись. Библиографическое описание. Введ. 01.01.2004.-М., 2004.-47с.
7. ГОСТ 7.1.2001. Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения. Введ. 01.01.2002.-М., 2002.-26с.

*Али Рустамов
Нурия Мустафаева*

ПРОБЛЕМЫ ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕК

(Третья статья)

Некоторые вопросы комплектования электронных библиотек

РЕЗЮМЕ

В статье описываются основные источники комплектования электронных библиотек. Выделяются следующие ресурсы: портативные, удаленные и оцифрованные в самой библиотеке. Приводятся методы и технологии комплектования этих ресурсов. Особое внимание уделяется лицензированному доступу электронных журналов, типам и структурам лицензионных соглашений.

Xəlil İSMAYİLOV
Tarix elmləri doktoru,
professor

KITABXANA İŞÇİLƏRİNİN FASILƏSİZ TƏHSİLƏ CƏLB EDİLMƏSİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq bir çox ixtisas sahibləri o cümlədən kitabxana-informasiya müəssisələrinin işçiləri fasiləsiz təhsil sisteminin onların fəaliyyətində zəruri olduğunu, ixtisas vərdişlərinin və ixtisasartırmanın onların fəaliyyətinə müsbət təsir edəcəyi qənaətinə gəlmişlər. Dünyanın bir sıra inkişaf etmiş ölkələrində o cümlədən keçmiş SSRİ-də həmçinin respublikamızda fasiləsiz təhsil sisteminin yeni konsepsiyası yaranmağa və inkişaf etməyə başlamışdır. Fasiləsiz təhsil konsepsiyası hazırda hərtərəfli nəzəri əsaslara söykənərək bir çox ölkələrdə tətbiq olunmağa başlamışdır.

Kitabxana-informasiya işçilərinin fasiləsiz təhsil sisteminə cəlb olunması ayrı-ayrı tədqiqatlarda və dərc olunmuş materiallarda müxtəlif variantlar və fikirlər səslənir. Xüsusilə "fasiləsiz təhsil"də termin kimi fikir müxtəlifliyi mövcuddur. Kitabxana informasiya müəssisələrinin işçiləri üçün (Guidelines for Quality in Continuing Education for Information, Library and Media Personnel) fasiləsiz təhsil sisteminə rəhbərlik, Amerika Kitabxanaçılar Assosiasiyası (ABA) tərəfindən 1988-ci ildə xüsusi təlimatla hazırlanmış və nəşr edilmişdir.

Hazırlanmış bu sənəddə aşağıdakı təsəvvür müəyyənləşdirilmiş və onun izahı verilmişdir. Fasiləsiz təhsil özündə təlim prosesi haqqında təsəvvür yaradır, hansı ki, əvvəl əldə edilən bilik, bacarıq və şəxsi təsəvvür əsasında formalaşmış ixtisas biliklərinin müasir tələblər baxımından mənimsənilməsi kimi başa düşülür. Fasiləsiz təhsil zamanı ixtisas təhsili əsas götürülməklə onların kitabxana-informasiya işində iştirakı nəzərə alınacaq kitabxana informasiya, xüsusilə yeni kitabxana texnologiyaları baxımından öyrənilməlidir.

Qabaqcıl ölkələrdə kitabxana-informasiya işçilərinin ixtisasının artırılması adətən hər bir fərdin şəxsi təşəbbüsü ilə ayrı-ayrı yeni texnologiyalar və proqramlar üzrə həyata keçirilir. Bu

ixtisasartırmalar əksər ölkələrdə ödənişli əsaslarla həyata keçirilir. Bir sıra ölkələrdə xüsusilə ABŞ-da, Fransada bu sahəyə xüsusi diqqət yetirilir, dövlət səviyyəsində bu işə nəzarət edilir və diqqət yetirilir.

Amerikada Karneqi fondu (Kitabxana informasiya problemləri üzrə elmi mərkəz) bu sahədə çox böyük işlər həyata keçirir, onun müxtəlif ştatlarda filialları fəaliyyət göstərir, yeni texnologiyaların tətbiqi sahəsində sayılan aparıcı müəssisələrdən biridir. Bu təşkilatın külli miqdarda vəsaiti var. Karneqi fondu “İFLA-nın” Amerika hökumətinin və konqresinin qərarına uyğun olaraq kitabxana-informasiya problemlərinin həllində, texnoloji proseslərin tənzimlənməsində aparıcı mövqeyə malikdir. İnkişaf etmiş ölkələrdə bu mərkəzlər ayrı-ayrı idarə, müəssisə və təşkilatların təşəbbüsü və sifarişi ilə dinləyiciləri qəbul edir. Bu təhsil formasına bizim ölkəmizdəki təhsil formasından fərqli olaraq müəssisələrin və mütəxəssislərin özləri təşəbbüs göstərirlər. Həm də müəssisə və mütəxəssisin təşəbbüsü ilə aparılan öyrətmə forması mütəxəssisin ixtisasını artırmasından daha geniş məvhumdur. Belə təhsil artırma mütəxəssisin professional səviyyəsini artırmaq məqsədilə aparılan və xüsusi bir proqramın öyrənilməsinə həsr olunur. Belə təhsil formaları 3-5 illik və daha çox müddətə nəzərdə tutula bilər. Amerikada bu təhsil forması (staff development) proqramı çərçivəsində və çox geniş və əhatəli aparılır.

Bu proqramda təkcə kitabxana informasiya məsələləri yox, işçilərin mütəxəssis kimi peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsində xüsusi peşəkarlığa malik mütəxəssislərin bilik və bacarığına əsaslanan vərdişlərin mənimsənilməsi kimi başa düşülür. Fasiləsiz təhsil proqramlarında müntəzəm olaraq iştirak etmək mütəxəssislərə özlərinin professional hazırlıqlarını təkmilləşdirməyə imkan verir. Yeni biliklərin, vərdişlərin və ideyaların əldə edilməsi, mütəxəssislərin öz vəzifə borclarını yeni və mötəbər elmi əsaslarla qurmağa imkan verir, kitabxana-informasiya fəaliyyətində ixtisaslaşmasına kömək edir, əldə olunmuş yeni bilik və bacarıq ona zövq verir.

Beləliklə fasiləsiz təhsil təkcə mühazirə və seminarların dinlənilməsi deyil, əsasən yeni avadanlıqların, texnika və texnologiyaların iş metodlarının mənimsənilməsi, bilik və bacarıqların təcrübədə tətbiq edilməsi kimi başa düşülməlidir.

Görkəmli kitabxanaşünas, tanınmış amerika mütəxəssisi “fasiləsiz təhsil”lə bağlı bir çox məqalələrin müəllifi daha başqa bir təklif irəli sürür. Bu fikir belə bir nöqtəyi-nəzərdən irəli sürülür ki, “fasiləsiz təhsil işinə maraq” (“continuing education for the profession”) çərçivəsində onun əhəmiyyəti bütün mütəxəssislər üçün həyatı boyu olmalıdır. Kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsilə cəlb olunması yeni şəraitdə onların professionallıq və peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması deməkdir.

Müasir cəmiyyətdə baş verən texniki tərəqqi siyasi iqtisadi dəyişikliklər, ictimai həyatımıza xüsusi təsir göstərir. Mütəxəssislərin fikrincə işçilərin peşəkarlıq səviyyəsinin saxlanılması və daha da təkmilləşdirilməsi belə, yeni bir şəraitdə daha da çətinləşir.

İndiki şəraitdə fəaliyyət sahələrində peşəkarlıq səviyyəsində köhnəlmə olduğu üçün bütün işçilər yeniləşmə və təkmilləşməyə can atırlar. Bu yeniləşmə informasiya sahəsində daha çox tələb olunur, ona görə ki, bütün informasiya daşıyıcılarının saxlanılması və tələbatçılara çatdırılması çox yüksək tempdə inkişaf edir.

Uzun illər belə bir fikir formalaşmışdır ki, mütəxəssislərin təhsil dövründə aldıkları biliklər onlara bütün fəaliyyəti boyu kifayətdir və onların normal əmək fəaliyyəti üçün bəs edər.

Görkəmli Amerikan alimi fasiləsiz təhsil xidməti üzrə, ABŞ Viskonsin Universitetinin Kitabxanaşünaslıq və informatika məktəbinin rəhbəri, Kitabxanaşünaslığın aktual problemləri üzrə bir çox kitabların və məqalələrin müəllifi Darlin E. Ueynqand belə bir fikrin düzgün olmadığını təsdiq edir və göstərir ki, belə bir fikir əvvəllər də düzgün hesab edilmirdi, informasiyanın sürətli inkişafı dövründə xüsusilə bu səhv fikirdir.

İnformasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi və kitabxanalarda tətbiq edildiyi bir dövrdə hər bir məzun dərk etməlidir ki, təhsil dövründə əldə edilən biliklər müəyyən müddətdən sonra köhnəlir və yeni biliklərin əldə edilməsinə ciddi ehtiyac vardır.

İxtisasartırma proqramlarında iştirak etməkdə məqsəd öz işini peşəkarlıqla yerinə yetirmək üçün nəzəri biliklərlə yanaşı təcrübü biliklərin sintezi əsasında ümumi tələbata cavab verən mütəxəssislərin formalaşması kimi başa düşülməlidir.

İndiki elektronika əsrində fasiləsiz kitabxanaçılar təhsilinin əhəmiyyəti daha da artır, dəyişən əmək şəraitinə uyğun olaraq yeni

texnika və texnologiyaların mənimsənilməsi mühüm tələblərinə çevrilir.

Mötəbər kitabxanaçılıq mətbuatının səhifələrində belə bir fikir müzakirə olunur ki, kitabxanaların inkişafında ənənəvi kitabxana fəaliyyəti dəyişərək elektron və virtual (“divarsız kitabxanalar”) kitabxanalar, hansı ki, telekommunikasiya vasitələri ilə internet şəbəkə daxilində bütün dünya kitabxanalarından istifadə etmək imkanı mümkün olacaq. Kopenhagendəki (Danimarka) Korolev kitabxanaçılıq məktəbinin məsləhətləşmə şurasının rəhbəri Yens Torxauqe göstərir ki, virtual kitabxanaların yaradılması hərəkəti bir sıra tarixi dəyişikliklərlə yanaşı, həm də yerli və milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla müxtəlif ölkələrdə yerinə yetirilə bilər. Mütəxəssislərin fikrincə XXI əsrin əvvəllərindən daha müasir texnologiyalardan istifadə etməklə dünyada ən yeni kompüter xidmətindən istifadə edəcəklər. Qeyd etmək lazımdır ki, bütün inkişaf etmiş ölkələrdə hazırda bu şərait və imkan o qədər də geniş inkişaf etməmişdir. Göstərmək lazımdır ki, hazırda Danimarkada 40 faizdən çox ailələrdə şəxsi kompüterlərdən istifadə edilir. Lakin bunların da hamısının şəbəkəyə qoşulmaq üçün modəmləri yoxdur. Şərqi Avropa ölkələrində əhalinin çox cüzi bir hissəsi yeni kitabxana texnologiyaları ilə tanışdırlar, başqa dünya ölkələri isə milli kitabxanaların məlumatları ilə ümumiyyətlə tanış deyillər və buna imkanları da çatmır.

Doğrudur kitabxana işçilərinin peşəkarlıq səviyyəsi əvvəlki ənənəvi fəaliyyətlərindən ciddi surətdə fərqlənir. Y.Torxauqe təsdiqləyir ki, elektron texnologiyalarını mənimsəmək baxımından peşəkar kitabxanaçıların bu işə hazır olmasını tələb edir. O, İFLA-nın (İstanbul Türkiyə, 1995-ci il) baş konfransında etdiyi məruzədə göstərir ki, mütəxəssislərin peşə fəaliyyətlərinin rolunun dəyişməsində kitabxana işi və informasiya mütəxəssislərinin bir neçə yeni funksiyalarının müəyyənləşdirdiyini qeyd edir.

Kitabxana işlərinin ənənəvi vəzifələrindən biri fondun saxlanması olmuşdur. Bu zaman kitablar olduqca az, informasiyadan istifadə lazımi səviyyədə deyildi. İndiki zamanda isə kitablar və informasiya bolluğu dövründə kitabxana işçilərinin yeni vəzifələri müəyyənləşmişdir. Belə ki, Y.Torxauqe göstərir ki, indiki elektron kitabxanaların əməkdaşları kitabxana işçiləri yeni vəzifələri informasiya üzrə məsləhətçilər, (information consuetont) və sistem

üzrə menecer (sistem menecer) və s. bu kimi vəzifələr də yerinə yetirməlidirlər.

Virtual kitabxana sistemləri formalaşdığı bir şəraitdə kitabxanaçılar, tələbatçılar və informasiya mənbələri arasında vasitəçi roluna malik olmalı, yeni informasiya texnologiyalarının mənimsənilməsində onlara yardımçı olmalıdırlar. Bu zamanın tələbidir. Yeni kitabxana texnologiyalarının tətbiq olunduğu bir zamanda hər bir kitabxanaçı bu texnologiyaları öyrənməli, bilməli və onlardan istifadəni bacarmalıdır.

Bir çox görkəmli kitabxanaşünas alimlər məqalələrində gələcək kitabxanaların hansı keyfiyyətlərə malik olmasını göstərirlər. Onların demək olar hamısı göstərir ki, XXI əsrin kitabxanaçıları bu mühüm keyfiyyətlərdən fərqli olaraq yeni biliklərə və bacarıqlara malik olmaqla çap olunmuş materiallarla yanaşı informasiya ehtiyatlarından rəqəmli formada istifadə etməyi bacaran mütəxəssislər olmalıdır. Hazırda Azərbaycanda kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsil sistemində cəlb olunması sahəsində müəyyən işlər görülür. Demək olar ki, ayrı-ayrı şəbəkələr və nazirliklər üzrə kitabxanaçıların ixtisasartırma sistemi yaradılıb. Vaxtaşırı bütün kitabxana işçiləri ixtisasartırma kurslarına cəlb edirlər. Son illərdə Respublikamızda yaradılan Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası Soros və Avrasiya beynəlxalq təşkilatları maliyyə yardımı ilə yeni kitabxana texnologiyalarına həsr olunmuş 15 günlük kurs “Treninq” keçirilmiş, onlara beynəlxalq dərəcəli sertifikatlar verilmişdir. Bu ixtisasartırma kursları Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində kompüter sinfində aparılmışdır.

Yeni tipli kurslar uzun müddətdir ki, beynəlxalq təşkilatların maliyyə dəstəyi ilə M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada ardıcıl olaraq aparılır. Mütəxəssislər xüsusi proqram əsasında menecment, Kitabxana proqramları, internet və kitabxana, yeni kitabxana texnologiyaları və s. mövzular üzrə öz ixtisaslarını artırırılar.

Amerika Səfirliyinin Region Kitabxanaları inkişaf proqramının əməkdaşları bir sıra rayonlarda yeni mərkəzlər yaratmış, yeni biliklərin öyrədilməsi və təbliğ edilməsində xeyli işlər görmüşlər. Aparılan bu kimi tədbirlər çox müsbət nəticə vermişdir.

Bundan başqa Amerika Səfirliyi tərəfindən kitabxana işçilərinin ixtisasının artırılması ardıcıl olaraq aparılır, MKS-lərin nəzdində

xüsusi mərkəzlər yaradılaraq onlara yeni texnologiyaların mənimsənilməsində yardım göstərilir.

Respublikamızda Mədəniyyət Nazirliyi Sistemində olan kitabxana işçiləri üçün xüsusi ixtisasartırma kursu fəaliyyət göstərir və ardıcıl olaraq kitabxana işçiləri 3-5 ildən bir bu kursa cəlb edirlər. Bundan başqa bir sıra kitabxana şəbəkələri və sistemlərinin işçiləri üçün kurslar, qısa müddətli Treninqlər və praktikum da aparılır. Lakin bütün bunlar bizə belə gəlir ki, kitabxanaların bu mühüm tələbatını ödəyə bilməz. Bunun dünya təcrübəsinin özündə birləşdirən yeni kitabxana texnologiyalarına uyğun kurslar, ixtisaslaşmalar üzrə aparılmalıdır. Xüsusilə kompüter texnologiyalarının və kitabxana proqramlarından baş çıxaran mütəxəssislər tədrisin təşkilində yaxından iştirak etməlidirlər.

Respublikamızın Milli Kitabxanasının qabaqcıl və aparıcı işçiləri həm də müxtəlif ölkələrdə xüsusi “Treninq” keçmiş mütəxəssislər, aparıcı mütəxəssislər BDU-nun professor və müəllimləri və s. mütəxəssislər bu işə cəlb olunmalıdır.

Respublika səviyyəli aparıcı kitabxanaların elmi-metodiki şöbələrinin işçiləri bu sahədə aparıcı mövqeyə malik olmalı bu işdə fəallıq göstərməlidirlər.

Bu həm də elmi-metodiki şöbənin vəzifə borcudur. Bütün yeniliklər və qabaqcıl iş təcrübəsi bu şöbə vasitəsilə ümumiləşdirilməli və yayılmalıdır. Son illərdə bu sahədə beynəlxalq təşkilatların da rolunu xüsusi qeyd etməliyik. Soros fondu, Avrasiya fondu, Aysar cəmiyyəti, beynəlxalq bank və s. bu kimi təşkilatlar Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafına yardım göstərirlər. Amerika səfirliyi onun elmi mərkəzi bu sahədə xüsusi fəallıq göstərirlər. Bu fəaliyyətin həyata keçirilməsində AKİİA-nın rolu böyükdür. İstər Respublikamızda istərsə də kənarında yeni bilik və vərdişlərin yiyələnməsində Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının vasitəçilik və təşkilatçılıq missiyası böyükdür. Xüsusilə İFLA-nın beynəlxalq konfranslarında, Litva, Gürcüstan və digər MDB məkanında Azərbaycan Kitabxana işçilərinin iş təcrübəsi ilə tanışlığı Assosiasiyanın aparıcı işlərinin nəticələrindəndir.

Bizə belə gəlir ki, Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafı konsepsiyası hazırlanmalı və bütün kitabxana şəbəkələri və sistemlərinin gələcək fəaliyyətini proqnozlaşdıran sənəd kimi qəbul

olunmalıdır. Respublika Nazirlər Kabineti və Mədəniyyət Nazirliyi bu işi öz üzərinə götürməlidir.

Dünyada kitabxana işi sahəsində çox güclü tərəqqi, irəliləyiş və yeniliklər çox sürətlə inkişaf edir. Dünyada baş verən bu proseslərdən qətiyyətlə kənarda qalmaq olmaz.

Xarici ölkələrin kitabxana-informasiya mütəxəssisləri kitabxana müəssisələrinin fəaliyyətinə və vəzifələrinə tamamilə yeni prizmadan informasiya müəssisəsi kimi baxır.

Xarici mütəxəssislər ənənəvi kitabxana müəssisələrinin yeni modelini, kitabxana kimi fəaliyyətini (bina kimi) kitabxana informasiya xidmətinin yeniləşməsinə nəzərə almaqla yeni kitabxana peşəsini yeniləşdirərək – kiberprofessor (cyberprofession) kimi mövcudluğunu təklif edirlər. Əlbəttə, bu o demək deyil ki, bizim təsəvvür etdiyimiz kitabxana müəssisəsi yaxın gələcəkdə yox olur, lakin elektron və rəqəmli informasiyaların yazılması, elə bir mərhələyə çatmalıdır ki, yeni tipli «elektron və virtual» kitabxanaların yaradılmasına yəni internet ehtiyatlarından istifadəyə imkan versin.

Bütün bunlar kitabxana sahəsində baş verən yeniliklər kimi ixtisasartırma kurslarının başlıca mövzularından olmalıdır.

Görkəmli kitabxanaşünas alim Y.Torxaucə və Amerika kitabxanaçılar Assosiasiyasının icraçı direktoru Elizabet Martinez öz məqalələrində qeyd edirlər ki, XXI əsrdə kitabxana işçilərinin rus və ingilis dillərində «kiberotekari» (cubrarians), «internavtı» (internauts) və ya kibernavtı (cubernauts) kimi yeni peşə vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi gözlənilir.

Ona görə də kitabxanaçılıq ixtisası üzrə məzunlar yeni peşə xüsusiyyətlərinə malik kadrlar kimi formalaşmalı tədris prosesində onlar müvafiq peşələrə yiyələnmişdirlər. Kitabxanaçılıq sahəsində oxuyan tələbələr xüsusi kompüter savadına, təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik olmalı, kitabxanaçılar isə bu keyfiyyətləri müntəzəm öyrənməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Библиотечно-библиографическое образование // “Библиотечное дело на пороге ХХЫ века”: Тез. докл. и сообщ. международной науч. конф. (Москва, 15-16 апр. 1998 г.). –М.: МГУК, 1998.– Ч. 2. разд. VII.– С. 68 – 132
2. Дрешер Ю.Н. Повышение квалификации библиотечных кадров за рубежом // Науч. и техн. б-ки. – 1996.- № 9. – С. 38-49
3. Пушкова С.В. Непрерывное образование библиотечных работников в США // Библиотековедение и библиогр. за рубежом. – М.: Книжная палата, 1991. – Вып. 128. – С. 60-71
4. İsmayilov. X. Azərbaycan Respublikasında Kitabxana işinin metodik təminat sisteminin inkişaf tarixi (1918-2000-ci illər): Monoqrafiya.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2000.-450 s.
5. Martinez E. The education of librarians: What is ALA's role //Amer. libr.-1997.-Vol.27, №1.-P.28
6. Thorhauge J. The changing role of the library and information professional.-1995.-7p.-(171-LTR(W S)-10/PUB-16-E)

Халил Исмаилов

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ БИБЛИОТЕЧНЫХ РАБОТНИКОВ НА НЕПЕРЕРЫВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ *РЕЗЮМЕ*

Статья посвящена проблеме непрерывного профессионального образования библиотечных специалистов в современных условиях. Особенное внимание уделено опыту библиотечных организаций США и стран Западной Европы. В статье также подробно рассмотрены рекомендации ИФЛА по этому вопросу и обозначены основные задачи непрерывного образования библиотечных специалистов в нашей Республике.

Knyaz ASLAN

Pedaqoji elmlər namizədi, dosent

OXUCULARIN ESTETİK TƏRBIYƏSİNDƏ KİTAB VƏ MÜTALİƏNİN ROLU

Estetik tərbiyə problemi ən qədim zamanlardan filosofların diqqət mərkəzində dayanmış, cəmiyyəti daim düşündürən bu vacib məsələyə dair çoxlu elmi əsərlər yazılmışdır. Bununla belə, sivilisasiyanın inkişafı bütün dövrlərdə bu mövzuya zaman-zaman yeni-yeni çalarlar əlavə etmiş, bəşəriyyətin tərəqqisində onun müasirləşən rolulə bağlı müxtəlif elmi nəzəriyyələr yaradılmış, gənc nəslin mənəvi-estetik tərbiyəsi, bədii zövqlərinin formalaşması, mədəni-əxlaqi vərdislərə yiyələnməsi prosesinə təsir göstərən amillərlə əlaqədar bir çox mülahizələr irəli sürülmüşdür.

Estetik tərbiyə mahiyyət etibarilə ümumi tərbiyə işi ilə sıx surətdə əlaqədardır və insan tərbiyəsini tamamlayan bir sahədir. Ailədə, bağçada, məktəbdə və kitabxanada aparılan estetik tərbiyə ümumi tərbiyə işinin bünövrəsidir.

Azərbaycanın müstəqilliyi, milli dövlətçiliyimizin dirçəldiyi bir şəraitdə mənəvi-estetik dəyərlərin yeni məna və məzmun daşması bu problemin aktuallığını bir daha təsdiqləyir. Çünki uşaq və gənclərin yetkin mənəvi simasını formalaşdırmadan, onları fəal həyat mövqeyinə çıxarmadan, cəmiyyətin ləyaqətli qurucusu kimi yetişdirmədən, kamil şəxsiyyətlərə çevirmədən suveren dövlətin inkişafına və beynəlxalq aləmdə nüfuz qazanmasına nail olmaq mümkün deyil. Bununla yanaşı, düzgün həyat yolu seçmək, qüvvəsini, bacarığını, istedadını və qabiliyyətini nəcib əməllər uğrunda mübarizəyə həsr edə bilmək ilk növbədə insanın öz əxlaqi borcunu necə başa düşməsindən, mənəvi-estetik tərbiyəsinin səviyyəsindən asılıdır.

İlk növbədə belə bir suala qısaca cavab verək: «Müasir oxucuların estetik tərbiyəsi sahəsində kitabxanaların əsas vəzifələri hansılardır?» Cavabı bu cür quplaşdırmaq və ifadə etmək məqsədəuyğundur: oxucuları keçmiş və müasir dövrlərin zəngin bədii sərvətləri ilə tanış etmək; milli və xarici incəsənətin humanist və beynəlmiləl ənənələrini aşkara çıxarmaq və təbliğ etmək; ədəbi-bədii tənqidin, ədəbiyyatşünaslığın, sənətşünaslığın, estetikanın ən yaxşı nümunələrini geniş şəkildə təbliğ etmək; incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin və janrlarının kompleks təbliği və onların qarşılıqlı əlaqəsi,

qarşılıqlı təsiri, qarşılıqlı zənginləşməsi yolu ilə oxucuların estetik səviyyəsini və bədii qavrayış mədəniyyətini yüksəltmək.

Elmi-nəzəri ədəbiyyatda göstəriləni kimi, kitabxana işində oxucuların estetik tərbiyəsi üzrə əsasən iki cəhət ayrılmaz şəkildə bir-biri ilə bağlıdır. Onlardan birincisini estetik təhsil və ya maarifləndirmə, ikincisini isə estetik zövqün tərbiyəsi adlandırmaq olar.

Estetik təhsil estetika sahəsində konkret biliklərin qazanılması vasitəsilə oxuculara kömək göstərilməsidir. Burada söhbət, hər şeydən əvvəl, bədii mədəniyyət tarixi haqqında, o cümlədən bədii ədəbiyyat, təsviri incəsənət, teatr, musiqi, kino və s. kimi incəsənət növlərinin tarixi haqqında, həmçinin incəsənətin əsas inkişaf qanunlarını, istiqamətlərini, məktəblərini, üslublarını və s. dərindən bilməkdən gedir. Estetik maarifləndirmə oxucuların estetika sahəsində elə konkret biliklər qazanmasına kömək etmək deməkdir ki, onlarsız gözəllik qanunları ilə dünyaya və yaradıcılığa estetik münasibətin tərbiyə edilməsi aqlaşdırılmazdır.

Lakin diqqəti yalnız oxucuların estetik biliklərinin zənginləşdirilməsinə yönəltmək, estetik tərbiyədə oxucuları yalnız estetik biliklə zənginləşdirməklə kifayətlənmək olmaz. Burada ikinci bir cəhətə – insanların estetik zövqünün tərbiyəsinə, onların estetik hissələrinin formalaşmasına və estetik duyğu mədəniyyətinin inkişafına da fikir vermək lazımdır. Çünki estetik tərbiyə ikinci istiqamətlə – oxucularda estetik zövq tərbiyəsi ilə tamamlanır.

Estetik zövq ətraf aləmdə, incəsənətdə və bədii əsərlərdə gözəlliyi görmək, duymaq, qiymətləndirmək bacarığı, yaxşını pisdən, gözəlliyi çirkinlikdən fərqləndirmək qabiliyyətidir. Gerçəkliyin estetik dərk, sənət əsərlərinin qavranılması və qiymətləndirilməsi adətən onların ideya istiqamətlərinin ya təsdiq, ya da inkar olunması ilə bu və ya digər estetik zövq əsasında meydana gəlir. Estetik zövq estetikliyi başa düşmək, gözəlliyi və çirkinliyi bir-birindən fərqləndirmək, estetik təzahürlərə qiymət vermək qabiliyyətidir.

Məhz buna görə də hazırda respublikamızdakı kitabxanaların qarşısında duran mühüm məsələlərdən biri də gənclərin estetik tərbiyəsinin, yəni estetik təhsillə estetik zövq tərbiyəsinin kompleks şəkildə həyata keçirilməsidir. Çünki cəmiyyət üzvlərinin, ilk növbədə gənc nəslin dünya incəsənəti və mədəniyyəti xəzinəsinin zəngin bədii-mənəvi sərvətlərini öyrənib dərk etməsinə nail olmaq vəzifəsini

müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmədən ahəngdar və hərtərəfli inkişaf etmiş yetkin insanın tərbiyəsi mümkün deyildir.

Kitabxanaçılar nəzərdə tutmalıdırlar ki, ədəbiyyat və incəsənət əsərləri ilə müntəzəm təmasda olmamaq, onları qavramamaq, bir tərəfdən, insanın həmin əsərlərdən mənəvi zövq, həzz və sevinc ala bilməməsinə, digər tərəfdən isə ahəngdar inkişaf etmiş şəxsiyyətin tam yetkinliyə malik olmamasına gətirib çıxarır. Buna görə də yeni insan tərbiyəsində son dərəcə zəruri və hökmən vacib olan ədəbiyyat və incəsənəti heç bir texniki tərəqqi və yaxud elmi nailiyyət əvəz edə bilməz.

Ayrı-ayrı oxucuların estetik zövqləri ictimai estetik normalar anlayışı ilə tam şəkildə üst-üstə düşməyə bə bilər. Cəmiyyətdə müxtəlif estetik zövqlər mövcuddur. Onların müxtəlifliyi bir sıra amillərə bağlıdır: həm milli, həm psixoloji, həm peşə (ixtisas), həm təhsil, həm də fərdi fərqlər və ya xüsusiyyətlər öz izini qoyur və hər bir oxucunun estetik zövqünün özünəməxsusluğunu şərtləndirir.

Estetik tərbiyə problemini araşdıran bəzi mütəxəssislər bu fikirdədirlər ki, estetik zövqlərin sonsuz müxtəlifliyinə xüsusi diqqət yetirmək, onların formalaşmasına təsir etmək üçün cəhd göstərmək qətiyyətlə lazım deyil. Əlbəttə, biz bu cür mövqə ilə razılaşa bilmərik.

Kitabxanaçı estetik zövqlərin müxtəlifliyinin hüdudlarını dəqiq müəyyənləşdirməyi, onların məziyyətlərinin sərhəddən kənara çıxdığını və səviyyəsizliyə yuvarlandığını görməyi, özünün istifadəsində olan bütün vasitələrlə həyatda, incəsənətdə və məişətdə olan gözəlliklərə formal aludəçiliklə və ya zəif təsəvvürlər şəklində təzahür edən zövqsüzlüklə mübarizə aparmağı bacarmalıdır.

Məlumdur ki, hazırda bir çox oxucular, xüsusilə gənc nəsil klassik bədii ədəbiyyatla, ciddi musiqi əsərləri ilə, incəsənətin bir çox janrları ilə maraqlanmır, yalnız detektiv, kriminal, macəra və ya fantastika janrında yazılmış sönük məzmunlu kitablara həvəs göstərir, bayağı caz, rok, rep və digər estrada musiqisini dinləməyi üstün tuturlar. Bütün bu qeyri-normal münasibət təlim-tərğiyə prosesi ilə məşğul olan digər mütəxəssislərlə yanaşı, kitabxanaçıları da narahat etməlidir. Kitabxanaçılar hər hansı bir bədii əsərin müsbət məziyyətlərini və çatışmazlıqlarını aşkara çıxarmaqda oxuculara kömək göstərməli, onlara ciddi mütaliə zövqü aşılamalıdırlar. Bunlar ona görə vacibdir ki, oxucuların təkcə estetik zövqləri deyil, həm də mənəvi simaları, dünyagörüşləri məhz bu yolla formalaşır.

Azərbaycanın keşməkeşli tarixi keçmişini, xalqımızın yadelli işbalçılara qarşı mübarizəsini, azadlıq və müstəqillik ideyalarını, Böyük Vətən müharibəsi illərində işğalçı alman faşistləri ilə, indiki dövrdə isə Dağlıq Qarabağı və onun ətrafındakı bölgələrimizi zəbt etmiş erməni təcavüzkarları ilə ölüm-dirim savaşını, doğma Vətənin xoşbəxt gələcəyi naminə öz ömürlərini girov qoymuş mətin insanların taleyini yüksək səviyyədə əks etdirən bədii əsərlərin təbliği kitabxanaçıların həmişə diqqət mərkəzində dayanmalıdır.

Estetik tərbiyə yalnız incəsənətə və bədii ədəbiyyata marağın və onu dərk etmək qabiliyyətinin inkişafı ilə başa çatmır. İnsan təkcə incəsənətdəki gözəlliklərin tələbatçısı deyil, həm də həmin gözəlliyin yaradıcısıdır. Bədiilik insanı həyatda qurub-yaratmağa, faydalı işlər görməyə ruhlandırır, hər bir kəsi nəcibləşdirir. Müasir cəmiyyət müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusunun qarşısında gözəlliklər yaratmaq qabiliyyətini formalaşdırmaq vəzifəsini qoymuşdur. Kitabxanalar oxuculara həyatımızdakı gözəllikləri tapmağa, əsl gözəlliyi saxta gözəllikdən, eybəcərlikdən, çirkinlikdən, yaramazlıqdan, kifirlikdən seçməyə kömək göstərir.

Oxucuların estetik qabiliyyətlərinin inkişafına təsir göstərilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qavrayış, başqasının dərdinə şərik olmaq və həyatın bütün sahələrində gözəlliyi qiymətləndirmək qabiliyyətlərinin formalaşdırılmasına yönəldilmiş fəaliyyət növləri bu qrupa daxildir. Bədii əsərlərin müzakirəsi, oxucu konfransı kimi ənənəvi kitabxana işi formaları iki və daha artıq incəsənət növünün sintezinə əsaslandığından get-gedə kitabxanaların fəaliyyətində daha geniş şəkildə yayılmağa başlamışdır.

Estetik tərbiyə yalnız bədii ədəbiyyata və incəsənətə marağın tərbiyəsi ilə, onu başa düşmək qabiliyyətinin inkişafı ilə məhdudlaşmır.

Estetik tərbiyənin əsas məqsədi bir-biri ilə sıx bağlı olan iki mühüm vəzifənin həyata keçirilməsində ibarətdir.

Birinci vəzifə hər bir insanın estetik təhsil yiyələnməsinə nail olmaq və onu estetik-bədii sərəvətlərin tərbiyəli tələbatçısına çevirməkdir.

İkinci vəzifə isə hər bir oxucunu estetik mədəniyyət subyektinə çevirmək, onu bədii-estetik qorunmasını tələb edir.

Başqa sözlə, akademik D.Lixaçovun obrazlı şəkildə «mədəniyyətin ekologiyanı» adlandırdığı əlverişli mədəni-psixoloji mühitin mühafizə edilməsi və ona qayğı göstərilməsi aktual məsələ kimi meydana çıxır.

Belə ki, insan məhz həmin mühitdə yaşayır və işləyir. Buraya həm

keçmiş abidələrin qorunub saxlanması, həm də yüksək mədəniyyət ünsiyyətinin tərbiyəsi (o cümlədən məhrəbanlıq, qayğıkeşlik, nəzakət, ədəb, mərhəmət, rəhmdillik, mərifət və s. kimi keyfiyyətlər) daxildir.

Oxucuların bədii-estetik tərbiyəsinin bir sıra səviyyələrə və pillələrə ayrılması metodoloji və təcrübi münasibətdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu fərqlənmənin (təbəqələşmənin) əsasında oxucunun estetik sərvətlər sistemini mənimsəməsi dərəcəsi, oxucunun estetik və bədii inkişafın həqiqi subyektinə çevrilməsinə dərəcəsi dayanır.

Tərbiyəliliyin ilkin (başlanğıc) səviyyəsi (mərhələsi) estetik və bədii sərvətlərdən istifadənin, onların yenidən təkrarlanmasının üstünlüyü ilə bağlıdır. O, eyni zamanda qarşısızalmaz təbiiliyin çox böyük xüsusi çəkisi və hətta bədii-estetik zövqün meydana çıxması və formalaşması sahəsində müəyyən ölçüdə qarmaqarışıqlıqla əlaqədardır. Bu mərhələdə şəxsiyyətin hələlik ayrı-ayrı cəhətlərinin estetik baxımdan inkişaf etməməsi, bədii təhsildə çatışmazlıq müşahidə olunur, bədii qarışıqlıq, estetik zövqsüzlük, dəyişkən dəbə aludəçilik, həyatda davranışın estetik üslubunu tapa bilməmək bacarıqsızlığı faktlarına rast gəlinir.

Tərbiyəliliyin orta səviyyəsi (mərhələsi) səmərəli bədii təhsillə, keçmiş estetik və bədii irsin mənimsənilməsi ilə, gözəllik qanunlarının və onların təsir mexanizminin dərk olunması ilə, estetik geriliyin və pis bədii zövqün təsadüfi təzahürlərinin təsirli, sistemli və özünədənqədər şəraitində aradan qaldırılması ilə xarakterizə edilir.

Tərbiyəliliyin yüksək səviyyəsinə (mərhələsinə) tam şəkildə incəsənətə və gözəllik qanunları üzrə yaradıcılıq ustalığına dərinləndirən yiyələnməyə, həqiqi bədii azadlıq, incəsənətin bütün növlərindən və janrlarından yaxşı xəbərdar olmağa imkan yaradan mühüm bədii məlumatlara malik olmaq (bədii erudisiya), yaradıcı şəkildə inkişaf etmiş şəxsiyyətin universal qaydada ahəngdar formalaşması, həyatı davranışın özünəxas üslubunun işlənilməsi, ahəngdar həyat tərzinin vərdiş və ənənələrinin aşkara çıxarılması xasdır.

Ən yüksək səviyyə (mərhələ) bütün tərəflərin tamlığını və şəxsiyyətin bədii-estetik inkişafının bütün tərəflərinin və cəhətlərinin tamlığını nəzərdə tutur.

Məlumdur ki, insan ilk uşaqlıq çağlarından ta ömrünün sonuna qədər çox müxtəlif amillərin estetik təsirinə məruz qalır. Oyuncaqlar və oyunlar, ailə, uşaq bağçası, məktəb və digər uşaq təlim-tərbiyə ocaqları, məişət, təbiət, kənd və ya şəhər mühiti, ali və orta ixtisas

məktəbləri, müxtəlif mədəni-maarif müəssisələri şəbəkəsi, o cümlədən kitabxanalar, kütləvi informasiya vasitələri, daha sonra əmək fəaliyyəti, idman və nəhayət, incəsənətin ayrı-ayrı növlərinin vəhdətindən ibarət olan bədii yaradıcılıq aləmi – bütün bunlar insanın gerçəkliyə estetik münasibətinin, zövq və mədəniyyətinin formalaşmasında iştirak edir, bir-birini tamamlayır və zənginləşdirir. Bu sistemə daxil olan ünsürlərdən hər biri estetik tərbiyənin ümumi qayəsinin reallaşmasına xidmət edən spesifik funksiya yerinə yetirir. İncəsənətin özünəməxsusluğu öz ifadəsini hər şeydən öncə bizi əhatə edən həyatın hissi və obrazlı şəkildə mənimsənilməsində tapır. İncəsənətlə ünsiyyət insanı estetik cəhətdən zənginləşdirir, yaradıcı fəaliyyət üçün son dərəcə zəruri olan estetik zövq və hissləri inkişaf etdirir. Bu isə öz növbəsində, insanın intellektual fəaliyyətinin təkmilləşməsinə təsir göstərir. Təxəyyülün inkişafında da incəsənətin rolu böyükdür, çünki o, həyatı bədii obrazlarla ifadə edərək, fantaziya-ların, zəkanın işini fəallaşdırır.

Əsl incəsənət xalqın zövqünü ifadə etməklə yanaşı, həm də onu inkişaf etdirib daha da təkmilləşdirmək vəzifəsini qarşıya qoyur. Sənət əsərləri insan qəlbində yatıb qalan gizli hissləri oyatmaqla onu öz-özünə daha dərindən diqqət yetirməyə vadar edir. Biz incəsənətin ecazkar təsiri altında ötən günlərin sevincli və kədərli anlarında, ilk təəssüratın doğurduğu xoş həyəcanları sanki yenidən yaşayır, özümüzü daha yaxşı tanımağa, yenidən kəşf etməyə başlayırıq. İncəsənətin ən başlıca tərbiyəvi vəzifəsi müəyyən mənada məhz bundan ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslanov A. *Estetika aləmində (Estetik-tarixi-nəzəri problemlər)*.-B.: Yazıçı, 1988.- 248 s.
2. Aslanov A. *İncəsənət və tərbiyə*, Bakı, 1967, 204 s.
3. *Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası*.-B.: Qanun, 1999.- 60 s.
4. Cəfər M. *Estetik zövq haqqında*.-B.: Azər nəşr, 1965ö.- 72 s.
5. Cəfərov M.C. *Estetik tərbiyə, ailə və məktəb*.-B., 1967.- 110 s.
6. Əhmədov Ə. *Mənəviyyat, gözəllik, tərbiyə*.-B.: Maarif, 1993.- 280 s.
7. Əhmədov T. *Gənclərin mənəvi-estetik tərbiyəsində bədii ədəbiyyatın rolu // İncəsənətin sosial-mənəvi-estetik mahiyyəti*.-B.: 1986.-S.16-23.

8. Əhmədov T. *Gənclik mənəvi aləm, estetika (Şəxsiyyətin mənəvi inkişafı amilləri)*.-B.: Gənclik, 1987.- 222 s.
9. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslıq giriş: Dərslük*.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001.- 400 s.
10. Xələfov A. *Müasir kitabxanaların sosial funksiyaları // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya*.- 1999.- №2.- S.3-32.
11. Xələfov A., Kazımov R., Bədəlov E. *Kitabxana işçisinin məlumat kitabı*, Bakı, Azərənəşr, 1986, 286 s.
12. “*Kitabxana işi haqqında*” Azərbaycan Respublikasının Qanunu // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya*.-1999.-№ 1.-S. 3-20.
13. Qasımlı F. *Estetik zövqün tərbiyə edilməsi*, Bakı, Azərənəşr, 1961, 24 s.
14. Məmmədov M. *Estetika haqqında söhbətlər*, Bakı, 1978, 110 s.
15. Məmmədov Z. *Estetika və yeni insan tərbiyəsi*, Bakı, Azərənəşr, 1978, 110 s.
16. Rzayev S. *Uşaqların estetik tərbiyəsi sahəsində uşaq və məktəb kitabxanalarının vəzifələri // Zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsi işinə kitabxanaların köməyi*.- B.: Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı, 1989.-S.26-33.

Князь Аслан

РОЛЬ КНИГИ И ЧТЕНИЯ В ЭСТЕТИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ЧИТАТЕЛЕЙ

РЕЗЮМЕ

В статье проанализировано особенности эстетического воспитания читателей. Здесь же излагаются основные задачи работы разных универсальных библиотек Азербайджана в области пропаганды художественной литературы.

Vəfa Məmmədova
Magistrant

**UNİVERSAL ONLUQ TƏSNİFAT (UOT) VƏ KİTABXANA-
BİBLİOQRAFİYA TƏSNİFATLARININ (KBT) KÖMƏKÇİ
CƏDVƏLLƏRİNİN QISA MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ**

Müstəqillik şəraitində respublikamızın sosial-iqtisadi inkişafı, Azərbaycan xalqının elmi-texniki və mənəvi potensialının güclənməsi, milli mədəniyyətimizin hərtərəfli tərəqqisi üçün geniş imkanlar açılmışdır.

Cəmiyyətin mühüm mədəni təsisatı, mədəni sərvəti və informasiya bazası olan kitabxanalar müasir dövrdə olduqca mürəkkəb sosial

funksiyaları yerinə yetirməklə əhalinin mütaliə mədəniyyətinin formalaşmasına səmərəli təsir göstərirlər.

Müasir dövrdə heç bir cəmiyyətdə elm, texnika və mədəniyyətin inkişafı kitabxana-informasiya sərvətlərindən səmərəli istifadə edilmədən mümkün ola bilməz.

“Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nda göstərilir ki, “Kitabxana - elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institutdur” (1).

Kitabxanalarda fondun tərkibini müxtəlif cəhətlərdən açma tələbi əsasən, oxucu sorğularının müxtəlifliyindən və məqsəd istiqamətlərindən irəli gəlir. Ona görə də, kitabxanalarda müxtəlif növ kataloqlar yaradılır. Bu kataloqlar içərisində sistemli kataloq mühüm yer tutur.

Kitabxanalarda kitabların sistemləşdirilməsi, yəni onların müəyyən bilik sahələri üzrə qruplaşdırılması kitabxana təsnifatı əsasında aparılır. Kitabxana təsnifatı elmlər təsnifatına əsaslanır, çünki burada elmlərin bölgüsü və ardıcılığı faktiki səviyyəyə uyğun olaraq verilir. Elmlərin ardıcılığı, onların hüdudu və digər elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsi elmlər təsnifatı əsasında müəyyən edilir.

Kitabxana təsnifatının fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri – hər bir şöbə üçün müəyyən bir yer ayrılmasından, yəni şöbələrin xətti sırada yerləşdirilməsinin vacib olmasından ibarətdir. Çoxlu bilik sahələri və elmin ayrı-ayrı məsələləri bir-biri ilə sıx əlaqədardır.

Kitabxana təsnifatı sxeminin təcrübi vəzifəsi onun elə tərtib edilməsini tələb edir ki, kitabxanaçının gündəlik işində sxemdən əlverişli istifadə etməyi təmin etmiş olur. Bu məqsədlə, adətən, sxemləri çap olunmuş cədvəllər şəklində nəşr edirlər. Bunlar iki hissədən ibarət olur: əsas cədvəllər və təyinedici cədvəllər (nümunəvi bölgülər). “Əsas cədvəllər rubrikalardan ibarətdir ki, onların da hər biri kitabxana təsnifatı sxeminin bölmələrindən birini təşkil edir. Bu rubrikalara uyğun olaraq sistemli kataloqda şöbələr, yarımsöbələr və bölmələr əmələ gəlir. Bütün rubrikalar cədvəllərdə məntiqi ardıcılıqla verilir” (3).

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin əvvəlindən başlayaraq dünya kitabxanalarında əsasən Universal Onluq Təsnifat sistemi tətbiq edilmişdir. XX əsrin ikinci yarısında isə keçmiş SSRİ məkanında, bir

sıra sosialist ölkələrində kitabxanalar Kitabxana-Bibliografiya Təsnifat cədvəlləri əsasında işləmişlər və bu proses indi də Rusiya, MDB ölkələri, o cümlədən Azərbaycan kitabxanalarında davam etməkdədir.

UOT və KBT cədvəlləri arasındakı fərqli cəhətlər özünü bu təsnifat sistemlərinin ümumi quruluşu ilə yanaşı, xüsusən hər iki təsnifatda istifadə edilən köməkçi cədvəllərdə də göstərir.

Əgər əsas anlayışlar cədvəlləri bu və ya digər sənədin təsnifləşdirilməsi prosesində onun məzmun əlamətini elmi baxımdan açıb, müvafiq təsnifat cədvəllərindən məzmun indeksini müəyyənləşdirmək üçün istifadə edilirsə, köməkçi cədvəllər isə sənədin digər əlamətlərinin, o cümlədən nəşr formasının, xronoloji çərçivəsinin, nəşr dilinin, coğrafi məzmununun digər xüsusiyyətlərinin aşkar edilib müvafiq qaydada təsnifləşdirilməsi və indeksləşdirilməsi üçün istifadə edilir.

Universal Onluq Təsnifatda köməkçi cədvəllər *ümumi* və *xüsusi* təyinedicilərdir. Kitabxanalarda əsasən ümumi təyinedicilərdən istifadə edilir. Bu təyinedicilər bütün sənədlərə xas olan əlamətləri indeksləşdirmək üçün istifadə edilir.

UOT-da hər bir ümumi təyinedicinin öz işarəsi var. Bu işarələrin hər biri məzmun indekslərini qarışdırmamaq üçün özünəməxsus riyazi rəqəmlər və başqa işarələrdən ibarətdir.

Bu işarələr aşağıdakılardır:

1.**Forma** təyinedicilərinin işarəsi mötərizə içərisində sıfır işarəsi ilə başlanan rəqəmlərdir. Məsələn: (03) Ensiklopediyalar. Məlumat kitabları; (05) Dövri nəşrlər; (07) Dərslilər və dərs vəsaitləri; (09) Tarixi və mənbəşünaslıq xarakteri daşıyan sənədlər və s. (4).

2.**Dil** təyinedicilərinin işarəsi bərabərlik xətti ilə başlanan rəqəmlərdən ibarətdir. Məsələn: =82 Rus dili; =20 İngilis dili; =943.62 Azərbaycan dili və s.

“Riyaziyyata dair ingilis dilində məlumat kitabı”nın indeksi UOT təsnifatı üzrə belə olmalıdır: 51(031)=20; burada Riyaziyyat – 51, məlumat kitabı – (031), İngilis dili isə - =20 indeksləridir.

3.**Xalqlar və ya etnik** təyinedicilər işarələrin mötərizəyə alınmasından yaranır. Məsələn: (=82); (=20) və s.

Məsələn, UOT-da Azərbaycan dilinin indeksi =943.62 olduğu halda Azərbaycan xalqının indeksi həmin indeksin mötərizəyə alınmasından yaranır. Yəni – (=943.62). Deməli “Azərbaycanda bədii keramika”

kitabının indeksi belə olmalıdır: 738(=943.62). Burada 738 – bədii keramika, (=943.62) işarəsi isə Azərbaycan xalqının UOT-dakı indeksidir. (4).

4.**Coğrafi** təyinedicilərin işarələri mötərizə içərisindəki rəqəmlərdən ibarətdir. Məsələn: (4) - Avropa, (5) - Asiya, (6) - Afrika, (479.24) - Azərbaycan və s. (4)

5.**Zaman** təyinediciləri (xronoloji təyinedicilər) dırnaq içərisində yazılan rəqəmlərdən ibarət olur. Məsələn: Bizim eramıza qədərki dövr – “ - ”; Bizim era - “+”; əsrlər: “XII”, “XIII”, “XX” və s.

Daha sonra burada illər, aylar, fəsilər və s. xronoloji anlayışların indeksləri verilmişdir. Məsələn, “Azərbaycan antik dövrdə” kitabının tam indeksi belə olmalıdır: (479.24) “ - ”

6.**Nöqtəyi - nəzər** təyinediciləri nöqtə və sıfırla başlanan rəqəmlərdən alınır. Məsələn: Nəzəri baxımdan – .001; İqtisadi baxımdan - 003.1 və s.

Məsələn “İqtisadi nəzəriyyə” kitabının indeksi belə olmalıdır: 3.003.

Burada - 3 iqtisadiyyat, .003 işarəsi isə nəzəriyyə anlayışını göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, UOT cədvəllərində yuxarıda göstərilən ümumi təyinedicilərdən əlavə bir sıra xüsusi təyinedicilər də vardır ki, bunların ümumi miqdarı 2 minə qədərdir, məsələn, şəxsi təyinediciləri, materiallar təyinediciləri, əlifba təyinediciləri və s. Lakin, bunlar yalnız ayrı-ayrı şöbələrin daxilində istifadə edilir və UOT-un bütün şöbələrinə aid edilmir. Bundan əlavə, həmin təyinedicilər əsasən elmi-texniki informasiya orqanlarında istifadə edilir. Kitabxanalarda ədəbiyyatı təsnifləşdirərkən demək olar ki, bu təyinedicilərdən istifadə edilmir.

UOT cədvəllərindəki mövcud təyinedicilər, yəni köməkçi cədvəllər sisteminin KBT cədvəllərinin quruluşu ilə elə bir oxşarlığı yoxdur. Kitabxana-bibliografiya təsnifatında köməkçi cədvəllər tamamilə başqa qaydada tərtib edilmişdir. KBT-də köməkçi cədvəllər UOT-da olduğu kimi təyinedicilər deyil, “**nümunəvi bölgülər**” adlanır. (2 , s.295). KBT- də *ümumi* nümunəvi bölgülər, *ərazi* nümunəvi bölgüləri və yalnız bir şöbə daxilində tətbiq edilən *xüsusi* nümunəvi bölgülər vardır.

KBT-nin tam variantındakı əsas anlayışlar cədvəlində olduğu kimi, bu təsnifat sisteminin köməkçi cədvəllərində də rus əlifbası işarələrindən istifadə edilmişdir. Belə ki, ümumi nümunəvi bölgülərdə Rus (kiril) qrafikası ilə işarələnmiş aşağıdakı ümumi nümunəvi bölgülər vardır:

б Qanunvericilik materilları
в Elmin fəlsəfi məsələləri
г Elmin və ya mövzunun tarixi

е/н Elmin təşkili və s.

я 1 Biblioqrafik vəsaitlər

я 2 Məlumat nəşrləri

я 5 Dövri nəşrlər

я 7 Tədris materialları

я 9 Kütləvi nəşrlər və s. (2, s.295-300)

Beləliklə, KBT- nin ümumi nümunəvi bölgüləri bir növ UOT- un ümumi forma təyinedicilərinə bənzəyir. Lakin, burada bütün anlayışlar UOT-dan fərqli olaraq 10 bölməyə deyil, 20 bölməyə ayrılmışdır. Bölgülərin belə geniş verilməsi, şübhəsiz ki, sənədlərin daha dəqiq təsnifləşdirilməsinə imkan yaradır.

KBT- də dəqiq işlənmiş köməkçi cədvəllərdən biri də yuxarıda qeyd edildiyi kimi, “Ərazi nümunəvi bölgüləri”dir. Bu nümunəvi bölgülər özündə dünyanın coğrafi xəritəsini əhatə edir. Burada keçən əsrin 70- ci illərində dünyanın coğrafi məkanının təsnifatı verilir və onların indeksləri göstərilir. Burada əsas bölgülər aşağıdakılardır:

(0) Bütün ölkələr

(2) SSRİ

(3) Xarici ölkələr bütövlükdə

(4) Avropa

(5) Asiya

(6) Afrika

(7) Amerika

(8) Avstraliya. Arktika. Antarktida.

(9) Okeanlar və dənizlər (2, s.300-310).

Azərbaycan Respublikasının indeksi – 2(A). Bu təsnifat sistemi SSRİ dövründə tərtib edildiyindən burada:

2 – SSRİ

(A)- Azərbaycanıdır.

KBT-nin ərazi nümunəvi bölgülərində hər bir bölgü daxilində anlayışlar, daha doğrusu ölkələr Rus əlifba sırası ilə düzülmüşlər.

Məsələn, Asiya (05) ərazi bölgüləri Rus dilindəki adlarına görə əlifba sırası ilə düzülmüşlər:

(5 Аφ) – Əfqanıstan

(5 Бaн) – Banqladeş və s. (2, s.304-305)

UOT cədvəllərindən fərqli olaraq, KBT-də xüsusi təyinedicilər bilavasitə hər bir şöbənin əvvəlində verilmiş və yalnız həmin şöbəyə dair sənədləri təsnifləşdirdikdə istifadə edilə bilər. UOT-dan fərqli olaraq onların özünəməxsus müstəqil indeksləri yoxdur. Onlar bilavasitə məzmun indekslərinə birləşirlər.

Məsələn, KBT-nin kütləvi kitabxanalar üçün tərtib edilmiş cədvəllərinin “3 - Texnika” şöbəsində aşağıdakı xüsusi nümunəvi bölgülər vardır:

- 1 Nəzəri əsasları. Tədqiqatlar.
- 2 Layihələşdirmə.
- 3 Xammal. Materiallar və s. (2, s.56-60).

UOT-dan fərqli olaraq KBT-nin hər bir xüsusi nümunəvi bölgüsünün məzmunu açılmış, müvafiq indeksin məzmun baxımından hansı sənədlərə aid edilməsi aydınlaşdırılmışdır. Bu xüsusiyyət KBT-də xüsusi nümunəvi bölgülərin UOT-dakı təyinedicilərə nisbətən daha təkmil olmasını göstərir.

Məsələn, KBT- nin “3 - Texnika” şöbəsində xüsusi nümunəvi bölgüdə – 4 (sənaye müəssisələri) bölgüsündə aşağıdakı izahat verilir:

- 4 Sənaye müəssisələri.

Zavodlar, fabriklər, kombinatlar, sexlər, şöbələr, zavod laboratoriyaları, enerji, nəqliyyat, alətlər təsərrüfatı, anbarlar, qaldırıcı-nəqliyyat və sanitariya-texniki avadanlıq.

KBT-də UOT cədvəllərindən fərqli olaraq hər bir şöbənin məzmununa dair geniş izahat verilir və həmin şöbəyə məzmun baxımından hansı sənədlərin (kitabların) daxil edilməsi aydınlaşdırılır, həmin şöbənin KBT-nin digər şöbələri ilə əlaqələri açıqlanır.

KBT-də köməkçi cədvəllərin UOT-dan fərqli cəhəti və eyni zamanda nöqsanlı sahəsi ondan ibarətdir ki, burada rəqəmlərlə yanaşı kiril əlifbasından da istifadə edilmişdir. Bu da müxtəlif ölkələrdə, o cümlədən keçmiş SSRİ respublikalarında və ümumiyyətlə kiril əlifbası tətbiq edilməyən ölkələrdə onun istifadəsini qeyri-mümkün edir.

UOT-da və KBT-də bir sıra hallarda riyazi rəqəmlər tamamilə eynidir. Məsələn:

<u>UOT-da:</u>	<u>KBT-də:</u>
Dövri nəşrlər- (05)	(Я5)
Dərs vəsaitləri- (07)	(Я7)

Belə oxşarlıq UOT-da mövcud coğrafi təyinedicilərlə KBT-dəki ərazi nümunəvi bölgülər arasında da özünü göstərir:

UOT:

Bütün ölkələr (100)
Avropa – (4)
Asiya – (5)
Afrika – (6)
Amerika – (7)
Okeaniya- (9)

KBT:

Bütün ölkələr – (0)
Avropa - (4)
Asiya- (5)
Afrika- (6)
Amerika- (7)
Okeanlar və dənizlər – (9)

UOT və KBT cədvəllərinin hər iksindəki yardımçı cədvəllər sisteminə **“Əlifba-predmet göstəriciləri”** də daxildir. Məlum olduğu kimi, təsnifat cədvəllərində bölgülərin məntiqi ardıcılığına baxmayaraq kitabxanaçı onlardan istifadə edərkən bəzən konkret bölgünü axtarır tapmaqda çətinlik çəkir. Kitabxanaçıya cədvəllərdən baş çıxarmasını asanlaşdırmaq üçün, onlara, bir qayda olaraq, əlifba-predmet göstəricisi əlavə olunur. Cədvəllərin bütün bölgüləri, habelə onların məzmununa aid olan mühüm predmet və anlayışlar onda ümumi əlifba qaydası ilə yerləşir və hər adın qarşısında cədvəlin müvafiq bölgüsünün indeksi göstərilir. Əgər həmin predmet bir neçə bölgüyə dəlalət edirsə, bütün bu bölgülərin indeksi gətirilir (onların hər birində predmetin hansı aspektdə nəzərdən keçirilməsi göstərilməklə). Məsələn, vilayət kitabxanaları üçün UOT cədvəllərində predmet göstərici rubrikası verilir:

Arxeoqrafiya - 902.93

Arxeologiya - 902.6

Arxivşünaslıq- 902.93

KBT-nin kütləvi kitabxanalar cədvəllərində “Avtomatlaşdırma” anlayışı aşağıdakı aspektlərdə açılır:

Avtomatlaşdırma:

Kitabxana proseslərinin – 78.38

İstehsalatda – 39.965

Kənd təsərrüfatında – 40.7 və s. (15, s.313).

İstər UOT-da və istərsə də, KBT-də əlifba-predmet göstəriciləri ümumi metodikaya əsaslanır və onlar müvafiq təsnifat cədvəllərinin struktur quruluşuna uyğunlaşdırılmışdır.

UOT və KBT cədvəllərində mövcud köməkçi cədvəllərin müqayisəli təhlilini yekunlaşdırarkən qeyd etmək lazımdır ki, UOT cədvəlləri KBT-yə nisbətən daha təkmil və təcrübə cəhətdən məqsədyönlü tərtib

edilmişdir. Burada tətbiq edilən çoxsaylı ümumi və xüsusi təyinedicilər təsnifləşdirmə və indeksləşdirmə prosesində hər bir sənədin bütün əlamətlərini hərtərəfli açmaq və tələbatçılara operativ şəkildə çatdırmaq imkanı verir.

UOT sisteminin köməkçi cədvəllərində riyazi rəqəmlər və digər riyazi işarələrdən istifadə edilməsi kitabxanalarda təsnifləşdirmə işlərinin kompüterləşdirilməsi üçün geniş imkanlar açır və bu işi asanlıqla həyata keçirməyə şərait yaradır. Bundan əlavə UOT cədvəllərində 2 mindən artıq xüsusi təyinedicilərin mövcudluğu bu təsnifat sisteminin kitabxanalarla yanaşı informasiya müəssisələrində də tətbiq edilməsini mümkün edir. Müasir dövrdə kitabxanaların informasiya funksiyalarının genişlənməsi mühitində bunun son dərəcə əhəmiyyətli olması şübhə doğurmur.

KBT sistemində isə köməkçi cədvəllər UOT cədvəllərində olduğu kimi geniş funksiyalara malik deyillər. Bu cədvəllər sistemində əsasən kiril əlifbasının tətbiqi onun dünya miqyasında istifadə edilməsini məhdudlaşdırır və bu cədvəllərin köməyi ilə dünya informasiya məkanına daxil olub sənəd və informasiya mübadiləsini təşkil etmək üçün ciddi problemlər yaradır. Beləliklə, tanınmış Rusiya kitabxanaşünası V.Y.Eydelmanın qeyd etdiyi kimi, “Dünya tədqiqatçılarının fikrinə əsaslanaraq təsdiq etmək olar ki, UOT iyerarxiya sistemi kimi sənədlərin məzmununu təbii dildən informasiya axtarışı dilinə çox böyük dəqiqliklə çevirmək üçün daha əlverişlidir” (5, s.185).

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan.-1999.- 14 mart.
2. Библиотечно-библиографическая классификация: Таблицы для массовых библиотек.-Изд.2-ое.-М.: Книга,1986.-540 с.
3. Систематический каталог.-М.,1990.-175 с.
4. Универсальная десятичная классификация: Таблицы на русском языке: В двух томах.-М.,1974.
5. Эйдельман Б. Библиотечная классификация и систематический каталог.-М.: Книга,1973.-311 с.

Вафа Мамедова

**КРАТКАЯ СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА
ВСПОМОГАТЕЛЬНЫХ ТАБЛИЦ УДК И ББК
РЕЗЮМЕ**

В статье дана краткая сравнительная характеристика вспомогательных таблиц Универсальной десятичной классификации (УДК) и Библиотечно-библиографической классификации (ББК), используемые в библиотеках республики в настоящее время и сформулирован ряд аналогичных и отличающихся особенностей данных классификационных систем.

BİBLİOQRAFİYAŞÜNASLIQ

Zöhrab ƏLİYEV

*Əməkdar Mədəniyyət İşçisi,
professor*

**AZƏRBAYCAN CƏMİYYƏTİNİN İNFORMASIYA
TƏLƏBATÇILARI VƏ ONLARIN BİBLİOQRAFİK
İNFORMASIYA TƏMİNATININ ƏSAS AMİLLƏRİ**

Azərbaycanda biblioqrafik fəaliyyətin tarixini, müasir vəziyyətini, inkişafı perspektivlərini konkret dövrün sosial- iqtisadi şəraitindən, elmi- mədəni səviyyəsindən təcrid olunmuş şəkildə tədqiq etmək və düzgün elmi qiymətini vermək mümkün deyil. Əgər nəzərə alsaq ki, biblioqrafik informasiyada ikimeyllilik biblioqrafiaşünaslıqda həlledici əhəmiyyət kəsb edir, bunun əsaslı olduğunu aydın görürük. İki- meylliliyin səbəbi isə məlum olduğu kimi (9, s.43) «sənəd-informasiya istifadəçisi» münasibətindən irəli gəlir. Bu o deməkdir ki, biblioqrafiyanın əməli bir fəaliyyət sahəsi kimi obyektə sənəd kommunikasiyaları sistemidir, yəni sənədlər və informasiya

istifadəçiləridir, kitabxana- biblioqrafiya terminləri ilə ifadə etsək çap əsərləri və oxucularıdır. Bu iki «qütüb» arasındakı münasibət biblioqrafik fəaliyyət və onun nəzəri şərh üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Biblioqrafiyanın tarixinə dair tədqiqatlarda qeyd olunan ikimeyllilik bir qədər başqa baxımdan nəzərə alınmış və münasibətlər bildirilmişdir (9, s.43-44). Bəziləri belə hesab edirdilər ki, biblioqrafiya yalnız kitabla və ya bütünlükdə çap əsərləri ilə məşğul olur, onları öyrənir dolğunluqla qeydini aparır, dəqiq şəkildə təsvir edir və təsnifləşdirir. Göründüyü kimi ikinci tərəf – oxucular, informasiya istifadəçiləri demək olar ki, tamamilə diqqətdən yayınır. Biblioqrafiya tarixində bu mövqedə duranları «Akademik» adlandırırdılar. Buna əks olan başqa bir mövqe də meydana gəlir və formalaşır ki, onların da əsas konsepsiyası sistemin ikinci tərəfinin mövcudluğunun qəti və elmi şəkildə əsaslandırılması ilə bağlıdır. Bu mövqedə duranlar «ictimaiyyətçi» adlanırdılar. Beləliklə biblioqrafik fikirdə akademik və demokratik axın mövcud olur. Birinci axının nümayəndələrinə xas olan əsas xüsusiyyət ictimai həyatın real problemlərindən uzaq düşməkdən, biblioqrafik informasiyanın sosial mahiyyətini dərk etməməkdən, kitab-oxucu sisteminin yalnız birinci tərəfinə əsaslanmalarından ibarətdir. Bu da onların kitabla biblioqrafiya arasındakı münasibətlərin əsas mahiyyətini istənilən səviyyədə dərk edə bilməmələrindən irəli gəlirdi.

Kitab, ümumilikdə çap əsərləri, sənədlər özü-özlüklərində deyil, oxucular, informasiya istifadəçiləri üçün yerinə yetirdikləri funksiyalarına görə biblioqrafiyanın maraq dairəsinə daxil olur. Deməli biblioqrafiya sənədləri xüsusi bir hadisə kimi deyil, müəyyən ictimai tələbatə nə dərəcədə uyğun gəlməsi nöqtəyi-nəzərdən öyrənir və bu tələbatın biblioqrafik təminatının optimal yollarının və vasitələrinin nəzəri-metodiki şərhini verir. Kitaba biblioqrafik münasibətin əsas xüsusiyyəti məhz bundan ibarətdir və bu zaman hər şeyi kitabla, çap əsərlərlə, sənədlərlə oxucular-informasiya istifadəçiləri arasındakı əlaqə həll edir. Əgər məlum olursa ki, kitab bir sosial informasiya mənbəyi kimi informasiya istifadəçisini- oxucunu məzmununa görə maraqlandırır, onda biblioqrafiyada kitabı məzmununa görə öyrənmək əsas problem olacaqdır və burada da başlıca mövqe informasiya istifadəçisi ilə bağlıdır və biblioqrafiya hər hansı bir sənədin məzmununa onun ehtiyacı baxımından münasibətini bildirib qərar qəbul etməlidir. Nəticə budur ki, biblioqrafik fəaliyyət

sənədlərlə informasiya istifadəçilərini həmişə vəhdətdə nəzərə alır və onların arasındakı münasibətləri həll edir, sənəd kommunikasiyaları sistemindəki müxtəlif maneələri aradan qaldırır və uyğunluqları həyata keçirir. Bu özünə məxsus cəhətləri ilə fərqlənən insan fəaliyyəti qarşısında duran vəzifələri zamanın sosial- iqtisadi şəraitinə uyğun tələblərə cavab verən səviyyədə yerinə yetirilməsində əsas şərtlərdən biri həmin dövr cəmiyyət üzvlərinin informasiya ehtiyatlarını hərtərəfli öyrənilməsi, fərqləndirilməsi ilə əlaqədardır. Dövrün informasiya tələbatlarının ayrı-ayrı istiqamətləri onların məqsəd və məzmunu bibliografik fəaliyyət subyektləri tərəfindən aydın təsvir edilməsə, təbiidir ki, bibliografik informasiya təminatının səmərəliliyindən bəhs oluna bilməz. Məhz buna görə də müstəqilliyinə yenidən qovuşmuş Azərbaycan cəmiyyətinin informasiya istifadəçiləri və onların bibliografik təminatının mühüm amillərinin müasir baxımdan tədqiqi bibliografiyaşünaslıqda həll olunması vacib olan problemlərdəndir.

Elmi-texniki tərəqqi və cəmiyyətimizdə baş verən çox dərin sosial-iqtisadi dəyişikliklər cəmiyyətin müxtəlif fəaliyyət sahələri ilə məşğul olan üzvlərinin informasiya ehtiyaclarına, onların xarakterinə, məqsədinə, istiqamətinə ciddi təsir göstərir. Eyni zamanda bu əməyin xarakterinin dəyişməsinə, onun daha da intellektuallaşmasına, diferensiasiyalaşmasına səbəb olur, peşə ixtisası təhsilinin səviyyəyə yüksəldilməsinə tələbatı artırır. Bir qayda olaraq informasiya istifadəçilərinin sənəd tələbatlarının məqsədləri belə ümumiləşdirilirdi: elmi- tədqiqat, iqtisadi, təsərrüfat, təhsil, mədəni-əxlaqi tərbiyə məqsədi və başqa məqsədlər. Müstəqillik yenidən bərpa olunduqdan, bazar iqtisadiyyatına keçildikdən sonra yeni məqsədli tələbat obyektləri yaranmış və formalaşmışdır. Sahibkarlıq, fermer təsərrüfatları, biznes fəaliyyəti bibliografik xidmətin yeni obyektləri kimi özlərinə məxsus bibliografik informasiya tələbatlarını irəli sürür. Sahibkarlığın inkişafı artıq mühüm dövlət siyasətinə çevrilmişdir. Müstəqillik illərində demokratik vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasının mühüm göstəricilərindən biri ölkəmizdə müstəqil demokratik institutların, o cümlədən azad sahibkarlıq subyektlərinin normal fəaliyyət göstərməsi üçün şəraitin yaradılmasıdır. Bütün bunlar cəmiyyətin informasiya istifadəçilərini tərkibə dəyişməsinə, tələbatların məzmun dairəsinin genişlənməsinə və mürəkkəbləşməsinə təsir göstərən mühüm amildir. Artıq cəmiyyətimizin informasiya

tələbatçıları alimlərlə, gənc tədqiqatçılarla, tələbələrlə, şagirdlərlə, təsərrüfatçılarla məhdudlaşmır. Buraya iri, orta, xırda sahibkarlar, qapalı və ya məhdud səviyyəli (məsuliyyətli) müəssisə, əməkdaşlar, fermer təsərrüfatlarının işçiləri, biznes müəssisələrinin əməkdaşları da əlavə olunur və onların hər birinin özünəməxsus informasiya maraqları mövcuddur. Bu maraq və tələbatlar biblioqrafik fəaliyyət qarşısında tamamilə yeni tələbatlar qoyur və onların müasir dövrün tələblərinə, beynəlxalq standartlara uyğun həyata keçirilməsini zəruriləşdirir.

Cəmiyyətimizin informasiya tələbatçılarını tərkib hissəsinə görə fərqləndirsək yenə elmi işçilər, mütəxəssislər ön sırada duracaqdır. İndi ölkəmizdə 9892 nəfərdən çox elmlər doktoru, professor fəaliyyət göstərir (5,s.163). Onları təkcə elmi dərəcələrinə görə fərqləndirməklə kifayətlənmək olmaz. Onların müxtəlif elmi müəssisələrdə mövqelərini təyin etmək biblioqrafik xidmətdə böyük şərtidir. Elmi müəssisə, ali məktəb rəhbərliyindən başlamış laboratoriya müdirlərinə qədər ümumiləşdirmək və buna görə onların informasiya ehtiyaclarını müəyyənləşdirmək biblioqrafik fəaliyyətlə məşğul olanın vacib vəzifəsidir.

Elmin inkişafında baş verən diferensasiya və inteqrasiya prosesləri ənənəsi, elmin bəzi sahələrinin qarşılıqlı əlaqələri nəticəsində müstəqil və həm də qovuşuq bilik sahələrinin yaranması, bununla bərabər informasiyanın yeni texnologiya ilə işlənməsinə keçidlə əlaqədar olaraq sənədlərin daha geniş və dərin məzmun fərqləndirilməsinin zəruriliyi keçmiş sovet məkanında təsnifat sxeminin belə dəyişdirilməsinə (dövlət biblioqrafiyası orqanları üçün) gətirib çıxarmışdır. Təsnifat sxeminin cərgələrində aparılan sıra dəyişikliyi iyerarxiya prinsiplərinin pozulması hallarını aradan qaldırır və elmi fəaliyyət sahəsinin informasiya tələbatının daha dəqiq və ardıcıl təminatına şərait yaradır. Məsələn, dövlət biblioqrafiyası orqanlarında 1977-ci ilə qədər tətbiq olunan təsnifat sistemində ictimai elmlər onun əsas cərgələrində verildisə, təbiət elmləri kompleksi, texnika və sənaye, kənd təsərrüfatı bölgünün ikinci pilləsinə – 15,16 və 17-ci bölməyə düşürdü. Beləliklə, fizika-riyaziyyat, kimya, biologiya, geologiya-coğrafiya kimi əsaslı elm sahələri həmin təsnifatın bir pilləsində əks olunurdu. 1978-ci ildən tətbiq olunmağa başlayan təsnifat sistemində əsaslı elmlərin biblioqrafik informasiya təminatının səmərəliliyini artırmaq naminə daha da dəqiqləşdirmə aparılmış və bunun sayəsində

əsas cərgənin sayı 19 şöbə artmışdır. Bu da təbiət, texnika və kənd təsərrüfatı elmlərinin xüsusi şöbələrə verilməsilə əlaqədardır. Belə ki, təbiət elmləri kompleksi beş xüsusi şöbədə (16-20), texnika sahələri (sənayenin müxtəlif sahələri ilə birlikdə on bir xüsusi şöbədə (21-31), kənd təsərrüfatı, kənd təsərrüfatı elmləri 38-ci şöbədə nəzərdə tutulur (8).

Haqqında bəhs olunan təsnifat üzərində dayanmaqda həmin sxemin elmi işçilərin bibliografik informasiya təminatında özünəməxsus yeri olduğunu göstərmək məqsədi güdülür. Təsnifat sxemi xüsusi metodiki göstərişlərlə, əlifba- predmet göstəricisi ilə və kod albomları ilə müşayiət olunur. Kod albomlarından ümumi mövzu planlaşdırılmasının və əlaqələndirilməsinin avtomatlaşdırılmış sistemində tətbiqinə imkan vardır. Onun köməyi ilə çap məhsulunun uçotunu, qeydini mövzu bölgülərinə deyil, həm də formal və başqa əlamətlərə görə aparmaq mümkün olur. Bu zaman ədəbiyyatı məqsəd və oxucu istiqamətinə görə tiplərinin müəyyənləşdirilməsi elmi mütəxəssislərə bibliografik informasiya xidməti baxımından xüsusilə əhəmiyyətlidir. Ədəbiyyatın mövzu üzrə keyfiyyət uçotunun aparılması da nəzərə alınmış və bu da dəqiq metodikaya əsaslanırdı.

Təsnifatda 11700 rubrikadan (yarımrubrikalar daxil olmaqla) ibarət əlifba- predmet göstəricisi mövcuddur və bu da ondan müxtəlif problem, mövzu üzrə axtarış aparılması üçün istifadə olunmasını xeyli asanlaşdırır. Əlifba ilə verilmiş əsas elmi terminlər fikrimizi bir daha təsdiq edir. Rubrikalar təsnifatın bölmələrinə verilən isnadlarla, maşın rəqəm kodları ilə müşayiət olunur. Göstərici ümumi qəbul olunmuş norma ilə tərtib edilmişdir. Əvvəl predmet, sonra bölmə və maşın kodu verilir (6).

Təsnifatın indeksləşdirilməsi onun bölmə və yarım bölmələrinin ardıcılığını, iyerarxiyasını və qarşılıqlı əlaqələrini nizama salır, istənilən pillədə meydana gələn yeni anlayışların əlavə olunmasına imkan verir. Hər indeksin yanında bölmənin, yarım bölmənin, başqa daha kiçik bölgülərin məzmununu ifadə edən onluq maşın kodları qoyulur. Bütün bunlar elm adamlarının və mütəxəssislərin öz ixtisaslarına dair müxtəlif mövzular və problemlər haqqında bibliografik informasiya almalarına olduqca müsbət təsir göstərirdi.

Sənədlərin maddi obyekt kimi yayılması prosesində onların səpələnməsi və bununla da daxili məzmun əlaqələrinin və ardıcılıqlarının müəyyənləşdirilməsinin çətinləşməsi ayrı-ayrı

sənədlərin axtarıqlarının optimallaşdırılmasına mənfi təsir göstərir. Lakin bu səpələnmə kortəbilibiylə yanaşı son anında məqsədyönlü hal alır, müəyyən məkanda toplanmasına, mühafizə olunmasına və ictimai istifadəsinə imkan yaranır. Çap əsərlərinin və sosial informasiyanı əks etdirən başqa sənədlərin səpələnmə prosesində düşdüyü, toplandığı, mühafizə olunduğu və ictimai istifadəsinin təmin edildiyi ən mühüm və səmərəli məkan kimi birinci növbədə kitabxanalar nəzərə alınmalıdır. Kitabxana sosial kommunikasiyalar sistemində sənədlərin toplanma mütəşəkkilliyində, mühafizəsində, ictimai istifadəsində çox böyük əhəmiyyət kəsb edən, misli olmayan bir sosial instituttur. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyildiyi kimi «Kitabxana elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituttur» (2,s.139).

Sənəd kommunikasiyaları sistemində baş verən daxili çətinliklərin, müxtəlif səbəblərdən irəli gələn obyektiv və subyektiv maneələrin aradan qaldırılmasını, ümumi, xüsusi və fərdi uyğunluqların həyata keçirilməsini təmin etməklə həmin sistemin optimal inkişafına təsir göstərən mühüm vasitələrdən biri olan biblioqrafik fəaliyyət, onun məhsulu kimi formalaşmış biblioqrafik informasiya kitabxanalarla eyni vaxtda, həm də bilavasitə onların daxilində baş vermiş, təşəkkül tapmış, formalaşmış və kitabxanada həyata keçirilən işlərin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Məhz ona görə də biblioqrafik fəaliyyətin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli olan təşkilati qurumlardan söhbət gedəndə ilk növbədə kitabxanaların adı çəkilir. Müxtəlif məqsədlərlə istifadə olunan, elmin, istehsalın, təhsilin, tərbiyə işinin biblioqrafik informasiya təminatında əhəmiyyətli olan biblioqrafik ehtiyatların əsasını da, demək olar ki, kitabxanaların biblioqrafik informasiya nəşrləri təşkil edir.

Kitabxana cəmiyyətin müasir dövrün tələblərinə, beynəlxalq standartlara uyğun səviyyədə informasiyalaşmasında bərabəri olmayan bir mərkəzdir və qarşısına qoyduğu son məqsədə çatmaqda əsaslandığı sənəd bazası forma müxtəlifliyi ilə bərabər informasiya məzmununa və istiqamətinə görə də fərqlənir. Bunlardan birincisi sosial informasiyanı, biliyi əks etdirən ilkin, ədəbi, ikincisi isə biblioqrafik informasiya, ikinci dərəcəli hesab edilən mənbələrdən

ibarətdir. Kitabxanalarda informasiya istifadəçilərilə aparılan işdə hər iki informasiya sənədləri özlərinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İnformasiya istifadəçiləri maraq dairələrinə uyğun məqsədlərlə, o cümlədən elmi axtarışlar, istehsalatla, idarəetmə, fərdi və kollektiv sahibkarlıq, biznes, ümumi, şəxsi, fasiləsiz təhsil, mənəvi- əxlaqi tərbiyə və başqa məqsədlərlə ilkin sənədlərə ehtiyac duyur və bu da onların həmin məqsədlərinə uyğun sənədlər haqqında informasiya almalarına vasitəçilik edən biblioqrafik informasiya mənbələrinə müraciət etmələrini zəruriləşdirir. Biblioqrafik informasiya nəşrlərindən ibarət olan ikinci sənədlər informasiya istifadəçilərinə əməli fəaliyyət sahələrinə relevant olan sənədlərin nə dərəcədə mövcudluqlarını və onların ünvanlarını müəyyənləşdirməkdə yardımçı olur. Məhz buna görə də kitabxanalarda informasiya istifadəçilərinə (və ya oxuculara) edilən xidməti yardımın səmərəliliyi, keyfiyyəti orada biblioqrafik işin məqsədyönlülüyündən, təşkili səviyyəsindən çox asılıdır. İnformasiya istifadəçilərinin əksəriyyəti, peşə istiqamətlərindən, hazırlıq səviyyələrindən, ədəbiyyatla, biblioqrafik mənbələrlə müstəqil işləmək səriştələrindən asılı olmayaraq kitabxanalara müraciət etmək zərurətilə qarşılaşırlar. Bu həmişə belə olmuş və indi də əsasən belədir. Bəzən belə hesab edilir ki, yeni informasiya texnologiyasının tətbiqi kitabxanaların getdikcə əhəmiyyətini azalda bilər. Amma yaddan çıxarmaq olmaz ki, elektron informasiya bazaları hansısa fonda əsaslanır və belə fond daimi reallığına görə əvəz olunmazdır.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kitabxanaların əksəriyyəti xeyli dərəcədə biblioqrafik informasiya ehtiyatları sisteminə malikdir. Doğrudur bu sistemin əsasını hələlik ənənəvi biblioqrafik vəsaitlər təşkil edir və onlar oxucuların maraq dairəsinin təminatında, konkret sorğularının ödənilməsində böyük əhəmiyyətə malik olurlar.

Kitabxanalarımıza müraciət edən, informasiyalaşmaq baxımından bəhrələnmək istəyənlərin tərkibi xeyli genişlənməmişdir. Şagird, tələbə, gənc elmi-tədqiqatçı, müxtəlif bilik və əməli fəaliyyət sahələrinin alimləri, yüksək səviyyəli mütəxəssislərlə bərabər sahibkarlar, biznesmenlər öz informasiyalarını təkmilləşdirmək, biliklərini artırmaq məqsədilə kitabxanalara müraciət edirlər. Yüksək ixtisaslı mütəxəssislər dedikdə Azərbaycan Respublikasının əsas elmi ocağı hesab edilən Milli Elmlər Akademiyasının, ali təhsil müəssisələrinin alimləri, elmi-tədqiqatla məşğul olan başqa əməkdaşları ilk növbədə

nəzərdə tutulur. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının 2005-ci ilin oktyabr ayında keçirilən yubiley təntənəsində Akademiyanın prezidenti akademik M.Kərimovun məruzəsində qeyd edildiyi kimi Akademiyanın «yarandığı vaxtdan indiyədək onun idarələrində alınmış 1000-dən artıq elmi nəticə dünya elminin ən mühüm nailiyyətləri kimi qəbul olunmuşdur (4,s.3).Bu Azərbaycan elminin tarixində çox böyük hadisədir və mühüm kitabxanalarımızın, o cümlədən AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasının da belə möhtəşəm nailiyyətin əldə olunmasında xidməti az olmamışdır. Respublikamızın ali məktəblərində 81 istiqamət və 270-dən çox ixtisas üzrə mütəxəssis hazırlanır. Tələbələrin təlim- tərbiyəsi ilə 650-dək kafedrada çalışan 11 min nəfərdən çox professor- müəllim məşğul olur (3). Bunların hamısı öz informasiya bazalarını genişləndirmək və təkmilləşdirmək üçün kitabxanalara, onların biblioqrafik informasiya ehtiyatlarına müraciət edirlər.

2003-cü ilin məlumatına görə ölkəmizdə 3687 kommersiya qurumu, o cümlədən 243 xarici investisiyalı təşkilat qeydiyyatdan keçib (1). Hal-hazırda 200 min fərdi sahibkar fəaliyyət göstərir. Onların təxminən 50-55% -i ticarətçidir, nəqliyyatla məşğul olan sahibkarlar ikinci yerdə gedir. İstehsalla məşğul olan fərdi sahibkarların sayı artmaqdadır. Artıq bunlar da kitabxanalarımızın abonentləridir, biblioqrafik xidmət prosesinin təsir obyektini kimi diqqət mərkəzində olmalıdırlar.

Kitabxanalarda müxtəlif elm, mədəniyyət sahələrinin elmi mütəxəssislərinə, ümumi, xüsusi peşə mənsublarına biblioqrafik təsirin relevantlığının, dolğunluğunun, kompleksliliyinin təmin olunmasında əsas amil, orada biblioqrafik informasiya ehtiyatlarının yetkinliyidir. Biblioqrafik informasiya ehtiyatları dedikdə birinci növbədə soraq-biblioqrafiya aparatı, o cümlədən, kataloq-kartoteka sistemi, soraq və biblioqrafik nəşrlər fondu nəzərdə tutulur. Bu aparat haqqında burada geniş bəhs olunmasına ehtiyac yoxdur. Onların tərkibi, quruluşu və funksiyaları aydındır. Lakin soraq və biblioqrafik nəşrlər fondunun komplektləşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan soraq nəşrlərində bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar xeyli əlavə materialları seçmək və onları komplektləşdirmə prosesində diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır. Belə sənədlər sahibkarlar, biznesmenlər üçün xüsusilə maraqlı ola bilər. Məsələn, auditor fəaliyyəti formalaşır, müvafiq qanunlar qəbul edilir, audit, mühasibat

uçotu, maliyyə fəaliyyətləri, vergilər üzrə müxtəlif normativ sənədlər meydana gəlir. Kitabxanaların soraq- məlumat nəşrləri fondu formalaşdırılan zaman bu qəbildən olan və başqa sənədlər nəzərə alınmalıdır. Fond belə normativ aktlarla, onlarda gedən dəyişikliklərlə, əlavələrlə, rəsmi mənbələrdə, dövrü və ardı davam edən nəşrlərdə dərc olunan izahat sənədlərilə təkmilləşdirilməlidir.

Əsas amillərdən biri də kitabxanalarımızın, onlarda gedən biblioqrafik proseslərin maddi- texniki bazasını möhkəmləndirməkdən ibarətdir. Texniki tərəqqinin indiki səviyyəsi müstəqilliyimizlə əlaqədar olaraq beynəlxalq iqtisadi, elmi, mədəni əlaqələrin getdikcə genişlənməsi, tamamilə yeni iqtisadi sistemin formalaşması kitabxana- informasiya xidməti sistemində köklü dəyişiklik aparılmasını, biblioqrafik proseslərin, o cümlədən biblioqrafik axtarışda yeni texnologiyanın tətbiqini zəruriləşdirir. Biblioqrafik xidmətdə təcili həllini gözləyən problem kompüter texnikasının geniş imkanlarından bacarıqla və səriştəli istifadəyə nail olmaqdır. Avtomatlaşdırılmış axtarış sistemləri nəinki informasiya istifadəçilərinin müxtəlif kitabxana fondlarından dövrün tələbləri səviyyəsində istifadəsini təmin edər, həm də ölkədaxili və beynəlxalq informasiya əlaqələrinə o müsbət təsir göstərir. Bunun üçün əsas şərtlərdən biri Azərbaycan Respublikasına məxsus alqoritm proqramının işlənməsi və ya beynəlxalq aləmdə mövcud olan proqramların Azərbaycan versiyasına nail olmaqdır.

Kiabxanada göstərilən xidmət zamanı oxucular, xüsusilə elmi- tədqiqatçılar informasiya tələbatlarının ödənilməsində biblioqrafik informasiya ilə bərabər elmi informasiya da almaq marağında olur. Geniş imkanlı terminala malik olan elektron biblioqrafik məlumat bazaları, elektron kataloqlar, İNTERNET sistemi onların istədikləri mətnlərlə təmin olunmalarını həyata keçirər və hər bir informasiya istifadəçisinin axtarışa sərf etdiyi vaxtı minimuma endirər. Nə deməkdir İNTERNET? İNTERNET vahid qaydalarla işləyən çox sayda kompüter şəbəkələrini birləşdirən ümumdünya şəbəkəsidir. Ümumdünya VEB şəbəkəsi (www) İNTERNET-in inkişafında mühüm mərhələdədir. VEB-ə qədər İNTERNET-in istifadəçiləri çox məhdud olduğu halda, bu yeni altsistemi (VEB) və xidmət növü meydana gəldikdən sonra ümumdünya kompüter şəbəkələri sistemində qoşulanların, ondan istifadə edənlərin tərkibi xeyli artır, genişlənir. Bu xidmətdən biznesdə, sahibkarlıq təsisatlarında, siyasi fəaliyyətdə, dövlət idarələrində, mədəniyyətdə, kütləvi informasiya vasitələrində

istifadə olunmağa başlayır. VEB sisteminin əsasında hepermətn, yəni isnad əlaqələri ilə bağlı mətnlər çoxluğu durur. Həmin mətnləri «məqalə», «sənəd» və ya «səhifə» də adlandırırlar.

Azərbaycanın mühüm kitabxanaları, o cümlədən M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Naxçıvan Müxtar Respublikasının Dövlət Kitabxanası, xüsusi elmi kitabxanalar, ali məktəb kitabxanaları öz fəaliyyətlərini yeni tələblərə uyğunlaşdırmaq üçün müxtəlif bilik və fəaliyyət sahələrinin informasiya istifadəçilərinin biblioqrafik informasiya təminatının kompleksliliyini, səmərəliliyini, keyfiyyətini yüksəldilməsi yuxarıda qeyd olunan amillərdən asılı olduğunu əsas götürərək təşəbbüskarlıqlarını ciddi şəkildə artırmalıdır.

Kitabxana mühitində biblioqrafiyalaşdırma prosesi həyata keçirilən zaman müvafiq kitabxanada informasiya tələbatını yaradan səbəblər həm ölkə, həm də məhəlli baxımdan araşdırılmalı, öyrənilməli, onlara uyğun biblioqrafik informasiya mənbələri üçün mövzular müəyyənləşdirilməlidir. Təsədüfi, hər hansı bilik və fəaliyyət sahələrinin biblioqrafik informasiya təminatında səmərəsi olmayan mövzulardan imtina etmək lazımdır.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Elmanoğlu S. *Sahibkarlıqın inkişafı mühüm dövlət siyasətidir* //Azərbaycan.-2004.-16 aprel.

2. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu //İsmayılov X.Kitabxana menecmentinin əsasları:Dərs vəsaiti.-B.: 2005.-S.138-159.

3. Mərdanov M. *Azərbaycan Respublikasında milli təhsilin inkişafı sahəsində görülmüş işlər və qarşıda duran vəzifələr: Azərbaycan müəllimlərinin qurultayında məruzə* // Azərbaycan müəllimi.-1998.-10 oktyabr.

4. Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti akademik Mahmud Kərimovun məruzəsi: Akademiyanın 60 illik yubileyi münasibətilə //Respublika. -2005.-15 dekabr.

5. *Müstəqil Azərbaycan –10 il.*-B.,2001.-S.163.

Rus dilində

6. Азерская Н.Я. Единая схема классификации литературы для книгоиздания в СССР // Сов. библиогр. - 1978. - №2. -
7. Бугрова Т. Что может кабинет деловой информации // Библиотека. - 1997. - №12. - С. 15.
8. Единая схема классификации литературы для книгоиздания в СССР. - М., 1971. - 467 с.; 1986. - 599 с.
9. Кориунов О.П. Библиография: теория, методология, методика. - М.: «Книга», 1986. - 286 с. (с. 43-45).

Зохран Алиев

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПОТРЕБНОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ОБЩЕСТВА И ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ИХ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

В современных социально-экономических условиях независимой Азербайджанской республики появились новые потребители информации, как бизнес, предприниматели.

В статье освещаются вопросы библиографического обеспечения разных информационных потребностей отдельных групп потребителей, также бизнес, предпринимателей и др.

Solmaz SADIQOVA

Müəllim

**GƏNCLƏRİN MİLLİ RUHDA TƏRBIYƏ
OLUNMASINDA «HEYDƏR ƏLİYEV: BIBLIOQRAFİK
MƏLUMAT KİTABI»NİN ƏHƏMİYYƏTİ**

Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi bir çox cəhətdən indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılı olacaqdır. Biz çalışmalıyıq ki, gənclərimiz Azərbaycan xalqına xas olan mənəvi, milli ənənələr əsasında tərbiyə edilsinlər.

Heydər Əliyev

Şəxsi bibliografiyanın özünəməxsus obyektı müəyyən şəxsin əsərlərindən və onun haqqında ədəbiyyatdan ibarətdir. Birinci halda universal bibliografiyada olduğu kimi bibliografiyalaşdırma obyektlərinin forma əlaməti, yəni məlum şəxsə məxsusluğu əsas götürülür və məzmun həddi həmin müəllifin yazdığı əsərlərdən asılı olur (4, s.105).

Siyasi dövlət xadiminə həsr olunan bibliografik informasiya mənbələri həm də həmin şəxsin dünyagörüşünün, çoxcəhətli, ictimai-siyasi, ideoloji fəaliyyətinin cəmiyyətin inkişafında və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsində, beynəlxalq iqtisadi, elmi və mədəni əlaqələrin genişlənməsindəki misilsiz rolunun təbliğində və yayılmasında mühüm vasitədir. Nüfuzlu bibliografiyaşünas alimlər bibliografik informasiya nəşrlərinin tarixin ayrı-ayrı mərhələlərində tədqiqatçılar və kitab həvəskarları üçün nadir və qiymətli çap əsərlərinə dair «Qırmızı kitab» rolu oynadığını iddia etməkdə yanılırlar. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının prezidenti, milli dövlətçiliyimizin memarı, dünya şöhrətli siyasi xadim, xalqımızın iftixarı cənab Heydər Əlirza oğlu Əliyevə həsr olunan geniş əhatəli, mükəmməl bibliografik informasiya nəşrləri də cəmiyyətimizin indisi və gələcəyi üçün çox ciddi informasiya qaynağı olaraq onun yaradıcı irsinin araşdırılmasında və öyrənilməsində istiqamətləndirici məşəl rolunu oynaya bilər (11, s.25).

Azərbaycan Respublikasının memarı və qurucusu olan Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri cənab Heydər Əliyevin yeni nəslin tərbiyəsində göstərdiyi misilsiz xidmətlərini və atalığı qayğısını yaddaşlarda daimi yaşatmaq, Azərbaycan gəncliyinə verdiyi dəyərli tövsiyələrini təbliğ etməkdə kitabın rolu çox böyükdür.

Nəşr olunmuş kitablardan biri və demək olar ki, birincisi – müasir Azərbaycan Respublikasının memarı və qurucusu olan Ümummilli Liderimiz cənab Həzrət Əlirza oğlu Əliyevin 80 illik yubileyi münasibətilə yüksək poliqrafik səviyyədə çap olunmuş bibliqrafik məlumat kitabıdır.

Bakı Dövlət Universiteti Elmi Şurasının qərarı ilə ilk dəfə olaraq «Dünyanın görkəmli dövlət xadimləri» seriyasından olan bu kitab müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında və möhkəmləndirilməsində misilsiz rolu olan Heydər Əliyev irsinin bibliqrafiyalaşdırılması sahəsində atılan ilk addımdır. 434 səhifəlik Azərbaycan dilində, 446 səhifəlik rus dilində, 455 səhifəlik ingilis dilində çap olunmuş bu sanballı bibliqrafik əsər (7; 8; 9) BDU-nun rektoru, AMEA-nın müxbir üzvü, professor Abel Məhərrəmovun rəhbərliyi və ümumi redaktəsi ilə nəşr edilmişdir. Kitabın tərtibçisi-müəllifləri əməkdar elm xadimi, BDU-nun kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, professor Abuzər Xələfov və bibliqrafiyəşünaslıq kafedrasının müəllimi, bu sətirlərin müəllifi Solmaz Sadıqovadır.

Kitabın Bakı Dövlət Universitetində təqdimat mərasimi olmuş (7 may 2003-cü il), mərasimdə Azərbaycan Respublikası təhsil naziri Misir Mərdanov Heydər Əliyev irsinə həsr olunmuş belə bir bibliqrafik vəsaitin ilk dəfə çap olunduğunu qeyd etdi. M.Mərdanov xaricdə olarkən oradakı kitabxanalarda Azərbaycan və onun rəhbəri Heydər Əliyev haqqında çox az kitab olduğunu təəssüf hissi ilə mərasim iştirakçılarının nəzərinə çatdıraraq onu da bildirdi ki, belə bir kitabın xarici ölkə kitabxanalarına göndərilməsi çox vacib və təqdirəlayiqdir.

Elm və təhsil komissiyasının sədri, millət vəkili Ş.Əsgərov Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinə tarixi faktlarla qısa bir nəzər salaraq belə şəxsiyyətləri zaman çox nadir hallarda yetişdirdiyini vurğuladı. Söz Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Şurasının sədri V.Çeqiaşviliyə verildi. O, Heydər Əliyev şəxsiyyəti və irsindən söhbət açaraq onu Tanrının Azərbaycan xalqına göndərdiyi dəyərli töhfə kimi qiymətləndirdi.

Millət vəkili Nizami Cəfərov bibliografik məlumat kitabının yaradıcılarının işini yüksək qiymətləndirdi və bu kitabı indiyə qədər Heydər Əliyevə həsr olunmuş bütün kitablardan ən yaxşısı kimi dəyərləndirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, kitab haqqında dövrü mətbuat səhifələrində bu qiymətli vəsaitin əhəmiyyətindən bəhs edən yazılar dərc olunmuşdur (1; 2; 3; 5; 6; 10).

Professor Abel Məhərrəmovun kitaba yazdığı «Azərbaycan intibahının böyük memarı» adlı ön sözdə Heydər Əliyev şəxsiyyəti haqqında obyektiv fikirlər söyləmiş, əsrin təxminən üçdən birini əhatə edən Heydər Əliyev erasını çox yüksək qiymətləndirmişdir (11).

4 hissə, 8 bölmədə qruplaşdırılmış mənbələr xronoloji ardıcılıqla düzülmüşdür.

«Heydər Əliyev şəxsiyyəti» adlandırılan I hissədə Azərbaycan prezidentinin həyat və fəaliyyətinin qısa salnaməsi verilmişdir. Bu müdrik insanın siyasət, iqtisadiyyat, elm, təhsil, mədəniyyət, incəsənət, ədəbiyyat, həmçinin ayrı-ayrı görkəmli şəxsiyyətlər haqqında söylədiyi fikirləri özündə əks etdirən «Heydər Əliyevin fikir dünyasından seçmələr» bölməsində öz əksini tapmışdır. Bibliografik məlumat kitabının II hissəsi «Heydər Əliyevin kitab şəklində nəşr edilmiş əsərləri» adlanır. Sovetlər birliyi dövründə «Azərbaycanın tərəqqisi və inkişafına yönəlmiş siyasət (1969-1990-cı illər)» bölməsində verilmiş kitablara izlədikdə məlum olur ki, hələ o dövrdə, 1977-ci ilin avqustun 27-də Heydər Əliyev Bakının ali məktəb tələbələrini nümayəndələri ilə Moskvanın, Leninqradın və digər şəhərlərin ali məktəblərində oxuyan azərbaycanlılarla respublikanın fəalları ilə görüşündə nitq söyləmişdir (S.156, mənbə 14). 1978-ci il mayın 18-də Azərbaycan müəllimlərinin VI qurultayındakı nitqi (S.158, mənbə 25); 1979-cu ilin aprelin 25-də «Fəal həyat mövqeyinin formalaşdırılması: Mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri: Ümumittifaq elmi-praktik konfransda məruzə» (S.159, mənbə 32); 1979-cu il iyulun 17-də «İdeoloji işi və siyasi tərbiyə işini daha da yaxşılaşdırmaq haqqında» (S.160, mənbə 33); «Vidənımızın normaları ilə» (S.160, mənbə 35); 1980-ci il mayın 28-də Azərbaycan ali məktəblərinin işini partiyanın yüksək tələbləri səviyyəsinə qaldıraç: Ali məktəb işçilərinin respublika müşavirəsində nitqi (S.160, mənbə 36); Xalqların dostluğu ədəbiyyatların dostluğudur; Yazıçıların ümumittifaq yaradıcılıq konfransında məruzə (S.161, mənbə 41);

1981-ci il sentyabrın 3-də «Gənclərin birlik, dostluq və əməkdaşlığının möhkəmləndirilməsi, sülh və sosial tərəqqi uğrunda» «Gənclər, inkişaf və sülh» mövzusunda Beynəlxalq gənclər konfransında nitq söyləmişdir (S.163, mənbə 57). Hələ o dövrdə «Qoy ədalət zəfər çalsın» sərlövhəli kitabı daha çox diqqəti cəlb edir (S.163, mənbə 52).

Gənclərin əmək, əxlaq və ideya siyasi tərbiyəsini hər vasitə ilə gücləndirməli (S.164, mənbə 57) və s. belə mənbələri daha da artırmaq olar.

Müstəqillik yollarında (1991-2003-cü illər) adlanan bölmədə Heydər Əliyevin Azərbaycan, rus və xarici dillərdə nəşr edilmiş kitablarının, əsərlərinin və çoxcildliklərin biblioqrafik təsviri xronoloji ardıcılıqla öz əksini tapmışdır. Əvvəlcə 10 cildlik əsərlərin («Müstəqilliyimiz əbədidir»), sonra 4 cildlik («Müsəqillik yollarında»), nəhayət 2 cildlik («Müstəqillik yollarında») əsərlərin biblioqrafik təsviri verilməklə, ayrı-ayrı cildlərin məzmununun açılmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu isə kitabın əhəmiyyətini bir daha artırır.

«Müstəqilliyimiz əbədidir» adlı 10 cildlikdə böyük tarixi şəxsiyyət, dünya şöhrətli siyasi xadim, müdrik xalq rəhbəri Heydər Əliyevin 1993-cü ilin iyunundan sonrakı siyasi fəaliyyətinin salnaməsi olan bu çoxcildlikdə Azərbaycanda son illərdə baş vermiş ictimai-siyasi proseslər, mürəkkəb, çoxşaxəli hadisələr, milli dövlət quruculuğunun ayrı-ayrı mərhələləri və əsasları, bu işdə mövcud ziddiyyətlər və problemlər, daxili və xarici siyasətinin başlıca istiqamətləri dərinlən təhlil edilir və bu dövr tarixi-siyasi baxımdan tam obyektivlik və həqiqət meyarları ilə qiymətləndirilir.

Məsələn, YUNİSEF təşkilatında uşaqların həyatı, müdafiəsi və inkişafına dair BMT Bəyannaməsinin imzalanması mərasimində çıxış (27 sentyabr 1994-cü il); Tələbə qəbulu respublikanın həyatında mühüm hadisədir (Ali və orta ixtisas məktəblərinə qəbulla əlaqədar Prezident aparatında keçirilmiş müşavirədə giriş və yekun sözü - 2 avqust 1994-cü il), Mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracağıq; Təhsilin inkişafında dövlət qayğısı, Müstəqilliyimizi qoruyub saxlamaq üçün xalqımızın milli və mənəvi birliyini təmin etməliyik, Dövlət dili milli-mənəvi sərvətimizdir və s. Ayrı-ayrılıqda çap olunmuş əsərlərini nəzərdən keçirdikdə gənclərimizin mənəvi-əxlaqi və vətənpərvərlik tərbiyəsi ilə əlaqədar «Allahın yolunda hamımız bir olaq» (1993), «Azərbaycan xalqının

hünəri əbədi yaşayacaqdır» (1995), «Müstəqil Azərbaycan Respublikası Gənclərinin I Forumunda Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin nitqi» (1996), «Azərbaycan prezidentinin gənclərlə görüşü (1 fevral 1997-ci il)» (1997), «Biz öz yurdumuza qayıdacağıq: Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin Xocalı, Kəlbəcər, Şuşa, Laçın, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonları ictimaiyyəti nümayəndələri ilə görüşlərinin materialları» (1997), «Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında» (1998), «Dünya azərbaycanlılarına» (1998), «Dinimiz xalqımızın milli-mənəvi sərvətidir» (1999), «Ədəbiyyatın yüksək borcu və amalı» (1999), «Yeni Azərbaycan Partiyasının hər bir üzvü dövlətimizin, Azərbaycan prezidentinin siyasətinin həyata keçirilməsində mübariz insan, mübariz əsgər olmalıdır» (1999), «Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayırıcında» (2001), «Yeni Müstəqil Azərbaycan uğrunda!» (2001), «Azərbaycançılıq – birliyimizin əsasıdır» (2002) və s. diqqətimizi cəlb edir.

Tərtibçi-müəlliflərin araşdırmaları nəticəsində məlum olmuşdur ki, 1969-2003-cü illər ərzində H.Əliyevin 209 adda kitabı nəşr edilmişdir. Onlardan 118-i Azərbaycan, 83-ü rus, qalanları isə müxtəlif xarici dillərdədir. Müstəqillik dövründə Azərbaycan dilində çap olunmuş 50 adda kitabın 16-nı çoxcildli əsərlər təşkil edir.

Bibliografik məlumat kitabının «Heydər Əliyev haqqında ədəbiyyat» adlanan III hissəsində 8 yarımbölmənin verilməsi onun dəyərini daha da artırır. Bu bölmələr: «Böyük həyat yolundan səhifələr», «Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçiliyinin memarıdır», «Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında Heydər Əliyev mərhələsi», «Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının neft strategiyası», «Heydər Əliyev irsində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı məsələləri», «Heydər Əliyev və Azərbaycanda elm, təhsil, mədəniyyət və incəsənətin inkişafı», «Azərbaycan ədəbiyyatında Heydər Əliyev surəti», «Heydər Əliyev beynəlxalq aləmdə» adlanır ki, bu da gənclərimizin mənəvi-əxlaqi və vətənpərvərlik tərbiyəsində, Heydər Əliyev irsinin öyrənilməsində əhəmiyyətini artırır.

«Böyük həyat yolundan səhifələr» bölməsində cəmi 65 adda: 51 adda Azərbaycan dilində, 9 adda rus dilində, 3 adda ingilis dilində, 2 adda türk dilində;

«Heydər Əliyev Azərbaycan dövlətçiliyinin memarıdır» bölməsində cəmi 95 adda: 80 adda Azərbaycan dilində, 9 adda rus dilində, 4 adda ingilis dilində, 1 adda türk dilində, 1 adda fars dilində;

«Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında Heydər Əliyev mərhələsi» bölməsində 27 adda Azərbaycan dilində;

«Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının neft strategiyası» bölməsində cəmi 29 adda: 15 adda Azərbaycan dilində, 6 adda rus dilində, 8 adda ingilis dilində;

«Heydər Əliyev irsində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı məsələləri» bölməsində 5 adda Azərbaycan dilində;

«Heydər Əliyev və Azərbaycanda elm, təhsil, mədəniyyət və incəsənətin inkişafı» bölməsində cəmi 26 adda: 25 adda Azərbaycan dilində, 1 adda rus dilində;

«Azərbaycan ədəbiyyatında Heydər Əliyev surəti» bölməsində cəmi 23 adda: 22 adda Azərbaycan dilində, 1 adda türk dilində.

Bu bölmədə Heydər Əliyev haqqında yazılmış şeirlər, poemalardan parçalar və ayrı-ayrı şəxslərin ürək sözləri adlanan «Tale ulduzu» adlı kitabın təsviri verilmişdir. Burada 83 nəfər müəllifin əsərlərinin sərlövhələri açılmışdır ki, bu da sahə mütəxəssislərinin informasiya təminatında çox mühüm əhəmiyyətə malikdir (S. 390, mənbə 475).

«Heydər Əliyev beynəlxalq aləmdə» bölməsində cəmi 64 adda: 44 adda Azərbaycan dilində, 11 adda rus dilində, 6 adda ingilis dilində, 1 adda türk dilində, 1 adda gürcü dilində olan ədəbiyyat öz əksini tapmışdır.

IV hissədə verilmiş «Heydər Əliyevin əsərlərinin əlifba göstəricisi» və «Müəlliflərin əlifba göstəricisi» adlı yardımçı göstəricilər biblioqrafik məlumat kitabından istifadəni asanlaşdırır və istənilən ədəbiyyatın tez bir zamanda müəyyənləşdirilməsinə kömək göstərir.

544 mənbəni özündə birləşdirən məlumat kitabında «Dünyanın və Azərbaycanın görkəmli siyasətçiləri, elm və mədəniyyət xadimlərinin Heydər Əliyev haqqında fikirləri»nin də verilməsi diqqətəlayiqdir.

Biblioqrafiyaşünas alim, professor Zöhrab Əliyevin qeyd etdiyi kimi «Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı» universal xarakterli biblioqrafik informasiya mənbələri silsiləsinə aiddir. Yəni kitab biblioqrafik informasiya ilə yanaşı, elmi-publisistik informasiyanı da özündə birləşdirir və bu da onun informasiya potensialını gücləndirir (5).

«Ön söz»ün müəllifi professor A.Məhərrəmovun qeyd etdiyi kimi, möhtərəm prezidentimiz haqqında diqqətinizə çatdırılan bu bibliografik məlumat kitabı digər analoji nümunələrdən kəskin surətdə fərqlənir. Hər hansı yazıçı, alim, incəsənət xadimindən yazılan bibliografiyalardan həmin sahə ilə bilavasitə bağlı olan insanlar istifadə edirlər. Heydər Əliyev haqqında olan bu məlumat kitabı isə hamının istifadə edəcəyi bir topludur. Çünki möhtərəm prezidentimizin ömür yolu və yaradıcılığı həyatın bütün sferalarını əhatə edir və o, zaman-zaman ədəbiyyatdan ədəbiyyatçı qədər, elmdən alim qədər, sənətdən sənətsünas qədər xəbərdar olan, həm də cəmiyyətin inkişafında roluna görə bu sənət bilicilərindən xeyli irəlində olan şəxsiyyətdir. Odur ki, bu əsər hamının, bütün oxucuların, xüsusən də gənclərin stolüstü kitabına çevriləcək və bundan sonra neçə-neçə nəsillər Heydər Əliyevin zəngin irsindən bəhrələnəcəkdir (11, s. 23) . Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, müstəqil Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafında və möhkəmləndiril-məsində misilsiz rolu olan Heydər Əliyev irsinin bibliografiyaşdırılması sahəsində ilk addım olan «Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı»nın Azərbaycan, rus və ingilis dillərində elektron diski də hazırlanmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslan K. *Heydər Əliyev irsi maraqla öyrənilir // Azərbaycan. – 2003. – 9 noyabr. – S.2.*
2. *Azərbaycanın özü kimi əbədi («Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı» haqqında) // Bakı Universiteti. – 2003. – 19 dekabr. – S.8.*
3. *BDU dünya şöhrətli məzununun yubileyini qeyd etdi / «Heydər Əliyev: Bibliografik məlumat kitabı»nın təqdimat mərasimi keçirildi // Bakı Universiteti. – 2003. – 14 iyun. – S.2.*
4. *Əliyev Z.H. Ümumi bibliografiyaşunaslıq: Dərs vəsati.-B.:Bakı Universiteti nəşriyyatı,2001.- 145 s.*
5. *Əliyev Z., İsmayılov N. Azərbaycan bibliografiyasını zənginləşdirən dəyərli töhfə: Dünyanın görkəmli dövlət xadimləri // Respublika. – 2003. – 13 iyun. – S.1; 2.*
6. *Əsədzadə Ü. «Heydər Əliyev: Bibiloqrafik məlumat kitabı» / BDU-da prezidentin yubileyi münasibətilə yeni kitab nəşr olunub // Yeni Azərbaycan. – 2003. – 8 may. – S.8.*

7. *Heydar Aliyev: Biblioqrafik refernce book / Compiled by: A.A.Khalafov, S.A.Sadiqova; Editor and preface A.M.Maharramov. – B.: Baku University Press, 2003. – 455 p.*
8. *Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı / Tərt. edənlər: A.A.Xələfov, S.A.Sadiqova; Red. və ön sözün müəllifi A.M.Məhərrəmov. – B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2003. – 434 s.*
9. *Гейдар Алиев: Библиографический справочник / Составители: А.А.Халафов, С.А.Садыгова; Ред. и автор выступ. слова А.М.Маггеррамов. – Б.: Издательство Бакинского Университета, 2003. – 446s.*
10. *Qocayeva A. Dəyərli töhfə / Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı haqqında // İki sahil. – 2003. – 9 may. – S.5.*
11. *Məhərrəmov A.M. Azərbaycan intibahının böyük memarı // Heydər Əliyev: Biblioqrafik məlumat kitabı. – B.: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2003. – S. 5-28.*

Солмаз Садыгова

ЗНАЧЕНИЕ КНИГИ «ГЕЙДАР АЛИЕВ: БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК» В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖЬ В НАЦИОНАЛЬНОМ ДУХЕ

РЕЗЮМЕ

В статье отмечается значение библиографического справочника, которая издана в высшем полиграфическом уровне к 80-летию общенационального лидера Азербайджана Гейдара Алиева, что впервые это книга из серии «Видные государственные деятели мира» первый шаг в области библиографировании наследие сыгравшего бесподобную роль в развитии и в укреплении государство независимого Азербайджана Гейдара Алиева. Говорится о значении этого фундаментального пособия в изучении наследие Гейдара Алиева.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ BIBLIOQRAFIYASININ MEYDANA GƏLMƏSİNDƏ SƏNƏD- İNFORMASIYA AXINI VƏ KÜTLƏSİ ƏSAS AMİLDİR

Yazı və dilin, ədəbi bədii prosesin, incəsənət və estetikanın, nəhayət, mətbuatın inkişafı ilə bağlı olan Azərbaycan ədəbi-bədii bibliografiyası müasir səviyyəyə çatana qədər olduqca uzun və mürəkkəb inkişaf yolu keçmişdir.

Bu inkişaf yolunun bütün mərhələlərində həlledici amil bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində meydana gələn formalaşan sənəd və informasiya axını və cəmiyyətdə həmin sənəd və informasiyaya tələbat olmuşdur.

Məlumdur ki, bütün sahələrdə sənəd-informasiya axını vahid sistem olub özündə əlaqələndirilmiş qaydada istehlakçı, sənəd (əlyazması, kitab, dövrü və ardı davam edən nəşrlər, elektron nəşrləri, audiovizual materiallar və s.) informasiya anlayışlarını birləşdirir.

Professor Zöhrab Əliyevin qeyd etdiyi kimi, «Sənədlər və informasiya tələbatçıları arasında bəşəriyyətin topladığı möhtəşəm sənəd yığımından daha mütərəqqi və səmərəli istifadə olunmasına təsir göstərən vasitəçilərdən biri də bibliografiyadır» (3.-s.19).

Bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq sahəsində bibliografik fəaliyyətin ən mühüm nəticəsi bibliografik informasiyadır ki, bu da yalnız sənəd axınının və ona olan tələbatın mövcudluğu şəraitində mümkün ola bilər.

Azərbaycanda ədəbi-bədii bibliografiyanın sənəd axınının tarixi qədimdir. Hələ orta əsrlərdə meydana gələn bədii əsərlərdə, təzkirələrdə, səyahətnamə və salnamələrdə, qamus, bəyaz və s. əsərlərdə ədəbi-bədii sənəd kütləsinin ilk rüşeymləri nəzərə çarpır. Belə sənədlərdə bədii obrazlarla yanaşı, şair və yazıçıların həyatı haqqında məlumatlar verilir, əsərlərindən nümunələr gətirilir, onların yaranma tarixi, məzmunu, bədii xüsusiyyətləri, ayrı-ayrı surətlər haqqında danışılır. Təzkirələrdə bəzən şairlərin yaradıcılığı haqqında mülahizələr də söylənir.

Azərbaycanda ədəbi-bədii sənəd kütləsinin formalaşması və təşəkkülündə X.Təbrizi, Ə.Xaqani, N.Gəncəvi, İ.Nəsimi, M.Füzuli, M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani və başqa mütəfəkkirlərin əsərləri çox

böyük rol oynamışdır. Onlar öz əsərlərində bədii obrazlarla yanaşı, sözün qüdrəti, ədəbiyyatın mənəvi estetik və ictimai, tərbiyəvi rolu, şeir sənətinin sirləri haqqında qiymətli fikirlər söyləmişlər.

Müasir mənada ədəbiyyatşünaslıq elminin, onun sənəd və informasiya axınının formalaşması M.F.Axundovun elmi yaradıcılığı və onun əsərləri ilə bağlıdır.

«Fehristi kitab» (1859), «Nəzm və nəsr haqqında», «Tənqid risaləsi» (1862), «Kritika», «Yüksək İrənin «Millət» qəzetinin minfisənə», «Mirzə Ağanın pyesləri haqqında kritika» (1871) məqalələrində, «Kəmalüddövlə məktubları» (1865) məşhur fəlsəfi əsərində, habelə bir sıra məktublarında M.F.Axundov ədəbiyyatda realizm, xalqilik, müasirlik, sənətkarlıq və bədii yaradıcılığın başqa mühüm məsələlərinə dair qiymətli fikirlər söyləmiş, bədii yaradıcılığın vəzifələrini müəyyənləşdirməyə çalışmışdır.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda ədəbi-bədii sənəd kütləsinin formalaşması N.B.Zərdabi, N.Nərimanov, Ə.Hüseynzadə, F.B.Köçərli, C.Məmmədquluzadə, S.Hüseyn, A.Şaiq, N.Çəmənəmənli, S. Mümtaz və başqa mütərəqqi elm və mədəniyyət xadimlərinin əsərləri ilə zənginləşmişdir.

Ölkədə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyasının sənəd və informasiya bazasının inkişafında Firudin Bəy Köçərlinin əsərlərinin xüsusi əhəmiyyəti vardır.

F.B.Köçərli tərəfindən Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair yazılmış ilk əsərlərə «Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı» (rusca, 1903), «Mirzə Fətəli Axundov» (1911) nümunə göstərmək olar.

XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın sənəd və informasiya axınında müxtəlif tipli məktəblər üçün tərtib edilmiş dərsliklər və dərs vəsaitlərinin xüsusi çəkisinin artımı nəzərə çarpırdı.

Azərbaycan ictimai fikrinin tarixində maarifçiliyin yaranması və inkişafı məhz bu dövrlə bağlıdır. Maarifçilərin başlıca qayəsi cəmiyyətin tərəqqisində ilk növbədə ağılın, idrakın gücünə əsaslanmaq idi. Onlar bir tərəfdən elm, maarif və mədəniyyətin, xalq kütlələri arasında yayılmasına çalışır, digər tərəfdən geriliyə, cəhalətə qarşı barışmaz mübarizə aparırdılar.

XIX əsrin birinci yarısında Azərbaycanın ayrı-ayrı şəhərlərində-Şuşa (1838), Şəki (1831), Bakı (1832), Gəncə (1833), Şamaxı (1837) və Naxçıvan (1837) qəza məktəbləri açılmış (1.-S.24.) və bu məktəblərdə

dil, hesab, coğrafiya və şəriət dərsləri ilə yanaşı, ədəbiyyat dərsi də tədris edilirdi. Belə bir dövrdə yeni üsullu dünyəvi təhsil verən məktəblər üçün dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanması bir tərəfdən gənc nəslin təhsil və tərbiyəsi məqsədini güdürdüsə, digər tərəfdən Azərbaycan ədəbiyyatının nümunələrinin toplanıb nəşr olunmasına və bununla da ədəbi fikrin sənəd kütləsinin formalaşması üçün zəmin yaradırdı.

XX əsrin birinci rübü Azərbaycan ictimai fikri tarixində yeni mərhələ kimi tarixən qısa olsa da, bu dövr özünün mürəkkəbliyi və təlatümlü olması ilə seçilir.

Əsrin əvvəlləri milli şüurun oyanması, elm, maarif və mədəniyyətin çiçəklənməsi dövrü kimi xarakterizə edilə bilər. Bu illərdə bir-birinin ardınca maarif ocaqları, xeyriyyə cəmiyyətləri, nəşriyyatlar, kitabxanalar yaradılırdı. Milli dilin, ədəbiyyatın tədris olunduğu məktəblərin sayı durmadan artırdı. Belə bir xeyirxah və nəcib işə maarifçi-demokrat yazıçılar, ictimai xadimlər və mətbuat ətrafında toplaşan tərəqqipərvər ziyalılar və müəllimlər yaxından kömək edir, əllərindən gələni əsirgəmirtilər. N.Nərimanov, C.Məmmədquluzadə, R.Əfəndiyev, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev, S.S.Axundov, F.Köçərli, Ü.Hacıbəyov, A.Şaiq, A.Səhhət, S.M.Qənizadə, M.Mahmudbəyov kimi yazıçı və müəllimlərin bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığa dair əsərləri ədəbi-bədii bibliografiyanın sənəd kütləsinin formalaşmasında xüsusi mərhələ təşkil edir.

Bu baxımdan Abdulla Şaiqin 1912-ci ildə nəşr etdirdiyi «Gülzar» (7) dərsliyi öz məzmunu, həcmi və mükəmməl tərtibi ilə seçilir. Burada M.Füzuli M.F.Axundov, M.P.Vaqif, S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir və A.Səhhət kimi görkəmli Azərbaycan sənətkarlarının əsərlərinin təhlilinə geniş yer verilmiş, onların yaradıcılıq xüsusiyyətləri, ədəbiyyat və mədəniyyət tarixindəki xidmətləri qiymətləndirilmişdir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi A.Şaiqin bu kitabı Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair ilk dərslik kimi qeyd oluna bilər.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyasının sənəd və informasiya bazasının təşəkkülündə dövrü orqanlar və xüsusən ədəbi və bədii jurnallar və məcmuələr müstəsna əhəmiyyətə malikdirlər.

Ölkəmizdə dövrü orqanların yaranması tarixinin öyrənilməsi bizə belə bir fikrin irəli sürülməsinə imkan verir ki, Azərbaycanda ilk ədəbi-

bədii jurnallar «Fyüzat» (1906-1907) və «Yeni Fyüzat» (1910-1911) olmuşdur.

Hər iki jurnal həftəlik ədəbi-siyasi və ictimai jurnal olaraq öz səhifələrində Azərbaycan ədəbiyyatından nümunələrlə yanaşı ədəbiyyat tarixinə, dünya ədəbiyyatı nümunələrinə həsr edilmiş yazılar dərc edirdi.

Jurnalların səhifələrində M.Ə.Sabir, H.B.Zərdabi, M.Hadi, H.Cavid, A.Şaiq, Ə.Müznib, Namiq Kamal, S.S.Axundov, M.H.Qüdsi, R.Əfəndiyev, Y.Məlikov, Məmməd Əmin Rəsulzadə və başqalarının bədii əsərləri, siyasi yazıları və ədəbiyyat mövzusunda publisistik və ədəbi tənqidi məqalələri dərc edilmişdir.

1906-cı ildən nəşrə başlayan «Molla Nəsrəddin» jurnalı Azərbaycanda demokratik ədəbiyyatın və ədəbiyyatşünaslıq fikrinin inkişaf etməsində müstəsna rol oynamışdır. Bu orqan sırf ədəbi-bədii jurnal olmasa da öz ətrafında XX əsrin ədəbi-bədii ictimaiyyətinin əsas nümayəndələrini toplaya bilmişdir. Onların sırasında görkəmli Molla Nəsrəddinçilər adi ilə məşhur olan C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ö.F.Nemanzadə, Ə.Haqverdiyev, M.S.Ordubadi, Ə.Nəzmi, Ə.Qəmküsar, Salman Mümtaz, F.Köçərli, Ə.Müznib və başqa tanınmış ədiblər var idi.

Molla Nəsrəddinçilər Azərbaycan və dünya ədəbi-bədii irsindən, milli ədəbiyyatımızın çoxəsrlik tarixi ənənələrindən səmərəli istifadə etməklə bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın sənəd bazasının zənginləşməsində böyük tarixi rol oynamışlar.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda xüsusi olaraq məktəb və maarifçilik məsələlərinə xidmət edən «Dəbistan» (2), «Rəhbər» (6), «Məktəb» (4) jurnalları təlim-tərbiyə məsələləri ilə yanaşı məktəbdənkənar mütaliə məsələləri ilə əlaqədar ədəbiyyatşünaslıq problemləri və xüsusən uşaq ədəbiyyatına həsr edilmiş nəzəri-metodik materialların dərc edilməsini diqqət mərkəzində saxlayırdı.

«Dəbistan» jurnalının əhəmiyyətindən bəhs edən N.Nərimanov «İrşad» qəzetinin 1906-cı il 9 mart sayında yazırdı: «Bu vaxtadək kitabsızlıqdan uşaqlarımız zərərli, əqidəni pozan kitablar oxuyub naəlac qalmışlar. «Dəbistan» isə bu tövr kitabların aradan götürülməyinə səbəb olub, zamanəmizə lazım olan məlumatlar verməyini gözləyirik» (5.-s.90).

Jurnalda Azərbaycan ədəbiyyatından verilən nümunələr rus, şərq və ədəbi Avropa ədəbiyyatından tərcümələrlə yanaşı dünya ədəbiyyatı

klassikləri, o cümlədən Puşkin, Lermontov, Tolstoy, Sədi, Höte, Hüqo, Cami, Əbu Əli İbn Sina, Nəvai, Hafiz və b. haqqında ədəbi-tənqidi xarakterli yazılar da dərc edilirdi. Bu ənənə «Rəhbər» jurnalı tərəfindən də geniş miqyasda həyata keçirilirdi. «Rəhbər» jurnalının nəşiri, görkəmli maarif xadimi M.R.Mahmudbəyov jurnalın birinci nömrəsində «İfadeyi-məram» adlı baş məqaləsində yazırdı:

«Məqsədimiz... milli ədəbiyyatdan xəbərdar olmasına əlimizdən gələn qədər rəhbərlik etməkdir» (5.-s.90).

Yuxarıda göstərdiyimiz dövrü nəşrlərlə yanaşı XIX əsrin sonu və XX əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanda nəşr olunmuş bir çox jurnal və qəzetlərdə də xeyli bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq materialları dərc olunaraq ölkədə bu informasiya kütləsinin zənginləşməsinə səbəb olmuşdur. Bu baxımdan «Kəşkül» (1883-1891), «Bəhlul» (1907), «İşıq» (1911-1912), «Kəlniyyət» (1912-1913), «Leylək» (1914), «Qurtuluş» (1915), «Mədəniyyət» (1920), «Məşəl» (1919), «Tartanpartan» (1918), «Tuti» (1914-1917), «Həqayiq» (1907), «Şeypur» (1918-1919), «Şəlalə» (1913-1914) kimi jurnallarda və eləcə də «Əkinçi» (1875-1877), «Təkamül» (1906-1907), «Burhani-Tərəqqi» (1906-1908), «Dirilik» (1914-1916), «Doğru söz» (1916-1917), «Ziya» (1879-1880), «Ziyayi Qafqaziyyə» (1880-1884), «İrşad» (1905-1907), «Yeni İrşad» (1911-1912), «İstiqlal» (1919-1920), «İşçi və mədəniyyət» (1919), «Mədəniyyət» (1920), «Məlumat» (1911), «Nicat» (1910-1912), «Sədayi vətən» (1911-1912), «Sədayi Qafqaz» (1915-1916), «Şərqi Rus»(1903-1905), «Şəhabi sadıq» (1911) və digər qəzetlərdə ədəbi-bədii əsərlər Azərbaycan, rus və dünya şair və nasirlərinə həsr olunmuş elmi, publisistik və məlumat xarakterli yüklərlə yazı dərc edilmişdir.

Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslığın sənəd və informasiya kütləsinin XX əsrin əvvəllərinə qədər təşəkkülünün qısa tarixçəsi sübut edir ki, hələ qədim və orta əsrlərdən başlayaraq XX əsrin üçüncü onilliyinin əvvəlinə, daha doğrusu Azərbaycanda 1920-ci il bölgəvi çevrilişinə qədərki dövrdə bu sənəd kütləsi dövrdən-dövrə, əsrdən-əsrə inkişaf edərək ədəbi-bədii bibliografiyanın sənəd bazası üçün zəmin yaratmışdır. Bu iş xüsusən XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində daha geniş vüsət almışdır.

XX əsrin 20-ci illərindən başlanan sovet dövrü Azərbaycanın elmi, mədəniyyəti və iqtisadiyyatının bütün sahələrində olduğu kimi bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyasının sənəd və

informasiya kütləsinin inkişaf edib formalaşmasında da keyfiyyətə yeni mərhələ olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. I c.-B.: EA nəşriyyatı, 1960.-524 s.*
2. *Dəbistan: Uşaqlar və müəllimlər üçün həftədə bir dəfə nəşr olunan jurnal /Naşiri və red. Ə. Cəfərzadə, M. Ə. Əfəndizadə.-B., 1908.-16 s.*
3. *Əliyev Z.H. Biblioqrafik informasiya və onun elmi mahiyyəti // Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya.-1998.-№1.-S.17-24*
4. *Məktəb: Müəllimlər və şagirdlər üçün iki həftədə bir dəfə nəşr olunan əxlaqi, ədəbi, elmi jurnal.-B., 1920.-16 s.*
5. *Namazov Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı.-B., 1983.- 290 s.*
6. *Rəhbər: Aylıq sayla, ictimai və ədəbi-pedaqoji jurnal // Naşiri və red. M. Mahmudbəyov.-B., 1907.-12 s.*
7. *Talıbzadə A.Ş. Gülzar.-B.: Orucov qardaşlarının elektrik mətbəəsi.-1912.-287 s.*

Сима Исмаилова

ДОКУМЕНТАЛЬНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ПОТОК И МАССИВ ОСНОВНОЙ ФАКТОР ВОЗНИКНОВЕНИЯ ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКОЙ БИБЛИОГРАФИИ

РЕЗЮМЕ

В статье в кратке рассматривается история возникновения литературоведения в Азербайджане как науки и становление потока документов по этой тематике. Особое внимание уделено периодическим изданиям большое количество которых издавались на рубеже XIX-XX веков.

Nigar Məmmədova
Magistrant

SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA TƏMİNATI: PROBLEMLƏR, VƏZİFƏLƏR

İnsan cəmiyyəti meydana gəlidiyi vaxtdan etibarən tədriclə inkişaf edir. İnkişafın bir mərhələsi digərini, daha mütərəqqi formanı əvəz edir. Bu zaman cəmiyyətin məhsuldar qüvvələri inkişaf etdikcə, mövcud sosial-iqtisadi münasibətlər sistemi də dəyişir və yeniləri ilə əvəz olunur. İqtisadi münasibətlər sisteminin əsasında xüsusi mülkiyyətin durduğu cəmiyyətlərin birinin digərini əvəz etməsi təkamül yolu ilə baş verir. Belə bir şəraitdə iqtisadiyyat keçid vəziyyətində olur və tədriclə mövcud təsərrüfat forması yeni iqtisadi sistemlə əvəz olunur. Keçid vəziyyətində olan iqtisadiyyat «keçid iqtisadiyyatı» adlanır.

Azərbaycan Respublikasının yeni iqtisadi sistemə, real bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə qarşıda duran mühüm proqram vəzifələr sırasında xüsusi sahibkarlıq fəaliyyətinin bərqərar olması və inkişaf etdirilməsi özünəməxsus əhəmiyyət kəsb edir.

Sivil bazar iqtisadiyyatına keçmək və onu inkişaf etdirməyin ən mötəbər yolu ilk növbədə xüsusi sektorun, azad sahibkarlığın inkişafıdır. Hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət sektorunun iqtisadiyyatda məvqeyi müxtəlifdir: 5%-dən 30-40%-ə qədərdir. Deməli, yerdə qalan hissə xüsusi, fərdi sahibkarlığa məxsusdur. Müxtəlif ölkələrin iqtisadiyyatında dövlət sektoru ilə xüsusi sahibkarlıq fəaliyyəti arasında nisbət elə optimal dərəcədə olmalıdır ki, o, ümumi iqtisadi inkişafın dinamikliyini mümkün olan müvazinətdə saxlamağı bacarsın (3, s. 210-212).

Hər hansı bir cəmiyyət, sosial-iqtisadi quruluş dəyişməyə üz qoyduqda ilk əvvəl onun iqtisadi əsası, yəni mülkiyyət forması, onunla bağlı münasibətlərin dəyişməsi prosesi başlayır. Odur ki, respublikamızda ilk əvvəl bu və ya digər mühüm sahələri əhatə edən islahatlar və bunları ifadə edən hüquqi qanunvericilik aktlarının qəbuluna başlandı və dövlət mülkiyyəti obyektlərinin özəlləşdirilməsi pilləli proqramlarla həyata keçirildi. I proqram 1995-ci ildən

fəaliyyətdə oldu. Bu proqramla müəssisə və obyektlərin özəlləşdirilməsi sahəsində mühüm addım atılmış, 2001-ci il yanvarın sonunadək 23230 kiçik müəssisə və obyekt, 1183 iri müəssisə və obyekt özəlləşdirilmişdir(3,s. 210-212). 2003-cü ilin yekunlarına əsasən isə ölkəmizdə 3687 kommərsiya qurumu, o cümlədən 243 xarici investisiyalı təşkilat qeydiyyatdan keçmişdir(2).

Hal-hazırda müstəqil Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı, onun investisiya təminatının daha da yaxşılaşdırılması ölkə başçısının diqqət mərkəzindədir və ümummillii lider H.Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş Azərbaycanın yeni iqtisadi siyasət kursu prezident İ.Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

Müasir dövrdə hər hansı sahəyə dair konkret informasiyasız keçinmək qeyri-mümkündür. Tələbatçı peşəkar fəaliyyətində mütləq hansısa informasiyaya ehtiyac duyur və biblioqrafik informasiyaya olan tələbat da bu ehtiyacdən yaranır. İnformasiyaya olan tələbat tələbatçını lazımi informasiyanı özündə əks etdirən sənədin axtarışına sövq edir və bu axtarışda informasiya maneələri mövcud olduqda biblioqrafik informasiyaya ehtiyac meydana çıxır. Biblioqrafik informasiya mütləq sənədlərlə bağlı olur və bilavasitə sənədlərlə bağlı olan informasiya haqqında informasiyanı özündə əks etdirir.

Hazırda dünyada informasiya texnologiyalarının yaradılması və tətbiqinə böyük əhəmiyyət verilir. 2003-cü il dekabrın 10-11-də Cenevrədə keçirilən İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Dünya Sammitində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının vətəndaş cəmiyyətinin, iqtisadiyyatın inkişafında rolu vurğulanmış və qeyd olunmuşdur ki, inkişaf etmiş cəmiyyətdə insanların informasiya almaq imkanının genişlənməsinə və bu prosesin operativliyinə nail olunmalıdır(1).

Respublikamızda artıq on ildir ki, fəaliyyət sahəsi kimi hüquqi baxımdan təsdiq olunmuş sahibkarlıq fəaliyyətində lazımi informasiyanın, yeniliyin vaxtılı-vaxtında və operativ şəkildə əldə olunması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, hər bir sahibkar öz işində lazım olan informasiyanı digərlərindən daha tez əldə etməyə can atır, bununla da həm azad rəqabətə, həm də keyfiyyətli nəticəyə imkan yaradır. Bu baxımdan lazımi məlumatın daha tez və kompleks şəkildə əldə olunmasında İnternet və biblioqrafik məlumat bazalarının rolu əvəzsizdir.

Bazar iqtisadiyyatının ayrılmaz atributu olan sahibkarlıq fəaliyyətinin respublikamızda daha sürətlə inkişaf etməsi, bu fəaliyyətlə məşğul olan subyektlərin sayının artması sahibkarlığın informasiya təminatı sisteminin də formalaşdırılması və təkmilləşdirilməsinə tələbat yaratmışdır. Hələ 1999-cu il aprelin 6-da Dövlət Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəmində «Azərbaycanda işgüzar informasiya sisteminin formalaşması» mövzusunda seminar-müşavirə keçirilmişdir (4). Müşavirədə bildirilib ki, kiçik və orta sahibkarlıq üzrə informasiya ehtiyatlarının strukturu açıqlanmalı və sahibkarlıq fəaliyyətinə yeni başlayan hər bir şəxsin öz məşğuliyyətinin mümkün nəticələri haqqında qabaqcadan təsəvvürü olmalıdır (4).

Təbii ki, istənilən fəaliyyət sahəsinin, o cümlədən sahibkarlığın informasiya təminatında ilkin sənədlər və onlar haqqında ikinci dərəcəli informasiya mənbələri- bibliografik vəsaitlərin böyük rolu var.

Çox təəssüflər olsun ki, hal-hazırda bibliografik informasiya təminatı sahəsində ən böyük problem Azərbaycan çap məhsulunun tam bibliografik əksinin olmamasındadır. 1988-ci ildən dövlət qeyd bibliografiyasının əsas mərkəzi olan Kitab Palatasının nəşr etdiyi «salnamələr»in nəşri dayandırılmışdır. Eləcə də ayrı-ayrı sahələrin, məsələn sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan mütəxəssislərin bibliografik informasiya ilə təminatına xidmət edəcək retrospektiv və mövzu göstəricilərinin nəşri ilə əlaqədar böyük çətinliklər mövcuddur. Azərbaycanda baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər informasiya fəaliyyəti sahəsində daha yeni münasibətlərə və formalara keçidin zəruriliyini qarşıya məqsəd qoyur. Bu baxımdan respublikamızda bilavasitə sahibkarlıq fəaliyyətinə dair informasiya ehtiyatlarının məzmunu və mahiyyəti açıqlanmalı, sahibkarlığın bibliografik informasiya təminatı müasir dünya standartları səviyyəsində təşkil olunmalıdır. Lakin ilkin sənədlərə dair bibliografik informasiya vəsaitlərinin nəşri də aktual olaraq qalır. İnformasiyanın elektron nəşr formasında hazırlanması və istifadəsi nə qədər müasir və operativ olsa da, mütəxəssislərin bibliografik informasiya ilə təmin edilməsi işində ənənəvi bibliografik vəsaitlərin rolunu heç də azaltmır. Ənənəvi formada çap edilən bibliografik vəsaitlər illər keçdikdən sonra belə bibliografik informasiya tələbatçısına lazım olan informasiyanı çatdırıa bilər.

Bu baxımdan respublikamızda hələ formalaşmaqda olan sahibkarlıq fəaliyyəti və bu fəaliyyətlə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərin lazımi informasiya ilə vaxtında və operativ təmin olunması üçün sahibkarlıq fəaliyyətinə dair ilkin sənədlərin və informasiya ehtiyatlarının məzmunu və mahiyyətinə uyğun olaraq bibliografik informasiya vəsaitlərinin yaradılması və avtomatlaşdırılmış bibliografik məlumat bazalarının təşkili problemi mütləq öz həllini tapmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Cenevrədə informasiya cəmiyyəti üzrə dünya sammiti öz işinə başlamışdır// Respublika.-2003.-11 dekabr
2. Elmanoğlu S. Sahibkarlığın inkişafı mühüm dövlət siyasətidir // Azərbaycan.-2004.-16 aprel
3. İqtisadi nəzəriyyə: Dərslük/ Elmi red.: T.S.Vəliyev, Ş.S.Qafarov.- B.: BUN, 2002.-514 s.
4. İşgüzar informasiya sahibkarın fəaliyyəti üçün mühüm şərtidir: Dövlət Antiinhisar Siyasəti və Sahibkarlığa Kömək Komitəsində «Azərbaycanda işgüzar informasiya sisteminin formalaşması» mövzusunda keçirilən seminar-müşavirə haqqında// Azərbaycan.-1999.-7 aprel

Нигяр Мамедова

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИЕЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА: ПРОБЛЕМЫ И ЗАДАЧИ

РЕЗЮМЕ

В связи с формированием и развитием предпринимательской деятельности в Азербайджанской Республике, появилась проблема в области оперативного и комплексного библиографического обеспечения информационных потребителей. В статье определены и отражены важнейшие проблемы и задачи в названной сфере.

KİTABŞÜNASLIQ

Ramiz HƏMİDOV
Baş müəllim

KİTAB CİLDİNİN İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

Elmin, ədəbiyyatın inkişafı olmadan, əlbəttə ki, ümumilikdə kitab mədəniyyətinin inkişafından danışmaq olmaz. Orta əsrlər Azərbaycan tarixi yüzlərlə alim, mütəfəkkir, şair və sənətcilərin adı ilə zəngindir. Hələ Ərəb xilafətinə qədər Azərbaycanın yazıçı və alimləri alban əlifbası ilə ana dilində xeyli əsərlər yazmış və tərcümə etmişlər. Artıq sübut olunmuşdur ki, «Avesta» başqa dildə (pəhləvi dilində) yazılsa da Azərbaycan ərazisində yaranmış ilk əlyazma kitabıdır. Avestadan xeyli sonra yaranmış dünya şöhrətli abidələrimizdən sayılan «Kitabi – Dədə Qorqud» ilk ana dilli Azərbaycan əlyazma kitabıdır (3, s.19).

Azərbaycan müəllifi tərəfindən yazılmış ilk çap kitabı N.Tusinin «Təhriri-Öqlidis» kitabı hesab olunur.

Orta əsrlər Azərbaycan kitabının əsas müəllifləri – şairlər, lügətçilər, dilçilər, filosoflar, tarixçilər, riyaziyyatçılar, astronomlar və dövlət xadimləri olmuşlar. Lakin demək lazımdır ki, bu dövrdə elm və poeziya, kitabçılıq (xəttatlıq, nəqqaşlıq, cildçilik və s.) və kitabxanaçılıq ayrı-ayrı yaradıcılıq sahələri olsa da, bir çox mütəfəkkir şəxslər öz yaradıcılığında bu sahələri birləşdirirdilər. Şairlər həm də filosof, xəttat, kitabxana sahibləri idilər, bir çox məşhur xəttatlar isə poeziyanın sirlərinə, elmin müxtəlif sahələrinə dərinləndirilmiş adamlar idilər.

Orta əsr müsəlman ölkələrində öyrənilməsi zəruri sayılan on iki fənni (Quran, təfsir, hədis, ədəbiyyat, əruz, coğrafiya, tarix, inşa, xəttatlıq və s.) hamıdan «mükəmməl bilən mənəm, mən» deyən şair, həm də mahir xəttat, bacarıqlı kitab ustası olmuşdur. Xəttatlığı X əsrin məşhur ərəb alimi, xəttatı və dövlət xadimi İbn Müqlədən (ərəb əlifbasına nöqtələri o əlavə etmişdir) yaxşı bildiyini yazmışdır. Kitaba böyük sevgi ilə yanaşan Nizami Gəncəvi «Alıcı olmasa, tanınmaz gövhər» deyir. Kitabın cildi də məzmunu kimi gözəl olmalıdır ki, «məğmun etməsin gövhər satanı».

Hələlik əldə edilən məlumata görə, İran, Türkiyə, İngiltərə, Fransa, Amerika və s. kitabxana və muzeylərində Nizaminin 900-ə qədər cildlənmiş əlyazma əsəri vardır (3, s.16). Professor R.Əliyevin Londonun «İndia offis» kitabxanasında «Sirlər xəzinəsi»nin 1239-cu ildə Gəncədə üzü köçürülmüş və səliqə ilə cildlənmiş bir əlyazma nüsxəsini aşkar etməsi elmdə sensasiya doğurmuşdur. Professor tapdığı əsərlə yanaşı, onun gəncəli xəttatının da əl qabiliyyətini yüksək qiymətləndirmişdir.

M.Füzuli ilə bir dövrdə yaşamış Azərbaycan yazıçısı, alimi, tərcüməçisi, xəttatı və kitab tərtibçisi Xızır Əbdül Hadi oğlu Bəvazici sağ əli ilə şikəst olsa da, sol əli ilə «Gözəl Azərbaycan» – türk nəsxə ilə bir çox kitab yazmışdır. Həmin iri həcmli kitablardan biri Hüseyn Tiflisinin «Ən mükəmməl yuxuyozma» («Kamil-ət-Təbir) kitabıdır. Bəvazici həmin kitab və daha başqa iyirmi kitab əsasında azərbaycanca-ərəbcə-farsca üçdilli izahlı lüğət yazmağa başlamış və onu 1501-ci ildə bitirmişdir. 1547-ci ildə Bəvazici bu kitabı təkmilləşdirərək yenidən köçürmüş və Türkiyə hökmdarı Sultan Süleymana hədiyyə etmişdir. 660 səhifəlik bu kitabda 1470 sözün

izahı verilmişdi. Mətn qara, sərlövhələr qırmızı mürəkkəblə parlaq ipək kağızda yazılmışdır. Kitabın qiymətli daş-qaşlarla bəzədilmiş cildi kim tərəfindən mənimsənildiyindən sonradan ona qara meşin cild çəkilmişdir. Həmin kitab müxtəlif ünvanlardan keçərək dörd əsrdən sonra Azərbaycan EA Əlyazmalar İnstitutunun xəzinəsinə daxil olmuşdur.

Hər bir xalqın yazısı, yazı alətləri, yazı materialları, kitab və kitabxana tarixi dünya mədəniyyəti tarixinin bir qolu, tərkib hissəsidir. Bəşər mədəniyyəti xəzinəsini bir sıra tükənməz incilərlə zənginləşdirilmiş Azərbaycan xalqının da yazı və kitab tarixi çox qədim zamanlara gedib çıxır.

Qədim azərbaycanlılar piktoqrafik işarələr (məzmunun rəsm və ya ardıcılığı ilə verilməsi) bürüncündən çıxıb öz fikirlərini mixi yazı (fonetik əlifbaya qədər istifadə edilən ideoqrafik yazı növü), alban (Azərbaycan) əlifbası, kufi xətti (ərəb əlifbasının bədi xətt növü), ərəb əlifbası, kiril, latın əlifbaları və s. yazı növləri ilə ifadə edənə qədər uzun bir inkişaf yolu keçmişlər.

Orta əsrlərdə Yaxın və Orta Şərq xalqları qamışdan düzəldilmiş qələmdən, Avropa xalqları XIX əsrin birinci yarısındanək lələk qələmdən, Uzaq Şərq ölkələri isə fırçadan istifadə etmişlər (2, s.222).

Bir sıra xalqlar kimi azərbaycanlılar da XIX əsrin sonuna qədər müxtəlif yazı alətlərindən istifadə etmişlər: daş qələm, metal (dəmir, polad), sümük qələm, qrifel (stil), üçkünc taxta qələm, çubuq qələm, lələk, fırça və s.

Azərbaycanlıların istifadə etdikləri yazı materiallarının, professor Ə.Mirəhmədovun dili ilə desək, «müasir çap kitabının ən qədim sələflərinin hələlik bizə məlum olan növləri bunlardır: daş lövhələr, gil lövhələr, tunc lövhələr, qrifel taxtaları (üstünə mum çəkilmiş lövhələr – poliptiklər), ağac qabığı, taxta lövhələr, saxsı, sümük, metal, ipək parça, papirus, perqament (ipək, dana, keçi, balıq, ceyran, bəbir dərisi), kağız Azərbaycanda kitab mətnlərinin və s. yazıların çin sayığı ipək parça üzərində fırça və qara yazılması da indiyə qədər heç kəsin diqqətini cəlb etməmişdir. Çindən Azərbaycana və digər ölkələrə ipək parçalar kəsilmiş və kəsilməmiş şəkildə göndərilirdi. Müəlliflər və xəttatlar onların üstünü yazandan sonra kitab blokları kimi üst-üstə yığıb cildçiliyə verərdilər.

Tarixi mənbələrdən aydın olur ki, birinci minilliyin sonuna qədər məktub və kitab yazmaq, yazılı abidələri cildləmək və s. məqsədlər

üçün daha çox perqamentdən istifadə olunmuşdursa, ikinci minilliyin ilk əsrlərində qələm və fırça sahibləri ilə yanaşı cildçilər də papirus, perqament, adi kağızdan başqa, ipək parçadan da çox istifadə etmişlər. Sultan Məhəmməd Təbrizi, onun oğlu və tələbəsi Məhəmmədi kimi məşhur Azərbaycan kitabçılarının laklı cildlər hazırlamaq, onları bəzəmək işində görkəmli bir usta kimi tanınması da tarixin həmin qaranlıq səhifələrinə aiddir.

Azərbaycan, Şərq və ümumiyyətlə, dünya kitab mədəniyyətinin inkişafında papirus çox mühüm rol oynamışdır. Bir çox xalqlar, məsələn, almanlar indi də kağıza «papier», fransızlar «papye», ingilislər «peyper», latırlar «peypers» deyirlər. Papka sözü də papirus sözündən əmələ gəlmişdir. Bu gün dünyanın bir sıra kitab xəzinələrində xeyli miqdarda yazılı papirus bürmələri saxlanılmaqdadır. Məsələn, Misir, yunan, latın, qibtli, ərəb, aramey, Avropa, fars (pəhləvi), Suriya, gürcü....papirus abidələri dörd min illik inkişaf yolu keçərək zəmanəmizə qədər gəlib çatmışdır.

Eramızdan 100 il əvvəl yunanlar dəridən (perqamentdən) yazı materialı kimi istifadə etmək sirrini kəşf etmiş və onu dünyaya yaymışlar. İlk Azərbaycan şairi, alimi və filosofu Zərdüştün «Avesta» kitabı 12 min inək dərisi üzərində yazılmışdır.

Tarixçi alim İsmayıl Hüseynovun məlumatına görə digər kağız növləri ilə yanaşı, Çin bambuk kağızı da Azərbaycana qədər geniş yayılaraq, tədriclə papirusu və perqamenti sıxışdırıb istehsalatdan çıxarmışdı. Buna baxmayaraq, kitablar yenə də bəbir dərisi və s. perqament növləri ilə cildlənirdi. Kitablar aləmində bir sıra yeniliklər ərəblərin ceyran dərisini və Çinin ipək kağızını bu gün işlətdiyimiz adi kağıza çevirmələrindən sonra mümkün olmuşdur. Bununla belə, bir sıra məlumatlar göstərir ki, Azərbaycan xəttatlarının papirus və perqamentlə əsasən IX-X əsrlərdə vidalaşmalarına baxmayaraq, cildçilər bu kimi davamlı materiallardan uzun müddət istifadə etmişlər.

Orta əsrlərin canlı mətbəələri xəttatlar (kitab üzü köçürənlər), nəqqaşlar, müsəhhihlər (korrektorlar), səhhaflar (bərpaçılar), rəssamlar və müğəllidlər (cildçilər) idi. XI-XIII əsrlərdə Gəncədə kitabxana ilə yanaşı cildxana və xəttatlıq məktəbi də olmuşdur.

Məşhur Herat kitabxanasının işi haqqında yazılan hesabatda kitabxananın əsas fəaliyyət sahələri ilə yanaşı, 18 nəfər rəssam, xəttat, cildçi, mütərcim haqqında maraqlı məlumat vardır (3, s.35).

Kitabın cildi – kartondan, dəridən, parçadan, kağızdan, pommerdən və digər materialdan olub, kitabın blokuna yapışdırılır, bərkidilir. Cild kitabın blokunu xarici təzyiqlərdən qoruyur. Bundan başqa cild eyni zamanda kitabın «paltarı» rolunu oynayır və kitabın bədii tərtibatını təşkil edir. Cild kitabın xarakterini açır, kitabın yazıldığı, buraxıldığı dövr haqqında məlumat verir.

Cildin prototipi – diptix adlanırdı. Diptix bir-birinə bərkidilmiş iki sümük, ağac və ya metal plastikdir. Belə plastiklər xaricdən qiymətli daşlarla bəzədilirdi, daxildən isə mumla bərkidilirdi. Qədim Yunanıstanda və Romada diptix geniş yayılmışdı.

XVII əsrin sonuna qədər cildlər əsas etibarilə ağacdan hazırlanırdı. Belə ağaclar kitabın bloku ölçüsündə kəsilir, rezinlərin köməyi ilə kitabın blokuna bərkidilirdi. Xarici tərəfdən cild dəri ilə örtülürdü.

Kitabların cildi dekorativ metallarla örtülürdü, qızıl, gümüşlə bəzədilirdi. Metalın altına bahalı parça – barxat, atlas çəkilirdi ki, bu da dərinin möhkəmliyini artırırdı. Belə cildlər əsasən dini kitablara çəkilirdi. Həmin kitablar böyük dini bayramlarda, tədbirlərdə nümayiş etdirilirdi. Belə cildlərdə hazırlanmış ilk kitab 1392-ci ildə boyar Fyodor Koşkinin sifarişi ilə hazırlanmış və hal-hazırda Moskvada dövlət kitabxanasında saxlanılan Evanqeliya olmuşdur. Belə maraqlı kitablardan biri İ.Fyodorovun 1564-cü ildə hazırladığı «Apostol» kitabıdır (4, s.196).

XIX əsrin ortalarına qədər ümumi xarakterli kitabların cildləri şabalıdı rəngli qalın inək dərisindən, daha sonralar isə nisbətən ucuz növlərdən – qoyun, at, keçi, donuz dərisindən hazırlanırdı.

XX əsrin əvvəllərindən etibarən əsas cild materialları kimi karton, cild parçası və bir neçə növ kağızdan istifadə edilməyə başlanır.

Karton kağız kimi bitki mənşəli lifdən ibarətdir. Cild üçün karton lazımdır. Kartonun qalınlığı kitab blokunun qalınlığına və çəkisinə uyğun gəlməlidir. Blok qalın olduqca cild üçün karton da qalın götürülür. 1 və 2 Nəli cild üçün kartondan nə tələb olunur? – o möhkəm olmalıdır, laylarla ayrılmamalıdır (1, s.16).

Ən çox yayılmış karton növləri Kolenkor və Liderindir.

Kolenkor – orta qalınlıqlı pambıq parçadır. Tərkibində kraxmal və rəng vardır. Kolenkor nazik suya davamlı plyonka ilə örtülür. Kolenkor yapışqan buraxmayan nisbətən ucuz materialdır.

Liderinin əsasını parça təşkil edir. Bu əsasən suya və yapışqana davamlı materialla örtülür. Liderin möhkəm və nisbətən cəzbedici

materialdır. Belə cildlə əsasən kiçik formatlı kitablar buraxılır. Nisbətən bahalı materialdır. XX əsrin yarısından sonra Liderin – pambıq – kağız – parçadan cildlər geniş yayılmağa başladı. Son zamanlar plastmas, sintetik plyonkadan cild materialı kimi geniş istifadə edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyev V. *Kitablar haqqında kitab*. B.: Gənclik, 1972. – s. 96.
2. *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası*. Cild 5. B.: ASE, 1983. – 346 s.
3. *Azərbaycanda nəşriyyat işi*. B.: Yeni nəsil, 2000. – 194 s.
4. Добкин С.Ф. *Основы издательского дела и книгопечатания*. М.: Книга, 1983. – с. 196.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕРЕПЛЕТ КНИГ

Рамиз Гамидов

РЕЗЮМЕ

Статья посвящен пути развитые этапы переплет Азербай-джанских книг, начиная средних веков до нашего времени.

Şəhla QULİYEVA
Müəllim

POLİQRAFİYA İŞİNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN BƏZİ CİLD MATERİALLARI

Kitab və kitabçılıq işi meydana gələn zamandan bu günümüzə qədər cild və cild materialı kitabın qoruyucu funksiyasını daşımış, tərtibat işində gözoşayan kitab cildinin meydana gəlməsində müstəsna rol oynamışdır. Bu məqalədə kompüter texnologiyasının inkişaf etdiyi müasir dövrümüzdə kitab, jurnal və s. nəşrlərin poliqrafik icra keyfiyyətində tətbiq edilən cild materialları və onların xassələri haqqında danışacağıq.

Cild materiallarına cild parçaları, onların əvəzediciləri, tikış materialları və cild qapaqlarında basmanaxış üçün folqa, həmçinin, cild yapışqanları aiddir.

Cild qapaqları hazırlamaq üçün tətbiq edilən yapışdırma cild materiallarına daxildir: cild kolenkoru, parça lederin, bumvinil və s.

Cild qapaqları konstruksiyasından və tətbiq edilən materiallardan asılı olaraq tiplərə ayrılır və nömrələnir. Onu da qeyd edək ki, nəşrin tərtibat layihəsində I-IV cild tipləri broşürə üz qapaqlarına aid edilir.

Digər ən geniş yayılmış cild nömrələri aşağıdakılardır:

5 №-li cild. Karton üzlər və altlıq bir material növündən olan kötüklə birləşdirilir, qıraqları isə başqa material növü ilə örtülür. Burada müxtəlif materialların kombinasiyalarından istifadə etmək olar. Cildin üzü kağızla örtülərsə, ona lak, yaxud sellofan (laminasiya) örtük üsulu tətbiq oluna bilər.

6 №-li cild. Bir material növündən hazırlanır: məsələn, tamamilə kartondan hazırlanmış qırağı kəsik cild qapağı.

7 №-li cild. Tamamilə örtülü cild qapağıdır. Onun da karton əsası var. Örtük müxtəlif çeşidli materiallardan ola bilər. Məsələn, sintetik tərtibli kağız, parça və s.

8 №-li cild. Qıraqları üstdən yapışdırma karton olur və dörd tərəfdən qatlanan materialla örtülür. Yapışdırma karton kötüyə hər iki tərəfdən qatlanan material çəkilir.

9 №-li cild. Karton qıraqları kantlı olur, dörd tərəfdən qatlanmış materialla örtülür. kötük rolunu kant materialı oynayır (1, s. 257-258). Qeyd edək ki, 8-ci və 9-cu cild qapaqları, adətən, xüsusi bədii nəşrlər və reklam nəşrləri üçün tətbiq olunur.

Cild kolenkoru (nişasta - kaolin cild materialı) boyanmış, yaxud boyanmamış pambıq parçadan - mitkaldan ibarətdir. Bu parçanın hər iki tərəfinə - üz və astar tərəflərinə nişastalı maddələrdən, minerallardan və üzvi boyalardan ibarət örtük çəkilir.

Cild kolenkoru aşağıdakı markalarda buraxılır:

KOK markalı - adi cild kolenkoru. Cild qapaqları hazırlamaq üçün istifadə olunur.

KOF markalı - yüngülləşdirilmiş adi cild kolenkoru.

KMK markalı - modern cild kolenkoru. Boyalarla rənglənməmiş pambıq parçadan hazırlanır.

Cild kolenkorunun keyfiyyəti aşağıdakı texniki tələblərə cavab verməlidir: Su ilə birtərəfli isladılma zamanı cild kolenkorunun

burulması müəyyən olunmuş normaya azı 15 saniyə ərzində çatmalıdır. Qatlanmış zaman kolenkorun səthində çat olmamalıdır, uzun müddət Günəş şüaları altında qalandan sonra rəngində cüzi dəyişiklik olmalıdır və s.

Öz xarici görünüşünə, xüsusilə səthinin donuqluğuna, rəng çalarlarının və fakturaların müxtəlifliyinə görə cild kollektoru poliqrafiya tələblərini tamamilə təmin edir. Lakin onun aşağıdakı nöqsanları da vardır:

a) pərdəsi suya davamlı deyildir və buna görə də material özünün gözoşxayan görünüşünü itirə bilər;

b) kolenkor tez çirk götürür;

c) nisbətən tez köhnəlir və pərdəsi qismən qopub tökülür;

ç) cild qapaqları hazırlanan zaman yapışqan kolenkorun bu üzündən o biri üzünə keçə bilər;

d) nişasta pərdəsi fakturamı və parçanın qüsurlarını örtür, bu isə cild kolenkorunun xarici görünüşünə təsir göstərir;

e) cild kolenkoru istehsal etmək üçün yeyinti xammalı: nişasta və kazein sərf olunur;

ə) cild kolenkoru əlverişsiz şəraitdə saxlandıqda kif ata bilər (1, s.260).

Ştapel cild parçası. Ştapel parçalar süni, məsələn, viskoz liflərdən hazırlanır. Açıq toxuma fakturalı ştapel cild yapışdırma materialı viskoz və asetat ipliindən parçadır.

Açıq toxuma fakturalı ştapel cild parçası adətən müxtəlif bədii, siyasi və elmi-texniki ədəbiyyat nəşrlərinin cildlərinin hazırlanması zamanı istifadə olunur və onun tətbiqi bəzi nəşrlərin bədii tərtibatını yaxşılaşdırmağa imkan verir.

Parça lederin. Parça lederin (*almanca* "leder" - dəri sözündən) üz tərəfinə nitrosellüloz dekorativ-mühafizə örtüyü çəkilmiş pambıq-parça əsasdan ibarətdir. Parça lederin üç markada istehsal olunur:

A markalı - yuxarıda göstərilən tərkibli nitroörtüklü lederin;

B markalı - əvvəlkinə analoji, lakin səthi poliamidlə naxışlanan lederin;

V markalı - üz tərəfi nişasta-kaolin ilə qrunatlanmış, sonra bir dəfə, lederin üçün adi tərkibli nitroörtüyü olan lederin - nitroörtüklü kolenkor tipli lederin.

Parça lederin xarici görünüşünə və suydavamlılığına görə təbii dəri (gönü) xatırladır. O, yapışqan çəkilən zaman xarici görünüşünü və basmanaxış relyefini dəyişmir.

Onun səciyyəvi xüsusiyyəti yüksək dərəcədə elastikliyidir, buna görə də cild qapaqlarını hazırlayan zaman yapışqanlıq dərəcəsi yüksək olan cild yapışqanından, məsələn, sümük yapışqanından istifadə edilməlidir.

Kağız lederin - cildə çəkilən materialdır öz xarici görünüşünə görə parça lederindən heç seçilmir, lakin mexaniki möhkəmliyi (xüsusən, qatlayanda, cıranda) ondan çox geridir.

Kağız lederin pambıq parça lederinə qənaət etmək və cildə çəkilən materialın qiymətini ucuzlaşdırmaq məqsədilə istehsal olunur. Kağız lederinin mexaniki möhkəmliyi yüksək olmadığına görə çox məhdud miqyasda işlədilir. Ondan əsasən, kötüyü parça lederindən, yaxud cild kolonkorundan olan quruma cild qapaqları hazırlanan zaman və yazı malları istehsalında istifadə edilir.

Bumvinil. Bumvinil (*rusca* "bumaqa" - kağız və "vinil qatranı" sözlərindən) yapışdırma cild materialı (Hollandiyada istehsal edilən "balakron" tipli) - 1 m²-nin kütləsi 80 q olan ağardılmamış sulfatlı sellülozdan kağız-əsasın səthinə əridilmiş polivinilxlorid sopolimer plastiki (vinilxloridin və vinilasetatın dioktilftalat 85:15 sopoliteri) çəkməklə alınır.

Bumvinil müxtəlif rənglərdə, basmanaxışla, şəkil çəkilməklə və laklanmaqla buraxılır. Bumvinilin səciyyəvi xüsusiyyəti onun mexaniki cəhətdən kifayət qədər möhkəmliyindədir, onun xarici görünüşü çox yaxşı təsir bağışlayır, fakturası təbii gönə oxşarlıq yaradır. Bumvinildə çap etmək və basmanaxış vurmaq ancaq xüsusi təyinatlı boyalarla və folqalarla mümkündür. Belə ki, adi cild boyaları gec quruyur, adi folqa isə pis yapışır. Cild folqasının keyfiyyəti o qədər də yaxşı olmadığından onunla istibasmanaxış çətinidir.

Qeyri-toxunma cild materialları. Qeyri-toxunma lifli materiallar bir neçə üsulla hazırlanır. Qeyri-toxunma materiallar istehsalı olduqca məhsuldar və iqtisadi cəhətdən faydalıdır. Qeyri-toxunma materiallar bircinslidir, nə uzununa, nə də eninə istiqamətlənmir (kağızdan fərqli olaraq), mexaniki möhkəmlik dərəcəsi yüksəkdir (çırılma qüvvəsi 10-15 kq-dır). Hazırlanma prosesi rahatdır, broşürləmə-cildləmə işlərində çətinlik törətmir, kağıza və kartona müxtəlif yapışqanlarla asan və möhkəm yapışır, isladıldıqda demək olar ki, deformasiyaya uğramır və burulmur, lakin bir qədər uzana bilər.

Sap, tənzip və kaptal.

Sintetik saplar - kapron (perlon, silon) və anid (naylon və didiron) - poliamid polimerlərdən hazırlanır.

18 - K markalı sintetik kapron saplar kitab və broşuraları tikmək üçün ən yaxşı materialdır. Bu saplar pambıq saplardan çox nazik və iki dəfə davamlıdır; kapron sapla tikilmiş blokların qalınlığı az, deşik yerləri kiçik olur, tikən zaman saplar demək olar ki, qırılmaz.

Termosaplar qızdırılarkən əriməyən viskoz ipək və qızdırılan zaman əriyən və sap-ərişi kağıza yapışdıran polipropilen liflərin ikikomponentli kombinasiyasıdır. Termosapların ərimə temperaturu 260-320 °C-dir. Termosaplar kötük fəslərdə dəftərləri bənd etmək üçün tətbiq olunur.

Poliqrafiya tənziği kətan kimi boş toxunmuş, çox appreturalanmış pambıq parçadır. Təyinatından asılı olaraq tənziği iki marka ilə buraxılır: BO - blokdüzəldən aqreqatda kitab bloklarının kötöklərinə yapışdırmaq üçün; NŞ - saplatikmə maşınlarında kitab blokları tikmək üçün.

Kaptal bortik adlanan qıraqları 1,5-2 mm qalınlıqda olan 13-15 mm enində lentdir. Kaptal müxtəlif rəngli ipək, yarıipək və pambıq saplardan toxunur.

Kaptalı qalın (10 çap vərəqindən artıq) kitabların davamlılığını artırmaq və görünüşünü daha da yaxşılaşdırmaq üçün kötüyə hər iki tərəfdən yapışdırırlar. Bundan başqa, kaptalın bortiki kitabı cildin kötüyü ilə blok arasına toz keçməsindən qoruyur. Lent-kaptal olduqca çox appreturalanmalı (apretlənəməli) hamar, lifsiz olmalıdır (1, s. 266-267).

ƏDƏBİYYAT

1. Beryozin B.İ. *Poliqrafiya materialşünaslığı*.-B.: Maarif, 1987.- 296 s.
2. *Nəşriyyat işi*. -B.: “Yeni Nəsil” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2001. -218 s.

Шахла Кулиева

**НЕКОТОРЫЕ ПЕРЕПЛЕТНЫЕ МАТЕРИАЛЫ
ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В ПОЛИГРАФИЧЕСКИХ ДЕЛАХ**

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о некоторых переплетных материалах используемых в полиграфических делах.

İnci QASIMOVA
Magistrant

AZƏRBAYCANDA KİTAB NƏŞRİ VƏ TİRAJ PROBLEMI

Kitabın tirajı nəşirləri və kitab müəlliflərini daim düşündürən və narahat edən problemlərdən biridir. Kitabın tirajı nə qədər olmalıdır ki, tələblə təklif arasındakı tarazlıq pozulmasın? Bəs bu sahədə Azərbaycanda vəziyyət necə olub, indi necədir?

II Dünya Müharibəsindən sonrakı dövrdə kitab nəşri dirçəlməyə başladı və bu dirçəlmə kitabların sayının həm ad, həm də tiraj etibarını ilə artmasına səbəb oldu. Keçən əsrin ikinci yarısının 60-cı illərindən başlayaraq bu özünü daha qabarıq biruzə verməyə başladı. Respublikada kitab çapını nizamlamaq üçün Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Çap Komitəsi yaradıldı. Bu komitə respublikada kitab çapının vəziyyətinə nəzarət etməli idi.

Heç təsadüfi deyildi ki, 1970-ci ildə Azərbaycanda 11 mln. 600min nüsxə tirajla 300 adda kitab buraxılmışdır. Bu, 1950-ci ildə olduğundan 600 min nüsxə çox idi (6, s.9). 1975-ci ildə isə ölkədə cəmi 1180 adda 11mln. 290 min 100 nüsxə tirajla kitab buraxılmışdır. Bunlardan 829 adda 9 mln. 275 min nüsxəsi Azərbaycanca, 333 adda 1 mln. 719 min 500 nüsxəsi rusca, 18 adda 295 min 500 nüsxəsi isə başqa xarici dillərdə olmuşdur (3, s.158-159).

80-ci ildə bu göstərici bir qədər də artaraq ad etibarını ilə 1226, tiraj etibarını ilə isə 11 mln. 778 min 500 nüsxə olmuşdur (4, s.182-183).

90-ci ildə kitabların sayı ad etibarını ilə azalıb 829 olsa da tiraj artaraq 12 mln. 528 min 500 nüsxə olmuşdur (5, s.175).

Ümumiyyətlə 70-ci illərdə Sovet kitab nəşri işində 4 növ tiraj siyasətindən istifadə edilirdi. Bunlar:

1. İdeoloji –kommunist ideologiyasının yayılması.
2. Yerli resurslardan istifadə - yerli resurs imkanlarından istifadə edərək aparılan tiraj siyasəti.
3. Kitab məhsullarından istifadənin nizama salınması minimalaşdırılması ilə aparılan tiraj siyasəti.
4. Sosial demoqrafik - əhalinin müxtəlif qruplarının tələbatlarının diferensiasiyası nəzərə alınmaqla aparılan tiraj siyasəti (9, s.7).

80-ci illərdən başlayaraq isə beşinci yanaşmadan da istifadə edilirdi. Bu, optimal çap üsulu idi ki, burada nə bazar qanunları, nə də kitab çapının inkişafı və oxucuların kitaba olan tələbatı ödənilmirdi (9, s.7).

1981-ci ildə Sov. İKP-nin XXVI qurultayında bədii ədəbiyyatan çapının həcmnin artırılmasının vacibliyinə xüsusi fikir verildi (8, s.182).

Bu dövrdə kitabların qiymətinin aşağı salınması siyasəti də ona olan hörmətin azalmasına səbəb olmadı. Əhali arasında şəxsi kitabxanaların yaradılması sahəsində aparılan təbliğat işi nəticəsində tələblə təklif arasında, xüsusən də bədii, sorğu və tibbi ədəbiyyata olan tələbat 80-ci illərin ikinci yarısında azalmadı ki, artdı.

Sovet İttifaqının dağılmasından sonra isə bu iş geriləməyə başladı. Bazar iqtisadiyyatına keçid, qiymətlərin liberallaşdırılması mədəniyyətin əsas sahələrinə, o cümlədən kitab nəşrinə və ticarətinə mənfi təsir göstərməyə başladı. Kağızın, mətbəə xərclərinin çoxalması, poliqrafiya avadanlıqlarının və digər çap texnologiyası vasitələrinin çatışmaması və qiymətlərin çox baha başa gəlməsi kitab nəşri işini olduqca çətinləşdirir (2, s.11). Əhalinin maddi rifah halının pisləşməsi və çap məhsullarının qiymətlərinin dünya bazarının qiymətləri səviyyəsinə çatmaq cəhdləri onunla nəticələndi ki, kitabın alış səviyyəsi, başqa sözlə, əhalinin alıcılıq qabiliyyəti xeyli aşağı düşdü və sözsüz ki, bu da tirajın azalmasına, kitabların qiymətlərinin bir az da qalxmasına səbəb oldu.

İndi Azərbaycanda 150-ə qədər nəşriyyat fəaliyyət göstərir. Onlardan 140-ə qədəri özəl nəşriyyatdır. Bu nəşriyyatlardan cəmi 55-ə qədəri indi ölkədə nəşr edilən kitab məhsulunun 70-80%-ni verir (1, s.2). Qalanları isə ildə bir-iki kitab buraxırlar, ya da heç kitab çap etmirlər. Çap olunan kitabların tirajları ilə 80-ci illərdə çap olunan kitabların tirajları arasında fərq isə çox böyükdür. Belə ki, 80-ci illərdə elmi-kütləvi və bədii ədəbiyyatın tirajı 50-100 min nüsxə arası olurdusa (bu rəqəm ən kiçik hallarda 5 min təşkil edirdi), indi çap olunan kitabın tirajı 2 min nüsxəni nadir hallarda keçir (Təbii ki, buraya dərsliklər aid deyil. Çünki, dərsliklərin tirajı 40 min nüsxəyə də çata bilər).

Bu gün ölkədə nə qədər kitabın çap olunması, onların tirajının nə qədər olması haqqında məlumat almaq heç mümkün olmayacaq qədər çətinidir. Çünki ölkədəki çap məhsulunun həcminə nəzarət edəcək vahid bir orqan yoxdur. Əvvəl bu işi Dövlət Kitab Palatası icra edirdi. Kitab Palatasının ləğvi və onun funksiyasının M.F.Axundov adına Milli Kitabxanaya verilməsi, onun əvəzində Milli Kitabxananın tərkibində “Milli mətbuatın uçotu, qeydiyyatı və təbliği” şöbəsinin yaradılması da bu problemi kökündən həll edə bilmir (7, s.258).

Ancaq 2005-ci ildə bu şöbə 1990-cı ildə çap olunmuş ədəbiyyatı özündə əks etdirən “ Birillik Azərbaycan kitabıyyatı” seriyasından olan növbəti göstəricini çap edə bilib. Bu görülən işə baxmayaraq, artıq on ildən çoxdur ki, ölkədəki çap məhsulunun həcmi barədə heç yerdə heç bir məlumat yoxdur, nə vaxt olacağını isə demək çox çətinidir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Allahverdiyev B. *Azərbaycanda kitab ticarəti: durumu, problemləri, mülahizələr və təkliflər // Yeni nəşrlər.- 2004. -№3. –S. 2.*
2. Allahverdiyev B., Məmmədzadə R. *Müasir mərhələdə kitab ticarətinin təşkili. –B.- Gənclik, 1996. –S. 11*
3. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1975. –B., 1976. –S. 158-159.*
4. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1980. –B., 1981. -S. 182-183.*
5. *Birillik Azərbaycan kitabıyyatı: 1990. –B., 1990. -S. 175.*
6. Əfəndizadə Ş. *Kitab xalqlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. – B., 1972.- S. 9.*
7. *Umudlu İ. Kitab nəşri bu gün. – B.: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2004. – S. 258*

Rus dilində

8. *Материалы XXVI Съезда: М.,1981. – С. 182*
9. *Симагина Т.Н. Издательская политика в последний период истории СССР (70-80 гг.): Автореферат дис. канд. истор. наук.- М., 1994.- С. 7*

Инджи Гасымова
Магистрант

ИЗДАНИЕ КНИГИ И ТИРАЖНАЯ ПРОБЛЕМА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрена тиражная проблема книгоиздания в Азербайджане во второй половине XX века. В статье особое

внимание уделено тиражной политике проводимой в Советский период.

Fuad İSGƏNDƏROV
Magistrant

**ORTA ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ
AZƏRBAYCAN TARİXİ FƏNNİ ÜZRƏ
AYRI-AYRI SİNİFLƏR ÜÇÜN İŞ DƏFTƏRİ**

Son dövrlərdə Azərbaycan Respublikasının Avropaya inteqrasiya etməsi ilə əlaqədar olaraq yeniliklərlə müşayiət olunan müxtəlif dəyişikliklər meydana çıxmaqdadır. Bütün bunlara müxtəlif sahələrdə, o cümlədən təhsil, maarif, səhiyyə və bir çox digər sahələrdə rast gəlinir.

Avropaya inteqrasiya ilə əlaqədar respublikamızın həm orta ümumtəhsil, həm də ali məktəblərində müxtəlif islahatlar, yeniliklər nəzərə çarpmaqdadır.

Bu yeniliklərdən biri də Azərbaycan tarixi fənni üzrə ayrı-ayrı siniflər üçün iş dəftərinin nəşr olunmasıdır.

İş dəftərlərinin nəşri bir çox Avropa ölkələrində, o cümlədən Rusiya, Böyük Britaniya, Fransa, Polşa, Bolqarıstan və Macarıstanda həyata keçirilir.

Respublikamızda belə bir yeniliyin tətbiqi tarixinə gəldikdə isə, hər şeydən əvvəl onu qeyd etmək lazımdır ki, hələ Sovetlər dönəmində orta ümumtəhsil məktəblərində istər ümumi tarix, istərsə də Azərbaycan tarixi fənləri üzrə iş dəftəri çap olunmamışdır.

Tədris-pedaqoji ədəbiyyatın nəşri üzrə ixtisaslaşmış «Maarif» və «Təhsil» nəşriyyatlarında iş dəftərinin çap olunması son bir neçə ilə təsadüf edir. Belə ki, 2003-cü ildə «Maarif» nəşriyyatında, 2004-cü ildə isə «Təhsil» nəşriyyatında bu növ iş dəftərləri çap olunmuşdur. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar: «Ata yurdu (5-ci siniflər üçün iş dəftəri)», «Azərbaycan tarixi (6-cı siniflər üçün iş dəftəri)», «Azərbaycan tarixi (7-ci siniflər üçün iş dəftəri)», «Azərbaycan tarixi (9-cu siniflər üçün iş dəftəri)», «Qədim dünya tarixindən iş dəftəri (6-cı siniflər üçün iş dəftəri)», «Orta əsrlər tarixi (8-ci siniflər üçün)» və s.

İş dəftəri mövzuların şagirdlər tərəfindən ətraflı mənimsənilməsi üçün əlavə köməkçi materialdır. İş dəftəri aşağıdakı məqsədlərlə çap olunur:

- 1) Mövzuların yaxşı mənimsənilməsi;
- 2) Bilik və vərdişlərin artırılması;
- 3) Şagirdlərin aktivliyinin artırılması;
- 4) Mövzuların yaxşı yadda saxlanması;
- 5) Yaradıcılıq vərdişlərinin artırılması.

İş dəftərləri Təhsil Nazirliyinin təsdiq etdiyi proqram və dərslük əsasında hazırlanmalıdır. Bu köməkçi materialın həcmi dərslükdəki materialın həcminə və saatların miqdarına uyğunlaşdırılmalıdır. Bunların nəşri məcburi xarakter daşımır. Belə ki, iş dəftərlərinin nəşr olunması müəlliflərin müstəqil təşəbbüsü sayəsində həyata keçirilir.

Hər bir şagird üçün iş dəftərləri fərdi şəkildə olmalıdır.

İş dəftərlərinin tirajına gəlincə isə, onu qeyd etmək lazımdır ki, şagirdlərin sayı mütləq nəzərə alınmalıdır.

Mövzuların yaxşı mənimsənilməsi üçün iş dəftərində kontur xəritələrdən, krosvordlardan, xronoloji hesablamalardan, tapşırıqlardan, cədvəldən, sxemlərdən və s. istifadə olunur. Bütün bu sadalananların hər biri ayrı-ayrılıqda iş dəftərlərində tapşırıq şəklində öz əksini tapır. Bu tapşırıqlar isə dərslüklərin müvafiq bölmə, fəsil və paraqraflarına uyğun hazırlanır. Məsələn, 9-cu sinfin şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuş Azərbaycan tarixi fənni üzrə iş dəftərində I bölmə «Azərbaycan XVII əsrin ikinci yarısı-Səfəvilər dövlətinin süqutu dövründə» adlanır. Bu bölməyə nəzər saldıqda müəyyən olunur ki, burada verilən tapşırıqlarda (testlərdə, sxemlərdə, cədvəllərdə, xronoloji hesablamalarda, seçmələrdə və s.) bütün məsələlər məhz

adiçəkilən bölmə ilə uyğundur (2, s.256). Şagird bu tapşırıqları yerinə yetirməklə mövzunu daha dərindən mənimsəmiş olur.

İndi isə konkret nümunələr əsasında iş dəftərinin səciyyəvi cəhətlərini aydınlaşdıraraq. «Təhsil» nəşriyyatı tərəfindən 2004-cü ildə orta ümumtəhsil məktəblərinin müvafiq sinifləri üzrə Azərbaycan tarixi və ümumi tarix fənləri üçün müxtəlif adda iş dəftərləri çap olunmuşdur: «Ata yurdu», «Azərbaycan tarixi (müxtəlif siniflər üçün)», «Orta əsrlər tarixi» və s.

Bu iş dəftərlərindən biri də 9-cu sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuş «Azərbaycan tarixi» adlı iş dəftəridir. Dəftər 9-cu siniflər üçün nəşr olunmuş «Azərbaycan tarixi» dərsliyinə uyğun olaraq hazırlanmışdır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu iş dəftərində də tapşırıqlar müvafiq dərsliyin bölmə, fəsil və paraqrafları ilə uyğundur. Digər iş dəftərlərində olduğu kimi bu iş dəftərində də tapşırıqlar cədvəllər, sxemlər, xronoloji hesablamalar, kontur xəritələr və s. üzrə verilmişdir. Bu tapşırıqlardan bəzilərində diqqət yetirək. Məsələn, 11-ci tapşırıqda belə bir şərt qoyulub: «Dərsliyin mətni və əlavə mənbələr əsasında Cavad xanı səciyyələndirən layihə tərtib edin» (1, s.55). Sonra isə müvafiq bəndlərdə aşağıdakı göstərilən şərtlər irəli sürülüb:

- a) İgid və bacarıqlı sərkərdədir;
- b) Mahir diplomatdır;
- c) Ağıllı və müdrik dövlət xadimidir;
- ç) Qayğıkeş və nüfuzlu ailə başçısıdır (1, s.55).

Tapşırığın şərtinə uyğun olaraq şagird dərslikdəki müvafiq mövzunu və əlavə mənbələri mütaliə etdikdən sonra tapşırığı işləyir, yəni verilən digər şərtlər daxilində Cavad xanı səciyyələndirən layihə tərtib edir. Bununla da şagird həmin mövzuları daha dərindən mənimsəmiş olur. Bu isə iş dəftərləri hazırlanarkən qarşıya qoyulan məqsədlərdən biridir.

16 nömrəli tapşırıqda aşağıdakı şərtlər irəli sürülür: «Dərsliyin mətni və əlavə mənbələr əsasında Qubalı Fətəli xanı səciyyələndirən layihə tərtib edin:

- a) Müdrik və ədalətli hökmdardır;
- b) Böyük islahatçıdır;
- c) Ağıllı və uzaqgörən diplomatdır;
- ç) Alovlu vətənpərvərdir» (1, s.94).

Bu şərtlər daxilində tapşırığı yerinə yetirən şagird Qubalı Fətəli xanı səciyyələndirən xüsusiyyətləri daha dərinlən mənimsəmiş olur. Digər bir tapşırığın qoyuluşu daha əlverişlidir. Belə ki, burada ayrı-ayrı xanlıqlar dövründə zərb olunmuş pulların şəkli verilir və belə bir şərt irəli sürülür: «Verilmiş pulların altında müvafiq xanlığın adını yazın» (1, s.91).

Yuxarıda qeyd edildi ki, bu tapşırığın qoyuluşu daha əlverişlidir. Çünki burada şagird həm pulların əyani təsvirini görür, həm də pulların adını müvafiq xanalara yazmaqla onları daha yaxşı mənimsəmiş olur.

İş dəftərində krosvordların geniş yer alması diqqəti cəlb edir. krosvordla əlaqəli olan tapşırıqlardan birində aşağıda göstərilən şərt daxilində müxtəlif suallar verilir:

«Sözləri xanalara düzgün yazsanız, fərqləndirilmiş şaquli sütunda Səfəvilər dövlətini düşdüyü ağır vəziyyətdən xilas etmiş sərkərdənin adını oxuya bilərsiniz.

1.Rusiya ilə Səfəvilər dövlətinin sərhəddini müəyyənləşdirmiş sülh müqaviləsi?

2.Rusiya ilə Osmanlı imperiyası arasında 1724-cü ildə bağlanmış sülh müqaviləsi?

3. Şirvan üsyanının rəhbərlərindən biri?

4. Peterburq sülh müqaviləsini imzalamış Səfəvi diplomatı?

5.Nadir Şahın mənsub olduğu tayfa?» (1, s.55)

Bu suallara cavab tapan şagird krosvordda müvafiq xanaları doldurur, fərqləndirilmiş şaquli sütunda Səfəvilər dövlətini düşdüyü ağır vəziyyətdən xilas etmiş sərkərdənin adını oxumağa müvəffəq olur. Bununla şagird 6 tarixi faktı daha yaxşı yadda saxlayır.

Tapşırıqların bəzilərində istilah və anlayışların mənasını izah etmək tələb olunur. Buna misal olaraq aşağıdakı tapşırığı nəzərdən keçirək:

Tapşırıq 11. İstilah və anlayışların mənasını izah edin.(1, s. 5-6).

1. Rəiyyət _____
2. Elat _____
3. Dəzgəhbəşi _____
4. Cüftbəşi _____
5. Dəhyek _____

Göründüyü kimi, şagird istilah və anlayışların mənasını yazmaqla onların mənasını izah edir, daha yaxşı qavrayır və yadda saxlayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, iş dəftərlərində cədvəllərə xüsusi yer verilir. Bu tapşırıqlar müxtəlifdir. Məsələn, 11 sayılı tapşırığa diqqət yetirək: Tapşırıq 11. «Türksoylu tayfalar» cədvəlini doldurun (1, s.40).

Qazax tayfası	Əfşar tayfası	Kəngərli tayfası	<i>Otuzikilər tayfası</i>

İş dəftərlərində test tapşırıqlarına da geniş yer verilmişdir. Bu test tapşırıqlarında suallar müxtəlif formada qoyulur. Bunlara misal olaraq aşağıdakı tapşırıqları göstərmək olar:

22. Lənkəran hakimi Seyid Abbasın mənsub olduğu tayfa:

- A) Əfşar
- B) Zəng
- C) Qacar
- D) Səfəvi
- E) Xançobanı (1, s.52)

14. Elbəyilərə aid olanlar: (1, s.49)

- 1. Elatların başçıları idilər.
- 2. Ali və aşağı dərəcələrə bölünürdülər.
- 3. Feodal zümrəsinə daxil idilər.
- 4. Oturaq əhali üzərində də inzibati hakimiyyətə malik idilər.
- 5. Geniş torpaq sahələri var idi.
- 6. Xan qarşısında hərbi mükəlləfiyyət daşıyırdılar.

A) 1,2,4 B) 4,5,6 C) 3,4,5 D) 1,3,6 E) 2,3,4

İş dəftərindəki 4 sayılı tapşırıq diqqəti cəlb edir. Belə ki, bu tapşırıqda «Tarixi şəxsiyyətlərin müasirlərini qeyd edin» şərti irəli sürülür. Həmin tarixi şəxsiyyətlər isə Saib Təbrizi və Nadir Şahdır. Hər iki tarixi şəxsiyyətin şəkilləri verilmişdir. Tapşırıq iki varianta bölünmüşdür. Aşağıya diqqət yetirək:

«Tapşırıq 4. Tarixi şəxsiyyətlərin müasirlərini qeyd edin.

I variant

1. Qövsü Təbrizi
2. Nadir Şah
3. Məhəmməd Tahir Vahid
4. Şah Sultan Hüseyn
5. Hacı Çələbi xan

II variant

1. II Şah Abbas
2. IIŞah Təhmasib
3. Anna İvanovna
4. Qövsü Təbrizi
5. Hacı Çələbi xan» (1, s.31)

Şagird düzgün cavabı tapdıqda boş xanaları qaralamalıdır.

Xəritələrlə bağlı tapşırıqlar mövzunun yaxşı qavranılmasında şagirdlərə böyük köməklik göstərir. Bu növ tapşırıqlardan birinin şərtinə diyyət yetirək:

«Tapşırıq 2. Sizə Azərbaycanın üç cənub xanlığının xəritəsi təqdim edilmişdir. Həmin xanlıqların adlarını altdakı xanada yazın»(1, s.36).

Bu tapşırığı yerinə yetirən şagird adını qeyd etdiyi xanlıqların ərazisinin əyani təsviri ilə yaxından tanış olur və həmin ərazinin xəritədə yerləşdiyi yeri daha mükəmməl yadda saxlayır.

Şagirdlərin yaddaşını möhkəmləndirmək məqsədilə bu növ tapşırığa da üstünlük verilir:

Tapşırıq 25. Qafqaz türklərinin sonrakı taleyində faciəli rol oynamış sülh müqavilələrinin adlarını yazın (1,78)

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

Altı sayılı tapşırıqda belə bir şərt irəli sürülüb: «Müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə orta əsrlər Azərbaycan memarlıq abidələri haqqında məlumat hazırlayın.

1. Şəki xan sarayı
2. İrəvan Sərdar sarayı
3. Şuşada Gövhərağa məscidi» (1, s.82)

Müxtəlif mənbələrə müraciət edən şagird adları qeyd olunan memarlıq inciləri haqqında geniş məlumatla malik olur, onlar haqqında müxtəlif qeydlər aparmaqla həmin bilgiləri yadda saxlayır.

Bütün bu sadalananlardan belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, orta ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixi və ümumi tarix fənni üzrə iş dəftərlərinin istifadə olunması şagirdlərə mövzuların yaxşı qavranılmasında, bilik və vərdişlərinin artırılmasında, yaradıcılıq vərdişlərinin mükəmməlləşdirilməsində köməklik göstərir. Bir sözlə, istər tarix fənni, istərsə də digər fənlər üzrə orta ümumtəhsil məktəblərində iş dəftərlərinin tətbiqi müsbət haldır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qocayev Ə., Rzayev R. *Azərbaycan tarixi (9-cu sinif şagirdləri üçün iş dəftəri)*. –B.:Təhsil, 2004.-96 s.

2. Məmmədov S., Vəliyev T., Qocayev Ə. *Azərbaycan tarixi (9-cu sinif üçün dərslik)*. B.: Təhsil, 2002.-256 s.

Fuad İskenderov

РАБОЧАЯ ТЕТРАДЬ ПО ПРЕДМЕТУ ИСТОРИЯ АЗЕР- БАЙДЖАНА ДЛЯ СРЕДНИХ ШКОЛ РАЗНЫХ КЛАССОВ

РЕЗЮМЕ

Статья на вышеуказанную тему посвящена изучению издания рабочей тетради по предмету История Азербайджана для средних школ. Издания рабочих тетрадей во Франции, Великобритании, Польше и во многих других европейских странах показало свою положительную сторону. Поэтому автор в своей статье показывает, на сколько эта тема может повлиять на усвоение этого материала учащихя средних школ Азербайджана.

Zülfiyə ƏSGƏROVA
Magistrant

**MİLLİ KİTABXANANIN NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA
FƏALİYYƏTİNİN MADDİ-TEXNİKİ BAZASI VƏ
TEXNOLOJİ PROSESLƏRİNDƏ MÖVCUD OLAN
PROBLEMLƏR**

Nəşriyyat-poliqrafiya sahəsində kompüter texnologiyasının geniş istifadəsi kitab nəşrində «istehsalat» anlayışına ciddi dəyişikliklər gətirmişdir (2, s.149). Bu dəyişikliklər əvvəllər mətbəədə icra olunan bir sıra funksiyaların indi nəşriyyatın səlahiyyətinə keçməsi ilə bağlıdır. Yəni müasir dövrümüzdə texnologiya o qədər inkişaf etmişdir ki, çap prosesini asan, sürətli və keyfiyyətli həyata keçirmək üçün gözəl şərait yaradıla bilər. Təbii ki, burada avadanlığın yeniliyi, müasir standartlara cavab verməsi, onun yığcamlığı və çoxfunksiyalılığı, sürəti, keyfiyyəti və s. nəzərdə tutulur.

İndiki dövrdə nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrində bu cür imkanların və inkişafın olmasına baxmayaraq, Milli Kitabxanada belə bir şəraitin olmasını demək çətindir. Bu o deməkdir ki, Milli Kitabxananın maddi-texniki bazası olduqca zəifdir və burada – hələ də köhnə avadanlıqlardan istifadə olunur ki, bu da, çap texnologiyasının

geriləməsinə səbəb olan ən əsas amillərdəndir. Milli Kitabxanada nəşriyyat sahəsində hələ də kompüter texnologiyası təmin edilməmişdir və bu mənada kitabxana nəşriyyat-poliqrafiya sahəsində çox geriləyir.

Bunun üçün əvvəlcə Milli Kitabxananın maddi-texniki bazası və çap texnologiyasının hazırkı durumunu açıqlamaq, sonra isə bu sahədə hansı problemlərin mövcud olmasını qeyd etməyi qərara gəldik.

Məlumdur ki, çap prosesi kağızların formatına görə müxtəlif maşınlarda aparılır. Milli Kitabxananın mətbəəsində kiçik formatlı kağızlar üçün tigel maşınında çap prosesi yerinə yetirilir, böyük formatlı kağızlar üçün isə PS-1M markalı böyük çap maşınında çap prosesi icra olunur. Buradan görünür ki, hər bir maşının öz spesifikasiyası, özəlliyi vardır. Ümumiyyətlə, çap texnologiyasında maşınlar nəşrin spesifikasiyasına, kağızın növünə, nəşrin formatına və s. görə müxtəlif olur. Məsələn, ofset çap üsulu üçün xüsusi ofset maşınlarından istifadə olunur.

Kitabxananın mətbəəsində bu maşınlardan başqa, N-14 markalı linotipdən (sətirotkən maşın) istifadə olunur. Bu maşın yığım, tökmə və çeşidləmə aparatlarından ibarətdir.

Müasir dövrdə, əvvəldə qeyd etdiyimiz maşınlardan az-az istifadə olunur. Belə ki, bu tip maşınlar müasir standartlara uyğun olmadığından, köhnəlmiş hesab edildiyindən dövrümüzdə onlardan istifadə etmək yararsızdır. Milli Kitabxananın mətbəəsində isə göründüyü kimi, vəziyyət tamamilə başqa cürdür. Müasir çap texnologiyasında sıradan çıxmış, istifadə olunmayan, əlavə vaxt aparan metal şriftin lazımsız hissəsinin kəsilməsi üçün istifadə olunan kiçik avadanlıq – şponkəsən və kağıztikən avadanlıqlardan kitabxananın mətbəəsində hələ də istifadə olunur. Son sadalanan avadanlıqların işlədilməsi köhnə üsuldur ki, bu üsuldən hazırda dünya poliqrafiya praktikasında ümumiyyətlə istifadə olunmur. Milli Kitabxananın mətbəəsində çap texnologiyasının həyata keçirilməsində bu avadanlıqlardan hələ də istifadə olunması Milli Kitabxananın maddi-texniki bazasının hansı vəziyyətdə olmasını açıq-aşkar göstərir. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının poliqrafiya sahəsində əvvəldə qeyd olunan avadanlıqlardan ən üstünü, lakin digər müasir mətbəə avadanlıqları ilə müqayisədə nisbətən köhnə ofset çap maşınından da istifadə olunur. Milli Kitabxananın çap məhsullarının əksəriyyəti, hazırda bu maşından istifadə olun-maqla buraxılır. «Adast

Ramayor 313» markalı Çexiya istehsalı olan bu maşın Milli Kitabxananın mətbəəsində digər avadanlıqlardan sürətinə, keyfiyyətinə, rahat işləməsinə və s. görə nisbətən yararlıdır. Lakin bu ofset çap maşını «Azərbaycan» nəşriyyatının mətbəəsində istifadə olunan «Heilderberg» və «Kolbus» seriyasının müxtəlif markaları ilə müqayisədə keyfiyyətinə görə çox geridir və çoxfunksiyalı deyildir. Lakin həmin maşınlar da (Heilderberg, Kolbus) müasir maddi-texniki bazası olan mətbəələrin – yeni, çoxfunksiyalı, sürətli, keyfiyyətli və rahat işlədilən çap avadanlıqları ilə müqayisədə köhnə hesab olunurlar.

Hər bir qabaqcıl mətbəədə avadanlıqlar müasir standartlara uyğun olmalıdır, müəyyən vaxtdan sonra yeniləşdirilməlidir. Məsələn, Milli Kitabxana kimi, oxucuların çox olduğu yerdə tez-tez nəşrlər buraxılmalıdır və bu nəşrlər oxucunun zövqünü oxşamalı və keyfiyyəti ilə seçilməlidir. Lakin bu gün Milli Kitabxananın buraxdığı nəşrlər – yubiley nəşrlərinin, görkəmli şəxslərin əsərlərinin bibliografik göstəricilərinin, bukletlərin, jurnalların bir çoxu sadələşdirilmiş keyfiyyətləri özündə cəmləşdirmir.

Milli Kitabxananın buraxdığı kitab və kitabçaların çoxu 20-30%-i tabaşirli kağızlardan ibarətdir, yəni kağızların ağılığı, parlaqlığı, suyadavamlığı aşağı səviyyədədir. Nadir hallarda qeyd etdiyimiz keyfiyyətlərlə kitab, kitabça və bukletlər buraxılır və bunlar da adətən yubiley nəşrlərinə, əlamətdar günlərlə əlaqədar nəşrlərə şamil olunurlar.

Kağız – çap texnologiyasında ən vacib materiallardan biri olmaqla yanaşı, həmçinin müxtəlifliyi ilə də diqqəti cəlb edir, yəni mətbəə kağızlarının özlərinin də spesifik xüsusiyyətləri, fərqli keyfiyyətləri vardır. Bunlardan yan keçmək olmaz, çünki bu amillər, birbaşa nəşrin keyfiyyəti, daha doğrusu, onun poliqrafik keyfiyyəti ilə bağlıdır. Milli Kitabxananın bir çox nəşrlərinin isə poliqrafik tərtibatı qənaətbəx hesab oluna bilməz.

Bütün mətbəə kağızları müxtəlif tərkib və quruluşa malik olurlar və bir qayda olaraq tərkib və quruluşuna görə nömrələnirlər. Ümumiyyətlə, çap kağızlarının ən vacib keyfiyyətləri bunlar hesab olunur: möhkəmlik, ağılıq, şəffafsızlıq, yumşaqıq, boya hopduruculuğu, suyadavamlılıq, hamarlıq.

Kağızın möhkəmliyi əsasən onun tərkibindən asılıdır – bu da onun tərkibində sellülozun çoxluğundan asılıdır. Lifli kütlələrin

tərkibindən asılı olaraq, kitab-jurnal kağızı ilə üç nömrədən ibarət olan reproduksiya kağızları ayırd edirlər.

Milli Kitabxananın mətbəəsində buraxılan çap məhsullarının əksəriyyəti 2 və 3 №-li kağızdan hazırlanmışdır. Burada 1 №-li kağızdan hazırlanmış çap məhsullarına çox az-az təsadüf olunur.

Milli Kitabxananın mətbəəsində hazırlanan kitab və kitabçaların çoxu tutqun və mat kağızlarından ibarətdir və indinin özündə də nahamar, tutqun, maksimum 50% ağardılmış, şəffaf kağızlardan istifadə olunur. Bu tip kağızlar şriftin kölgəli görünməsinə gətirib çıxarır ki, bu da mətnin aydın oxunmasını çətinləşdirir və gözləri yorur. Əgər kağızın ağılığı zəifdirsə, qara rəngli şrift solğun – bozuntul rəngdə görünəcək və ya kağızın tutqunluğu ilə həmahəng olub çətin oxunacaq. Bunlara yol vermək, nəinki poliqrifik cəhətdən, həm də insan sağlamlığına zərərli olan keyfiyyətsiz nəşrləri ortaya çıxarmaq deməkdir. Hər bir poliqrifik, nəşir bunları nəzərə almalıdır, unutmmaq lazım deyil ki, çap məhsullarının oriyentasiyası oxuculardır – insanlardır. Bunu qeyd etməkdə əsas məqsəd odur ki, çap məhsulunun təkcə poliqrifik cəhətdən deyil, eləcə də oxucuların hər mənada rəğbətini qazanmaq məqsədi ilə keyfiyyətli olmasını təmin etmək lazımdır.

Milli Kitabxana tərəfindən buraxılan bəzi nəşrlərin poliqrifik keyfiyyətinə nəzər yetirmək yerinə düşər və onları misal gətirmək sadalanmış nöqsanları təsdiqləmiş olar:

«M.F.Axundov adına Azərbaycan Respublika Dövlət Kitabxanasının nəşrləri» adlı nəşr tutqun, nahamar kağızdan hazırlanmışdır. Bundan əlavə, kitabxananın «Elmi əsərləri» kitabxana-biblioqrifiya sahəsində fundamental nəşrlərdən biri sayılmasına baxmayaraq, onların da poliqrifik icrası yüksək deyildir.

Ümumiyyətlə, Milli Kitabxananın nəşrlərinin əksəriyyəti, bu texnologiya ilə hazırlanır. Bu nöqsanların yaranmasına səbəb odur ki, çap texnologiyası öləri icra olunur, məsuliyyətlə həyata keçirilmir. Yəni burada sifariş edilən nəşri çap məhsulu şəklində ortaya çıxarmaq əsas məqsəddir, lakin onu hansı səviyyədə çıxarmaq lazımdır – bu, sual altındadır. Bir sözlə, çap məhsulunun sanballı olub-olmaması məqsəddən kənar qalır.

Məhz əvvəldə sadalanan amilləri nəzərə alaraq, onu deməyə yol verir ki, Milli Kitabxananın bir çox nəşrləri çap texnologiyası baxımından keyfiyyətsiz və səliqəsizdir.

Mətbəədə çap texnologiyasının düzgün inkişafı, çap məhsulunun yüksək keyfiyyəti, eləcə də bədii-texniki tərtibatının zövqlə və keyfiyyətlə işlənməsi, həmin mətbəənin işinin uğurlu nəticəsi hesab etmək olar. Yəni nəşri ortaya elə çıxarmaq lazımdır ki, onların nəinki zövqlə işlənməsi, texniki tərtibatı gözəl olsun, həm də nəşrin özü davamiyyətli olsun (4, s.22-31). Nəşrin davamiyyətli olması da birbaşa poliqrafik keyfiyyətdən asılıdır. Bu məsələlər kiçik görünü bilər, lakin bunlar, çap texnologiyasının, poliqrafik icranın əsas standartlarıdır. Əgər ortaya çap məhsulu çıxarmaq lazımdırsa, deməli, standart tələblərə də əməl etmək lazımdır.

Nəşrin davamiyyətli olması isə təkcə kağızın keyfiyyəti ilə bağlı deyil, eləcə də dəftərçələrin (mətbəədə vərəqlər falsovka olunur, qatlanır, buna da çap texnologiyasında dəftərçə deyilir) birləşdirilərək blok halına salınması və sonra, onun kötüyə möhkəm birləşdirilməsi nəşrin davamiyyətli olmasına təsir edir. Bundan başqa, nəşrin cildlənməsi də onun davamiyyətli olması üçün vacib şərtidir. Milli Kitabxananın nəşrlərinin əksəriyyəti isə cilddən (qalın kartondan) deyil, üzlükdən (nisbətən qalın kağızdan) ibarətdir.

Lakin digər bir nəşri misal gətirmək və məhz belə çap məhsullarını nisbətən uğurlu nəşrlər saymaq olar: «Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərində işin təşkili» (təlimat və uçot formaları) adı altında düzəldilmiş və təkmilləşdirilmiş, (II nəşr, 1988) 2 №-li mətbəə kağızından hazırlanmış bu kitab cildlidir. Bununla belə, son illərdə Milli Kitabxananın buraxdığı nəşrlərin əksəriyyəti nazik üzülüklüdür. Təbii ki, bunlar da çap texnologiyasının, maddi-texniki bazanın keyfiyyəti və ehtiyatlarının az və ya çox olmasına dəlalət edir.

Poliqrafiyada digər nöqsanlar da vardır ki, Milli Kitabxananın bir çox nəşrlərində bu nöqsanlara yol verilmişdir. Məsələn, son illərdə buraxılmış «Kitabxana fondlarının məzmunca köhnəlmiş ədəbiyyatdan təmizlənməsi və mühafizəsi» (2002, 32 səh.) adlı nəşrdə bir sıra qüsurlar vardır. Kağızın şəffaf olması, sözlərarası məsafələrin düzgün qoyulmaması və bunun nəticəsində mətnarası koridorun əmələ gəlməsi və s. nəşrin əsas qüsurlarındandır. Belə misalları çox çəkmək olar. Çünki Milli Kitabxananın buraxdığı nəşrlərin əksəriyyətində analogi qüsurlara çox rast gəlinir.

Onu da qeyd edək ki, Milli Kitabxananın mətbəəsinin maddi-texniki bazasının, ümumi çap texnologiyası durumunun zəif olması, eləcə də çap etdiyi məhsulların poliqrafik tərtibatının aşağı səviyyədə olması

və bu kimi problemlərin mövcudluğuna baxmayaraq, Milli Kitabxananın müəyyən boşluğu nisbətən doldurduğuna görə hər bir nəşri onun nəşriyyatçılıq və poliqrafiya sahəsində uğuru hesab etmək olar.

Зульфия Аскерова

СУЩЕСТВУЮЩИЕ ПРОБЛЕМЫ В МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ БАЗЕ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИЗДАТЕЛЬСКОГО ДЕЛА И ПОЛИГРАФИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ

РЕЗЮМЕ

Известно, что в деятельности Национальной Библиотеки издательское дело и полиграфия занимает большое место. Однако, начиная с 1990 года наблюдалось ослабление в этой области. Это было связано в основном – устарелости материально-технической базы полиграфии и ухудшение технологических процессов.

В статье тронуты эти вопросы, освещены аспекты основных проблем в области издательского дела и полиграфии Национальной Библиотеки, указаны пути выхода из положения, даны соответствующие рекомендации.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Məmmədov S. *Beynəlxalq kitab ili və kitabxanaların vəzifələri*//«Kitabxana işçisinə kömək» metodik vəsait. –1972.- №-2.-s. 3-9.
2. Nəşriyyat işi.- B.: «Yeni Nəsil» JB Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2001.-218 s.

Rus dilində

3. *Оборудование репродукционных процессов.* М.: фирма «Дай-ниппон скрин», 1983.- 135 с.
4. *Техника, технология, материалы*//«Полиграфия» ежемесячный производственно-технический журнал.-1985.- 11 ноябрь.- с. 22-31.

5. *Технологические инструкции по процессам офсетной печати.*
М.: «Книга», 1970.- 838 с.

BİZİM MÜƏLLİFLƏR

Abuzər Alı oğlu Xələfov - Əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor

Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov - Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekanı, tarix elmləri doktoru, professor

Zöhrab Hüseyn oğlu Əliyev - BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müdiri, Əməkdar mədəniyyət işçisi, professor

Əli Musa oğlu Rüstəmov - BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi

Elçin Yusif oğlu Əhmədov - BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti

Mehmanəli Əkbər Məmmədov - BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi, dekan müavini

Knyaz İlyas oğlu Aslan - BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi

Solmaz Azay qızı Sadıqova - BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi, dekan müavini

Qəmzə Söhbət qızı Hacıyeva - BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Sima Paşa qızı İsmayılova - BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Nuriyə Zakir qızı Mustafayeva - «Kompüter mərkəzi»nin proqramçı-mühəndisi

Ramiz Hacıbala oğlu Həmidov - BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının baş müəllimi

Şəhla Tahir qızı Quliyeva - BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müəllimi

Əşrəf Teymur oğlu Xələfov- BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti

Əli Musa oğlu Rüstəmov - BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti

Aşur Müseyib oğlu Əliyev- BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili kafedrasının dosenti

Sənubər Mikayıl qızı Mustafayeva- BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili kafedrasının baş müəllimi

Akif Əmiraslan oğlu Cəfərov- BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Ramiz Hacıbala oğlu Həmidov- BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Xuraman Telman qızı Verdiyeva –BDU-nun Bibliografik informasiya axtarış sistemləri tədris laboratoriyasının müdiri

BU NÖMRƏDƏ

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Abuzər Xələfov, Mehmanəli Məmmədov. *Azərbaycan gəncliyi dövlət proqramının həyata keçirilməsində respublika gənclər kitabxanasının rolu* 3

Xəlil İsmayilov. *Kitabxana statistikasının bəzi məsələləri*..... 14

Əli Rüstəmov, Nuriyə Mustafayeva. *Elektron kitabxana problemi (3-cü məqalə) Elektron kitabxanaların komplektləşdirilməsinin bəzi məsələləri* 24

Xəlil İsmayilov. *Kitabxana işçilərinin fasiləsiz təhsilə cəlb edilməsinin bəzi məsələləri*..... 37

Knyaz Aslan. *Oxucuların estetik tərbiyəsində kitab və*

<i>mütaliənin rolu</i>	47
Vəfa Məmmədova. <i>Universal onluq təsnifat (UOT) və kitabxana-bibliografiya təsnifatlarının (KBT) köməkçi cədvəllərinin qısa müqayisəli təhlili</i>	56
BİBLİOQRAFİYAŞÜNASLIQ	
Zöhrab Əliyev. <i>Azərbaycan cəmiyyətinin informasiya tələbatçıları və onların bibliografik informasiya təminatının əsas amilləri</i>	52
Solmaz Sadiqova. <i>Gənclərin milli ruhda tərbiyə olunmasında «Heydər Əliyev: bibliografik məlumat kitabı»nın əhəmiyyəti</i>	64
Qənzə Hacıyeva. <i>Nazim Axundovun bibliografik fəaliyyəti</i>	73
Sima İsmaylova. <i>Ədəbiyyatşünaslıq bibliografiyasının meydana gəlməsində sənəd-informasiya axını və kütləsi əsas amildir</i>	82
Nigar Məmmədova. <i>Sahibkarlıq fəaliyyətinin bibliografik informasiya təminatı: problemlər, vəzifələr</i>	
Validə Aliyeva. <i>Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin elmlər doktorları və professorları: (bibliografik tədqiqat)</i>	
KİTABŞÜNASLIQ	
Ramiz Həmidov. <i>Kitab cildinin inkişaf mərhələləri</i>	89
Şəhla Quliyeva. <i>Poliqrafiya işində istifadə olunan bəzi cild materialları</i>	95
İnci Qasımova. <i>Azərbaycanda kitab nəşri və tiraj problemi</i>	100
Fuad İsgəndərov. <i>Orta ümumtəhsil məktəblərində Azərbaycan tarixi fənni üzrə ayrı-ayrı siniflər üçün iş dəftəri</i>	104
Zülfüyyə Əsgərova. <i>Milli kitabxananın nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinin maddi-texniki bazası və texnoloji proseslərində mövcud olan problemlər</i>	143

**Mətbənin müdiri:
Bilgisayar yığıcısı və
tərtibçisi:
Korrektoru:**

**Ələs QASIMOV
Nuriyyə MUSTAFAYEVA
Solmaz SADIQOVA**

*Jurnal Azərbaycan Respublikası
Mətbuat və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınmışdır.*

Şahadətnamə № 575. 27 mart 1997.

Yığılmağa verilmişdir: 20.04.2006

Çapa imzalanmışdır: 25.05.2006

Kağız formatı 60x84 1/16

Fiziki ç.v. 9,6

Sayı 200

Qiyəti müqavilə ilə.

Ünvan: Az-1073/1. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23.

Bakı Universiteti Nəşriyyatı.

Bakı Universiteti Nəşriyyatının mətbəəsi.